

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE
T. 4

NR 2

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu)
Miroslav BOBRİK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

prof. PaedDr. Pavol BARTIK, PhD; prof. dr hab. Wojciech CYNARSKI; dr hab. prof. AWF
Dobiesław DUDEK; dr hab. Joanna FEMIAK; doc. dr Svitlana INDYKA; assoc. prof. dr Jong-
-Hoon YU; prof. PhDr. Ivo JIRÁSEK, Ph.D.; doc. PaedDr. Janka KANÁSOVÁ, PhD.;
prof. dr hab. Maciej ŁUCZAK; prof. dr hab. Leonard NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur
PASKO; prof. dr hab. Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA; dr hab. Michał SŁONIEWSKI;
dr hab. prof. UAM Ryszard WRYK

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE

TOM 4

NR 2

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA

Częstochowa 2021

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA
Błażej CIEŚLIK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Redaktor językowy
Dariusz JAWORSKI (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Koordynator zasobów internetowych
Błażej CIEŚLIK

Korekta
Aleksandra KUNOWSKA (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals)
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2021

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Wojciech J. CYNARSKI	
Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections	11
Jazda konna w historii Polski – wybrane momenty i refleksje (Streszczenie)	11
Eligiusz MAŁOLEPSZY, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA	
Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939	25
Jewish Sports in the Volhynian Voivodeship in the Years 1921–1939 (Abstract)	25
Jerzy CHEŁMECKI, Robert GAWKOWSKI	
Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym	43
Warsaw’s contribution to the development of skiing in Poland in the interwar period (Abstract)	43
Kamil POTRZUSKI	
Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw	67
Społeczno-polityczne, gospodarcze i wizerunkowe uwarunkowania budowy reprezentacyjnych inwestycji sportowych w II Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy (Streszczenie)	67
Małgorzata JACKO	
Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha	89
The war biography of Stefan Csorich – the Olympian and Polish ice hockey representative (Abstract)	89

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Andrzej PAWLUCKI

The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition 107

O ważności metafizyki w teorii nietrywialnego wychowania fizycznego – tradycja polska (Streszczenie) 107

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA

Sport facilities and their social meaning – in the past and present 125

Obiekty sportowe i ich społeczne znaczenie – w przeszłości i obecnie (Streszczenie) .. 125

BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW, SPRAWOZDANIA

Renata URBAN

[rec.] Ryszard Wryk, *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020, ss. 533 139

Wstęp

W 2021 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się czwarty rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W drugim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- jazda konna w historii Polski – wybrane momenty i refleksje;
- sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939;
- wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym;
- społeczno-polityczne, gospodarcze i wizerunkowe uwarunkowania budowy reprezentacyjnych inwestycji sportowych w II Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy;
- losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha.

W części II, zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu*, przedstawiono dwa artykuły:

- o ważności metafizyki w teorii nietrywialnego wychowania fizycznego – tradycja polska;
- obiekty sportowe i ich społeczne znaczenie – w przeszłości i obecnie.

W ramach części *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania* dr hab. prof. US Renata Urban przybliżyła monografię autorstwa Ryszarda Wryka pt. *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019*.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE I NA ŚWIECIE

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.08>

Wojciech J. CYNARSKI*

<https://orcid.org/0000-0003-1252-5456>

Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections

Jak cytować [how to cite]: Cynarski W.J., *Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, vol. 4, no. 2, pp. 11–24.

Jazda konna w historii Polski – wybrane momenty i refleksje

Streszczenie

Tło. Konnica była podstawową siłą zbrojną Polaków i ich legendarnych przodków od pradawnych czasów, zwłaszcza w historycznych formacjach. Funkcjonuje też jako element narodowej historii w kulturze w różnych jej obszarach.

Problem. Jak ten fragment staropolskiej kultury militarnej przejawia się w kulturze wysokiej i kulturze masowej; w świecie filmu, w przestrzeni miejskiej, w obrazach i numizmatyce; a jak manifestuje się w obszarze kultywowanych dzisiaj sztuk walki?

Metoda. Odpowiedzi zostaną sformułowane na podstawie analizy 30 wybranych dzieł sztuki, dóbr lub artefaktów kulturowych oraz zilustrowane na przykładach. Wśród przykładów znajdują się filmy polskiej kinematografii (*Krzyżacy*, *Potop*, *Hubal* i inne), seria pamiątkowych medali oraz obrazy wybitnych polskich malarzy, które zainspirowały autorów tych medali. Są to więc zarówno wielkie dzieła malarskie wybitnych twórców (Jan Matejko, Wojciech Kossak etc.), pomniki i obrazy filmowe, jak i małe formy graficzne (monety, medale).

Wyniki i wnioski. Ta prapolska tradycja kultury militarnej przejawia się do dziś w kulturze wysokiej (malarstwo, literatura) i kulturze masowej (filmy, piosenki), w przestrzeni miejskiej (pomniki), w dziełach sztuki medalierskiej. Jest też kultywowana w uprawianej dzisiaj polskiej sztuce walki – w nauczaniu jednej ze szkół. Chodzi o szermierkę konną w *Signum Polonicum*.

Słowa kluczowe: historia Polski, sztuka wojenna, konnica, wielkie bitwy, film historyczny.

* prof. dr hab., University of Rzeszów; Institute of Physical Culture Studies, College of Medical Sciences; e-mail: ela_cyn@wp.pl

Abstract

Background. The cavalry was the primary armed force of Poles and their legendary ancestors from ancient times, especially in historical formations. It also functions as an element of national history in culture in its various areas.

Problem. How this fragment of the old Polish military culture manifests itself in high and mass culture, in the world of film, in the city space, in pictures and numismatic values, and how is it displayed in the field of martial arts cultivated today?

Method. The answers will be formulated based on an analysis of 30 selected works of art, value or cultural artefacts and illustrated with examples. Examples include films of Polish cinematography (*Teutonic Knights*, *The Deluge*, *Hubal* and others), a series of commemorative medals and paintings by outstanding Polish painters that inspired the authors of these medals. Therefore, both great paintings by outstanding artists (Jan Matejko, Wojciech Kossak etc.), monuments and films, and small graphic forms (coins, medals).

Results and conclusions. This Polish tradition of military culture manifests itself even today in high culture (painting, literature) and mass culture (films, songs), in urban space (monuments), and the artistic qualities of medals. It is also cultivated in the Polish martial art practised today – in teaching one of the schools. It is about horse fencing in *Signum Polonicum*.

Keywords: history of Poland, the art of war, cavalry, great battles, historical film.

Introduction

The horse was the primary weapon of pastoral and warlike peoples, such as the Indo-European Aryans, Scythians and Proto-Slavs, characterized by the dominant haplogroup R1a1 Y-DNA¹. Thanks to horse breeding, they moved quickly across the plains between Central Europe and the Urals and the Caucasus, crossing these and other terrain obstacles. Although the legendary Lechites (direct ancestors of Poles) settled permanently in the lands between the Elbe and the Dniester, probably creating the archaeological Lusatian Culture, the warriors still used horses Proto-Slavic language and modern Polish contain evidence of ancient horse breeding. It is described in detail by K. Moszyński².

The Aryans and Scythians, who lived in the Euro-Asian steppes, eagerly used war chariots. The peoples living on the shores of the Mediterranean, the Egyptians, Greeks and Romans, also used the war chariots³. However, the Lechite areas in the basins of the Elbe, Odra and Vistula rivers were not suitable for the broader use of chariots. Thus, the Slavic warrior usually fought on horseback or foot. Possibly he used horse carts as a cover (Taborites, Cossacks), which may echo the Scythian tactics⁴.

¹ W.J. Cynarski, A. Maciejewska, *The proto-Slavic warrior in Europe: The Scythians, Sarmatians and Lekhs*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2016, vol. 16, no. 3, pp. 1–14; doi: 10.14589/ido.16.3.1.

² K. Moszyński, *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków 1957 [in Polish].

³ Cf. P. Roos, *The Homeric Charioteer*, “Athens Journal of Sports” 2020, vol. 7, no. 4, pp. 205–214.

⁴ Cf. T. Scholl, *Uzbrojenie i taktyka wojenna Scytów i Sarmatów (VII w. p.n.e. – III w. n.e.)* [*Weapons and war tactics of the Scythians and Sarmatians (VII century BC – III century AD)*],

Asian nomads in the territories occupied by the early Slavs carried out a mutual cultural exchange with them. The leaders of the Hun empire – Attila (406–453) and his brother Bleda (390–445) – were the sons of Mundzek and grandsons of Kurdiak. Are these East Asian or somewhat Slavic names? We do not know if their features were Indo-European or rather typical of the yellow race. What we do know is that the Hun army was multi-ethnic. They were especially horse archers – like Scolotians called Scythians⁵.

The same applies to the Avars in the 6th–7th centuries. Were they a Scythian tribe? Did they use the Slavic language in their country? Perhaps. However, they undoubtedly used a unique bow, just like the Scythians and Sarmatians, Huns, Parthians and Pechenegs, and later the Tatars and Polish cavalry from light cavalry to hussars. It was a reflective (reversible) composite bow – made of wood and bone. Later, apart from the sabre, it was an attribute of the Polish nobility. We can talk about the community of the composite arch. Of course, it was not the only armament of the peoples and nations mentioned⁶. In addition, the peoples of Scythian origin developed the art of the combat use of chariots and introduced heavy cavalry. Sarmatian *cataphracti* influenced the formation of similar formations in other countries, in particular in Byzantium⁷.

Scythians are especially horse archers, and “every adult free man was a warrior”⁸. Similarly, at the stage of military democracy, every Slav, even if it was a settled one, was a warrior if necessary (i.e. war). However, especially the nomadic peoples of the steppe region of Europe and Asia have perfected horse fighting and the bow for centuries. A reflex arc of the Scythian type only slightly differed in shape from the Hunnic one⁹. Together, we can talk about a specific community at the same time genetic, hoplological (in terms of the use of weapons and technical and tactical skills in martial arts), and perhaps the linguistic com-

“Mówią Wieki” 1978, no. 4, pp. 10–14 [in Polish]; T. Sulimirski, *Sarmaci* [*Sarmatians*], PIW, Warszawa 1979, s. 14 [in Polish]; J. Grygiel, *Rycerstwo polskie wobec husytyzmui idei krucjat antyhusyckich* [*Polish knights in the face of Hussitism and the ideas of anti-Husite crusades*], “Ido Movement for Culture”, 2004, vol. 4, pp. 18–28.

⁵ M. Rouche, *Attila i Hunowie. Ekspansja barbarzyńskich nomadów* [*Attila and the Huns. The expansion of barbarian nomads*], WN PWN, Warszawa 2011 [in Polish].

⁶ Cf. T. Scholl, *Uzbrojenie i taktyka wojenna Scytów i Sarmatów...*; S. Czopek, *Prehistoric cultures of warriors or warriors of prehistoric cultures?*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2013, vol. 13, no. 3, pp. 37–47; doi: 10.14589/ido.13.3.6.

⁷ A.N. Negin, *Sarmatian cataphracti as prototypes for Roman equites cataphractarii*, “Journal of Roman Military Equipment Studies” 1995, vol. 6, pp. 65–75; M. Wojnowski, *Periodic Revival or Continuation of the Ancient Military Tradition? Another Look at the Question of the KATAΦΡΑΚΤΟΙ in the Byzantine Army*, “Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe” 2012, vol. 2, pp. 195–220; doi: <https://doi.org/10.18778/2084-140X.02.16>.

⁸ A. Smirnow, *Scytowie* [*Scythians*], PIW, Warszawa 1974, p. 150 [in Polish]; cf. *ibidem*, pp. 147–154. All transl. – author.

⁹ T. Sulimirski, *Sarmaci*, p. 16.

munity of the Ario-Slavic peoples. Significantly, horse archery functioned in the army of the Kingdom of Poland until the 18th century¹⁰, and Polish Tatars still practice horse archery in a sports version.

During the 1st Session of the IPA¹¹ 27th General Assembly Commemoration Symposium in Rzeszów (September 12, 2020), Dr Zbigniew Sawicki presented a paper: *Signs identifying Polish martial art – fighting with riding*. He proved, quite well with justification, that horse riding characterized the Polish art of war. This applied to the Middle Ages, the times of the First Polish Republic and later – up to and including 1920, except for episodes from World War II¹². It is said that „Lach without a horse like a body without a soul”¹³. And this is what the Eastern Slavs have called Poles for centuries.

The horse and its significant role in Polish history mean that it has found a worthy place in literature, painting, film and other fields of art. It is also still bred in Poland, and Polish Arabian horses are considered the best worldwide. Equestrian sports are popular, especially recreational riding and horse tourism¹⁴. Sports equestrianism was developed specially by Polish officers of the Second Republic of Poland, as heirs of the old Polish tradition.

Let us pose a scientific problem: How this area of old Polish military culture manifests itself in high and mass culture; in the world of film, in the city space, in pictures and numismatic values; and how is it displayed in the area of martial arts cultivated today? And let us illustrate it with examples. We consider 30 selected subjectively (as characteristic or representative) works of art, values or cultural artefacts. These are film pictures (6), paintings (5), rock songs (2), coins (8), commemorative medals (6), and monuments (3).

¹⁰ J. Juszyński, *Polskie łucznictwo i kusznictwo konne w X–XVIII w.* [*Polish archery and horse crossbowmanship in the 10th–18th centuries*], Inforteditions, Poland 2020.

¹¹ Idokan Poland Association.

¹² Cf. Z. Sawicki, *Polish Martial Art – Signum Polonicum: Historical background, profile and the main plots of the system*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2011, vol. 11, no. 2, pp. 38–46; Z. Sawicki, *Old Polish sabre-fencing*, [in:] S.-Y. Park, S.-Y. Ryu (eds.), *Traditional Martial Arts as Intangible Cultural Heritage*, UNESCO ICHCAP-ICM, Jeonju, Korea 2020, pp. 169–180.

¹³ Z. Jasłowski, *Koń a sprawa polska: dwór, pałac i stadnina* [*The horse and the Polish cause: the manor, palace and stud; in Polish*], 2013, https://www.rodaknet.com/rp_jaslowski_8.htm [accessed: 29.09.2020].

¹⁴ Cf. W.J. Cynarski, K. Obodyński, *Rekreacja konna a turystyka wiejska na przykładzie Podkarpacia* [*Horse recreation and rural tourism on the example of the Podkarpacie region*], [in:] Z. Dziubiński (ed.), *Aksjologia turystyki*, Salos, Warszawa 2006, pp. 418–425 [in Polish]; W.J. Cynarski, K. Obodyński, *Horse-Riding in the Physical Education, Recreation and Tourism – Axiological Reflection*, “Research Yearbook. Studies in Physical Education and Sport” 2008, vol. 14, pp. 37–43; K. Obodyński, W.J. Cynarski, *Horse-riding in the Recreation and Tourism*, “International Journal of Eastern Sports & Physical Education” 2006, vol. 4, no. 1, pp. 104–113; R. Urban, *Sport jeździecki w Polsce w latach 1945–1989* [*Equestrian sport in Poland in 1945–1989*], Gorzów Wielkopolski 2013 [in Polish]; R. Urban, *The genesis and development of Polish horse riding in the period of twenty years*, “Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2019, vol. 28, no. 4, pp. 27–38; doi: 10.18276/cej.2019.4-03.

Chronological and factual description

In historical novels and films, a Polish knight, hussar or lancer fights on horseback, which is historically evident. Therefore, the historical Polish cavalry already has its roundabout and a monument in the Polish capital. The memorial at the *Jazdy Polskiej* roundabout in Warsaw (Fig. 1), designed by Mieczysław Naruszewicz and Marek Moderau, and unveiled on May 3, 1994, shows a Piast armoured man with a spear and a lancer with a sabre during the charge. It is a commemoration of Polish horse formations from the beginning of Polish Christian statehood, i.e. from the 10th century.

Fig. 1. Pomnik Tysiąclecia Jazdy Polskiej – Monument to the Millennium of Polish Riding [https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomnik_Tysi%C4%85clecia_Jazdy_Polskiej].

However, this tradition is much longer than one thousand years old. According to genetic and linguistic research, our immediate ancestors lived in these lands continuously since the middle of the second millennium B.C. They used horses in combat since the ancient past, similarly to their culturally and biologically (genetically) related Aryans and Scythians. The names Poland and Poles were not used then. The used ones were, Lechia and Lechites, and the warriors fought mainly on horseback¹⁵. That has been the case since the times of the legendary Lechia and the first Piasts. Bolesław Chrobry, with the help of a well-trained large team, was able to unite the lands of almost all Western (Lechite) Slavs under his crown.

A significant part of the martial arts of Lechites and Poles in the early days of Polish well-documented statehood was the art of fortification. Castles were

¹⁵ K. Moszyński, *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego...*; P. Jasienica, *Słowiański rodowód [Slavic origin]*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978 [in Polish]; W.J. Cynarski, A. Maciejewska, *The proto-Slavic warrior in Europe...*; H. Haarmann, *Auf den Spuren der Indoeuropäer. Von den neolithischen Steppennomaden bis zu den frühen Hochkulturen [In the footsteps of the Indo-Europeans. From the Neolithic steppe nomads to the early high cultures]*, C.H. Beck, München 2016 [in German].

built here in ancient times, such as in Trzcinica (the so-called Carpathian Troy) or Biskupin. Efficiency in building and defending castles helped Poles win several wars with their neighbours at the beginning of the Kingdom of Poland. „Pre-Polish strongholds with ramparts made of oak trunks, clay and boulders were very good strongholds, and they fulfilled their tasks flawlessly. It may seem like a deliberate exaggeration to someone. Still, they defended their inhabitants better than, for example, Italian stone fortresses. There is no example of the German warriors capturing at least one Polish stronghold, fortified in a way known to us” – Paweł Jasienica wrote¹⁶.

If one would like to describe the general characteristics of the Polish martial arts, one would have to say that it was generally associated with horse riding. Horse archers were the primary armed force of the era of military democracy in Proto-Slavic times. The historical Piast dynasty at the beginning kept a team of horse warriors, professionals in the art of war. Armed peasants and infantry supplemented a group led by a prince.

How did the squad led by a prince evolve to the lancers of modern cavalry? It was a long historical process – social and civilization changes, changes in the weapons used and war tactics, etc. We illustrate the description of selected examples (or images) with references to films, paintings and small graphic forms.

Jasienica conducted his reflections on the beginnings of Polish statehood from the archaeological Lusatian culture to the 15th century. He drew attention to the excellent training of an individual Polish knight. It was a continuation of the tradition described by Gala Anonymus that a member of the princely team was worth ten other warriors. Later, the Polish knights of feudal times also excelled in combat.

Only twelve prominent Polish knights were killed at Grunwald, although they participated in the hottest battle as wanderers. At that time, in the then fighting, involving melee combat, the weak, the less resistant died¹⁷.

Grunwald 1410 was one of the largest and most important battles of medieval Europe. Polish-Lithuanian forces stopped the expansion of the aggressive Teutonic State. The facts from centuries ago are shown in an excellent film by A. Ford, *The Teutonic Knights* (1960), based on the novel by Henryk Sienkiewicz under the same title. Every summer, the field of this battle is a meeting place for reconstruction groups who perform a battle show associated with the Castle Museum in Malbork (castle siege). Even though contemporary reconstructors “fight” on foot, which does not reflect the essence of the event from 1410, it is always attractive enough for numerous tourists¹⁸.

¹⁶ P. Jasienica, *Słowiański rodowód*, p. 81; more: ibidem, pp. 41–91.

¹⁷ Ibidem, p. 310.

¹⁸ W.J. Cynarski, *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2012, vol. 12, no. 4, pp. 44–55.

Zawisza Czarny, of the Sulima coat of arms from Garbów (ca. 1370–1428), who fought at Grunwald, was second to none in Europe at that time. He was the winner of numerous knightly tournaments and, at the same time, a model of knightly virtues. He defeated the best prince in Western Europe, John of Aragon. The duel took place in Perpignan (Aragon) in October 1415. For generations of Polish scouts, Zawisza Czarny is still a model of morality and patriotism.

The martial art of Poles is the heavy cavalry of medieval knights, then the famous hussars and other horse formations. The knights of the Polish-Lithuanian Commonwealth obeyed the ideals of Christian knighthood, which was vividly described in *The Trilogy* by Henryk Sienkiewicz (1884–1888) and vividly presented in Jerzy Hoffman's films. The heroes of *With Fire and Sword*, *The Deluge* and *Colonel Wołodyjowski* fight the enemies of the Motherland, mainly on horseback, in royal dragons (like Jerzy Michał Wołodyjowski), under Tatar (like Andrzej Kmiecic) and Hussar banners (like Jan Skrzetuski) (Hoffman: 1969, 1974, 1999).

The Polish sabres and the composite recurve bows were borrowed from the Nomads from Eastern Europe. They were the attributes of the Polish nobility. Hussar sabres, in particular, were a unique Polish invention. The Polish light cavalry, dragoons, tankers, Tatars, and foreign regiments – reiters and arquebusiers – earned the Polish army's glory. Of course, the elite formation was the heavy hussar cavalry – usually victorious in the wars of the First Republic of Poland 1503–1776 and has no equivalent in any army in the world¹⁹.

Kłuszyn (Klushino) 1610 and Vienna 1683 are the most famous battles of the First Republic. The Polish hussars defeated many more numerous forces – Muscovy-Swedish (they had five times the majority of the army) and Turkish-Tatar forces. The Polish king came to the rescue, and it was the charge of the Polish hussars that decided the outcome of the battle and the fate of Central Europe²⁰. This event was recorded in the space of mass culture by the band Sabaton in the song *Winged Hussars* (2016).

After the fall of the First Polish Republic, regiments of lancers, hussars and cuirassiers of the Duchy of Warsaw were formed and fought alongside Napoleon. At the same time, Sawicki showed the influence of the Polish martial art (especially the Polish cavalry) onto European armies in the 18th and 19th centuries²¹. Later we had insurgents and legionnaires, often fighting on horseback. Regular

¹⁹ Cf. R. Sikora, *Niezwykłe bitwy i szarże husarii [Astounding battles and charges of Winged Hussars]*, Warszawa 2011 [in Polish]; idem, *Nie tylko husaria [Not just hussars]*, Znak Horyzont, Kraków 2020 [in Polish]; M.K. Kaproń, *Koń w wojskowości polskiej [A horse in the Polish military]*, Bellona, Poland 2018.

²⁰ P. Broucek, *Zwycięstwo pod Wiedniem 1683 [Victory at Vienna 1683]*, Warszawa 1983 [in Polish]; M.K. Kaproń, *Koń w wojskowości...*

²¹ Z. Sawicki, *Influence of the Polish martial art onto European armies in the 18th and 19th centuries – an outline*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2014, vol. 14, no. 4, pp. 3–13; doi: 10.14589/ido.14.4.2.

cavalry units were part of the army of the Second Republic of Poland. They showed their value in the Polish-Ukrainian and Polish-Bolshevik wars.

The Battle of Komarów 1920 was the largest cavalry battle of the 20th century. It took place on August 31, 1920, near Komarów near Zamość. The Poles, in the strength of about 1,500, won the confrontation with 6,000 Bolsheviks. There were six regiments on the Polish side, commanded by Juliusz Rómmel. On the Soviet side – 20 regiments fought under the command of Semyon Budyonny. The Soviets suffered significant losses – about 4,000 killed. 300 Poles died. It resulted from the advantage of tactical thinking, the training of the Polish soldiers (including horse fencing) and the morale of the army (patriotism and a sense of honour).

Fig. 2. „The Miracle on the Vistula” medal, issued in 2019 [<https://www.skarbnica-narodowa.pl/zloto/zlote-medale/zloty-medal-bitwa-warszawska-1920>].

At that time, the entire Polish nation, except for very few communists, united to defend the recently regained independence. It was also a fight for the faith of the fathers and the Western Latin civilization. Fortunately, the invasion of the Red Russian Army was stopped. And it was a kind of *War of the Worlds* (Bork and Talczewski, in 2020). Tolkien wrote: “Innumerable black and red banners were flying in the air as the horde pushed forward in disorder and with fury”²². Is this an anarchist and communist invasion? This picture from the Battle of the Five Armies (from the novel *The Hobbit*) is the scene of the struggle for Western civilization. But it looks like an illustration of the events of 1920 during the battles for Poland and Europe.

A series of gold-plated medals minted by the National Treasury [2020] commemorates the great battles of the Polish army. It is a series of medals and famous

²² J.R.R. Tolkien, *The Hobbit, or There and Back Again / Hobbit czyli tam i z powrotem*, Iskry, Warszawa 1937/1997, p. 291 [in Polish].

paintings (by Jan Matejko, Józef Brandt, Wojciech and Juliusz Kossak), which show the battles of Grunwald, Kircholm (1605), Chocim (1621), Vienna (1683), and Raclawice (1794), and near Warsaw (1920). Only in the last two of the listed ones the role of the cavalry was not crucial. The 1920 battle medal, however, shows a charging uhlán (Fig. 2), which seems to indicate the battle of Komorów and the entire Polish-Soviet war. In the background, Marshal Józef Piłsudski, also in a saddle (according to the painting *Piłsudski on Kasztanka* by Wojciech Kossak). On the obverse – an eagle with a crown, the Polish national emblem from 1920.

1939 included Westerplatte and Wizna – heroic fights during the defensive war at World War II. The defence of Westerplatte became legendary in September 1939. The defenders of Wizna, who behaved like the ancient Spartans at Thermopylae, were immortalized in a song by the Swedish band Sabaton (J. Broden, 2008). Both battlefields were no longer about horseback riding. However, the ethos of honour remained of the knights on horseback. Polish soldiers displayed heroism equal to that of their noble ancestors. But the legend of the horse unit commanded by Henryk Dobrzański's (Hubal), who did not lay down their arms fighting to the end and waging a guerrilla war, still works with the force of a good film image (*Hubal*, 1973).

Discussion

The Polish cavalry is present in the painting on commemorative coins and medals. The series of five Polish 2-złoty coins from 2006–2011 is presented in turn by Piast Horseman, C15th Polish Knight, a Hussar on horseback, Cheval Leger of Napoleon I, and the Polish Uhlán of the Polish Second Commonwealth. In 2010, silver coins were issued on the occasion of the 600th anniversary of the victory at Grunwald and the 400th anniversary of the victory at Klushino (*Kłuszyn*). On each coin, the main iconographic motive is a warrior, knight or horse soldier²³. King Jan III Sobieski received a commemorative coin for the 300th anniversary of the Vienna relief, although it is only a bust without a horse²⁴. He has his equestrian statue in Warsaw; however, he has not yet received a proper monument in Vienna.

The medals mentioned above issued by the National Treasury (2020) included the works of Polish masters of the brush. In the “Great Battles of Polish Arms” series, we find on gold-plated medals – first of all – *The Battle of Grunwald* by Jan Matejko (1838–1983), painted in oil on canvas 1872–1878. There are also the subsequent victorious historical battles:

²³ Cf. W.J. Cynarski, L.R. Cynarski, *Polish coins depicting martial arts and the art of war*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2015, vol. 15, no. 1, pp. 1–10; doi: 10.14589/ido.15.1.1.

²⁴ L. Sieber, W.J. Cynarski, *Sztuki walki na monetach i medalach [Martial arts on coins and medals]*, “Ido Movement for Culture” 2008, vol. 8, p. 143.

- near Kircholm – *Kircholm* by Wojciech Kossak (1856–1942), oil on canvas, 1925;
- near Chocim – Józef Brandt’s *Chodkiewicz near Chocim* (1841–1915), oil on canvas, 1867;
- near Vienna – Juliusz Kossak’s *Entry of Jan III Sobieski to Vienna* (1824–1899), watercolor, 1883;
- near Raclawice – *Kościuszko near Raclawice* by Jan Matejko, oil on canvas, 1888.

All five paintings are attached to medals, the reverse of which shows the hilt of Szczerbiec – the Polish coronation sword, and the inscription: “WIELKIE BITWY POLSKIEGO OREŻA” (Great Battles of the Polish Arm).

Historical films and martial arts films usually promote national military, cultural heritage. In Polish cinematography, they are primarily the films: *Teutonic Knights* (Kingdom of Poland, the 15th century), adaptations of the Sienkiewicz *Trilogy* (times of the First Republic, the 17th century) and the heroism of Polish partisans in the film *Hubal* (World War II, 1939–1940).

Monuments of horse warriors are not only the one mentioned above at the Warsaw roundabout, and not only the monument of Jan III Sobieski. In front of the Presidential Palace in Warsaw, there is a monument to Prince Józef Poniatowski. Prince Józef Poniatowski (1763–1813) was one of the first knights of the War Order of *Virtuti Militari*. He became famous as an outstanding commander in the Polish-Russian war of 1792 and the Kościuszko Uprising. He covered himself with immortal glory as the commander of the army of the Duchy of Warsaw.

National heritage, literary (and not only) cultural code, but symbolism and historical monuments also contribute to today’s attractiveness of Poland for domestic and foreign tourists²⁵. They serve in particular the historical and patriotic education of young people. Monuments and battlefields associated with museums are attractive for tourists and, as such, are better managed. They apply to the battlefields mentioned above, such as Grunwald, the Castle-Museum in Malbork, historically associated with this battle, the Battle of Warsaw 1920 (an appropriate museum will be initiated) or Westerplatte.

Thanks to the songs of the metal rock of the Swedish band Sabaton, the global audience of mass culture have learnt about the heroic achievements of the ancestors of the contemporary Poles. This content is present in the film and high art and small graphic forms such as coins, medals, emblems, badges, or postage stamps²⁶. However, there is no cultivation of the horse soldier tradition. In the

²⁵ W.J. Cynarski, *Following the trail of cultural traditions - travelling in the sphere of values and symbolism*, [in:] E. Puchnarewicz (ed.), *Tourism in Poland*, The Higher School of Tourism and Foreign Languages in Warsaw, Warsaw 2015, pp. 35–46.

²⁶ W.J. Cynarski, A. Piorko, *Sztuki walki na znaczkach pocztowych [Martial arts on postage stamps]*, „Ido Movement for Culture” 2008, vol. 8, pp. 151–163.

martial arts environment in Poland, virtually no one cultivates it, except for the *Signum Polonicum* school²⁷ and reconstruction groups.

The archetype of the horse warrior is familiar to many Indo-European tribes; it is present in Scythian and Celtic ornamentation. It is also still strongly present in many areas of contemporary Polish culture.

Conclusions

Cavalry has been used as the principal military impact force since antiquity. The same is true in Poland – from the very beginnings of our statehood. Until the Battle of Komorów, it was a long series of significant victories for the Polish army. This pro-Polish tradition of military culture is still visible today in high culture (painting, literature) and mass culture (movies, songs), in urban space (monuments), and the values of metal art. It is also cultivated in the martial arts practised today and called *Signum Polonicum* (hussar sabre and horse fencing). Due to this cultural archetype, Poles still have great sympathy for horses and horse riding esteem. Arabian horses bred in Poland are our national asset, appreciated on a global scale. There is a growing interest in horse riding recreation and horse tourism. Horse fencing is expected to become more and more popular in Poland.

Sources

- Bork Mirosław, Talczewski Krzysztof [dir.], *Wojna Światów [War of the Worlds]*. Pol. documentary, script and directed by M. Bork and K. Talczewski, MWM media, FINA, Telewizja Polska SA (TVP). Premiere – August 16, 2020.
- Broden Joakim, *Forty to One*, a song by Sabaton, 2008.
- Ford Aleksander [dir.], *Krzyżacy [Teutonic Knights]*, Pol. historical movie, 1960.
- Hoffman Jerzy [dir.], *Pan Wołodyjowski [Colonel Wolodyjowski]*, Pol. historical movie, 1969.
- Hoffman Jerzy [dir.], *Potop [Deluge]*, Pol. historical movie, 1974.
- Jerzy Hoffman [dir.], *Ogniem i mieczem [With Fire and Sword]*, Pol. historical movie, 1999.
- Poręba Bohdan [dir.], *Hubal*, Pol. historical movie, 1973.
- Sabaton, *Winged Hussars*, a song by Sabaton, 2016.
- Sienkiewicz Henryk, *Trylogia [Trilogy]*, Warszawa 1884–1888 [in Polish].

²⁷ Z. Sawicki, *Old Polish sabre-fencing*.

Skarbnica Narodowa, *Great Battles of Polish Armed Forces* (6 medals, related to reproductions of relevant battle paintings), 2020.

Tolkien J.R.R., *The Hobbit, or There and Back Again / Hobbit czyli tam i z powrotem*, Iskry, Warszawa 1937/1997 [in Polish].

References

- Broucek P., *Zwycięstwo pod Wiedniem 1683 [Victory at Vienna 1683]*, Warszawa 1983 [in Polish].
- Cynarski W.J., *Castles as the heritage of Polish fortification art and as a tourist attraction*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2012, vol. 12, no. 4, pp. 44–55.
- Cynarski W.J., *Following the trail of cultural traditions – travelling in the sphere of values and symbolism*, [in:] E. Puchnarewicz (ed.), *Tourism in Poland*, The Higher School of Tourism and Foreign Languages in Warsaw, Warsaw 2015, pp. 35–46.
- Cynarski W.J., Cynarski L.R., *Polish coins depicting martial arts and the art of war*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2015, vol. 15, no. 1, pp. 1–10; <https://doi.org/10.14589/ido.15.1.1>.
- Cynarski W.J., Maciejewska A., *The Proto-Slavic warrior in Europe: The Scythians, Sarmatians and Lachs*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2016, vol. 16, no. 3, pp. 1–14; <https://doi.org/10.14589/ido.16.3.1>.
- Cynarski W.J., Obodyński K., *Rekreacja konna a turystyka wiejska na przykładzie Podkarpacia [Horse recreation and rural tourism on the example of the Podkarpacie region]*, [in:] Z. Dziubiński (ed.), *Aksjologia turystyki*, Salos, Warszawa 2006, s. 418–425 [in Polish].
- Cynarski W.J., Obodyński K., *Horse-Riding in the Physical Education, Recreation and Tourism – Axiological Reflection*, “Research Yearbook. Studies in Physical Education and Sport” 2008, vol. 14, pp. 37–43.
- Cynarski W.J., Piorko A., *Sztuki walki na znaczkach pocztowych [Martial arts on postage stamps]*, “Ido Movement for Culture” 2008, vol. 8, pp. 151–163.
- Czopek S., *Prehistoric cultures of warriors or warriors of prehistoric cultures?*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2013, vol. 13, no. 3, pp. 37–47; <https://doi.org/10.14589/ido.13.3.6>.
- Grygiel J., *Rycerstwo polskie wobec husytyzmui idei krucjat antyhusyckich [Polish knights in the face of Hussitism and the ideas of anti-Husite crusades]*, “Ido Movement for Culture” 2004, t. 4, pp. 18–28.
- Haarmann H., *Auf den Spuren der Indoeuropäer. Von den neolitischen Steppennomaden bis zu den frühen Hochkulturen [In the footsteps of the Indo-Euro-*

- peans. *From the Neolithic steppe nomads to the early high cultures*, C.H. Beck, München 2016 [in German].
- Jasienica P., *Słowiański rodowód [Slavic origin]*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978 [in Polish].
- Jasłowski Z., *Koń a sprawa polska: dwór, pałac i stadnina [The horse and the Polish cause: the manor, palace and stud; in Polish]*, 2013; https://www.rodaknet.com/rp_jaslowski_8.htm [accessed: 29.09.2020].
- Juszyński J., *Polskie łucznictwo i kusznictwo konne w X–XVIII w. [Polish archery and horse crossbowmanship in the 10th–18th centuries]*, Inforteditions, Poland 2020.
- Kaproń M.K., *Koń w wojskowości polskiej [A horse in the Polish military]*, Bel-lona, Poland 2018.
- Moszyński K., *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków 1957 [in Polish].
- Negin A.N., *Sarmatian cataphracti as prototypes for Roman equites cataphractarii*, “Journal of Roman Military Equipment Studies” 1995, vol. 6, pp. 65–75.
- Obodyński K., Cynarski W.J., *Horse-riding in the Recreation and Tourism*, “International Journal of Eastern Sports & Physical Education” 2006, vol. 4, no. 1, pp. 104–113.
- Roos P., *The Homeric Charioteer*, “Athens Journal of Sports” 2020, vol. 7, no. 4, pp. 205–214.
- Rouche M., *Attyla i Hunowie. Ekspansja barbarzyńskich nomadów [Attila and the Huns. The expansion of barbarian nomads]*, WN PWN, Warszawa 2011 [in Polish].
- Sawicki Z., *Polish Martial Art – Signum Polonicum: Historical background, profile and the main plots of the system*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2011, vol. 11, no. 2, pp. 38–46.
- Sawicki Z., *Influence of the Polish martial art onto European armies in the 18th and 19th centuries – an outline*, “Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology” 2014, vol. 14, no. 4, pp. 3–13; <https://doi.org/10.14589/ido.14.4.2>.
- Sawicki Z., *Old Polish sabre-fencing*, [in:] S.-Y. Park, S.-Y. Ryu (eds.), *Traditional Martial Arts as Intangible Cultural Heritage*, UNESCO ICHCAP-ICM, Jeonju, Korea 2020, pp. 169–180.
- Scholl T., *Uzbrojenie i taktyka wojenna Scytów i Sarmatów (VII w. p.n.e. – III w. n.e.) [Weapons and war tactics of the Scythians and Sarmatians (VII century BC – III century AD)]*, “Mówią Wieki” 1978, no. 4, pp. 10–14 [in Polish].
- Sieber L., Cynarski W.J., *Sztuki walki na monetach i medalach [Martial arts on coins and medals]*, “Ido Movement for Culture” 2008, vol. 8, pp. 139–150.
- Sikora R., *Niezwykłe bitwy i szarże husarii [Astounding battles and charges of Winged Hussars]*, Warszawa 2011 [in Polish].

- Sikora R., *Nie tylko husaria* [*Not just hussars*], Znak Horyzont, Kraków 2020 [in Polish].
- Smirnow A., *Scytowie* [*Scythians*], PIW, Warszawa 1974 [in Polish].
- Sulimirski T., *Sarmaci* [*Sarmatians*], PIW, Warszawa 1979 [in Polish].
- Urban R., *Sport jeździecki w Polsce w latach 1945–1989* [*Equestrian sport in Poland in 1945–1989*], Gorzów Wielkopolski 2013 [in Polish].
- Urban R., *The genesis and development of Polish horse riding in the period of twenty years*, “Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2019, vol. 28, no. 4, pp. 27–38; <https://doi.org/10.18276/cej.2019.4-03>.
- Wojnowski M., *Periodic Revival or Continuation of the Ancient Military Tradition? Another Look at the Question of the KATÁFRAKTOI in the Byzantine Army*, “Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe” 2012, vol. 2, pp. 195–220; doi: <https://doi.org/10.18778/2084-140X.02.16>.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Horseback riding in the history of Poland – selected moments and reflections*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.09>

Eligiusz MAŁOLEPSZY*

<https://orcid.org/0000-0003-2373-6048>

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA**

<https://orcid.org/0000-0002-0482-9655>

Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939

Jak cytować [how to cite]: Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, t. 4, nr 2, s. 25–41.

Jewish Sports in the Volhynian Voivodeship in the Years 1921–1939

Abstract

The Jewish population in Volhynia constituted 9.9% of the province's total population (205,500 as of 1931). Jews were the largest national group living in cities, about 48.6%. Jewish urban population constituted 13% of the total population and were very active in sports activities. They attended instructor courses in various sports areas and actively created regional branches of sports associations in Volhynia.

The most popular sports among the Jewish population were football, boxing, cycling, athletics and skiing. Jewish athletes successfully competed in different sports events in the provincial, national and international arenas. Football players of the Hasmonaea Równe club won the title of the best football team in the province of Volhynia three times. After winning the Volhynia Regional Football Association football team, the Hasmonaea Równe junior football team participated in the Polish Championships for junior teams. Jewish footballers from the province of Volhynia partici-

* dr hab. prof. UJD; Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Nauk Społecznych; e-mail: e.malolepszy@ujd.edu.pl

** dr; Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Nauk o Zdrowiu; e-mail: t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl

pated in the matches of the representations of the cities, the word of Province Volhynia, and the national sports competitions of the Polish Makkabi teams. Representatives of other sports disciplines such as boxing, cycling and skiing also successfully competed at the regional (provincial) level.

Keywords: Volhynia, Jewish sports, the Second Republic of Poland.

Streszczenie

Ludność żydowska w województwie wołyńskim stanowiła 9,9% ogółu ludności (205 500 wg stanu na 1931 r.). Była to największa grupa narodowościowa zamieszkująca miasta – około 48,6%. Ludność miejska stanowiła 13% ogółu społeczeństwa. Cechowała się dużą aktywnością w zakresie działalności sportowej. Brała udział w kursach instruktorskich w różnych dziedzinach sportu, uczestniczyła również w tworzeniu struktur okręgowych związków sportowych na Wołyniu.

Najpopularniejszymi dziedzinami sportu wśród ludności żydowskiej były: piłka nożna, boks, kolarstwo, lekkoatletyka oraz narciarstwo. Sportowcy żydowscy osiągnęli sukcesy sportowe na arenie regionalnej, ogólnopolskiej i międzynarodowej. Piłkarze Hasmonei Równe trzykrotnie zostali najlepszą drużyną piłki nożnej w województwie wołyńskim. Zespół juniorów Hasmonei Równe, po zdobyciu mistrzostwa Wołyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, uczestniczył w Mistrzostwach Polski juniorów. Piłkarze żydowscy z województwa wołyńskiego uczestniczyli w meczach reprezentacji miast, reprezentacji Wołynia, a także w rywalizacji sportowej w reprezentacji polskiej Makkabi. Sukcesy na szczeblu regionalnym (wojewódzkim) odnosili także przedstawiciele innych dyscyplin: boksu, kolarstwa czy narciarstwa.

Słowa kluczowe: Wołyń, sport żydowski, II Rzeczpospolita Polska.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie sportu żydowskiego na Wołyniu w latach 1921–1939 r. Zakres terytorialny zagadnień omawianych w niniejszej publikacji obejmuje obszar województwa wołyńskiego w okresie II Rzeczypospolitej. Województwo wołyńskie zostało utworzone 19 lutego 1921 r. Cezurą końcową pracy jest wrzesień 1939 r. – wybuch II wojny światowej (agresja Niemiec na Polskę – 1 września 1939 r.; agresja Związku Radzieckiego na Polskę – 17 września 1939 r.). Według stanu na dzień 1 kwietnia 1939 r. województwo wołyńskie posiadało obszar 35 754 km² i liczyło 2 085 600 ludności (stan na dzień 9 grudnia 1931 r.)¹. Ludność narodowości polskiej stanowiła 16,6% (346 600), narodowości ukraińskiej – 68,4% (1 426 900), narodowości żydowskiej – 9,9% (205 500), narodowości niemieckiej – 2,3% (46 900), narodowości czeskiej – 1,5% (31 000), narodowości rosyjskiej – 1,1% (23 400), innych narodowości – 0,2%. Pod koniec lat trzydziestych XX w. (stan na dzień 1 kwietnia 1938 r.) liczba ludności województwa wzrosła do 2 343 400 osób². Ludność miejska województwa stanowiła 13% ogółu społeczeństwa. Ludność żydowska była najliczniejszą grupą narodowo-

¹ L. Gradowski (red.), *Polska 1918–1988*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1989, s. 16.

² A. Czuchryta, *Gospodarka województwa wołyńskiego 1921–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 33.

ściową zamieszkującą miasta – około 48,6%³. Drugą grupę narodowościową stanowili Polacy – 27,5%, następną Ukraińcy – 17,1%. W środowisku wiejskim najczęściej było ludności ukraińskiej – 75,2%, następnie polskiej – 15,1% oraz żydowskiej – 4,5%⁴.

W skład województwa wchodziły następujące powiaty: dubieński, horohowski, kostopolski, kowelski, krzemieniecki, lubomelski, łucki, rówieński, sarnieński, włodzimierski i zdołbunowski⁵. Powiat sarnieński przyłączono do województwa wołyńskiego (z województwa poleskiego) w grudniu 1930 r. Największy odsetek ludności żydowskiej był w powiatach: rówieńskim (14,8%), łuckim (11,7%), włodzimierskim (11,5%) i kowelskim (10,4%), najmniejszy zaś w powiecie kostopolskim (6,6%) oraz dubieńskim i krzemienieckim (po 7,7%)⁶.

W zakresie dotychczasowego stanu badań największe znaczenie poznawcze posiada monografia E. Małolepszego i T. Drozdek-Małolepszej pt. *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*⁷. Warto jednak zaznaczyć, iż brak jest publikacji, która w sposób syntetyczny podejmowałaby problematykę sportu żydowskiego na Wołyniu w latach 1921–1939.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu publikacji zastosowano metody badawcze: syntezy, analizy źródeł historycznych, indukcji, dedukcji oraz metodę porównawczą. Wyszukięto następujące problemy badawcze:

1. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój sportu żydowskiego na Wołyniu w latach 1921–1939?
2. Jakie dziedziny sportu były najpopularniejsze wśród ludności żydowskiej na Wołyniu?
3. Jakie sukcesy osiągnęli sportowcy żydowscy na szczeblu regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym?

Wyniki i dyskusja

Ważną rolę w rozwoju sportu, w tym również sportu żydowskiego, odgrywała kwestia kształcenia kadry instruktorskiej. Na przełomie lat 1930/1931 został

³ „Wołyń” 1937, nr 33, s. 2.

⁴ Tamże.

⁵ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, GUS, Warszawa 1939, s. 13.

⁶ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp 8.01.2021].

⁷ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020.

utworzony w Łucku Okręgowy Ośrodek Wychowania Fizycznego (OOWF)⁸. W pierwszych dziesięciu miesiącach działalności Okręgowego Ośrodka WF zanotowano znaczące osiągnięcia w szkoleniu kadr instruktorskich. W kursach uczestniczyli przedstawiciele ludności żydowskiej – np. kursy boksu ukończyło 20 zawodników Żydowskiego Klubu Sportowego (ŻKS) Hasmonea Łuck. W zajęciach z zakresu aktywności fizycznej, w latach 1930–1931, realizowanych w Okręgowym Ośrodku WF w Łucku uczestniczyli członkowie (kobiety i mężczyźni) organizacji Brit Trumpeldor (Związek Młodzieży Hebrajskiej im. Josefa Trumpeldora) i ŻKS Hasmonea Łuck⁹. Zajęcia prowadził instruktor WF – por. S. Suchodolski. Zorganizowane w okresie zimowym (1931/1932) kursy narciarskie ukończyły (otrzymując bezpłatnie sprzęt sportowy) 133 osoby, wśród których byli narciarze ŻKS Hasmonea Łuck oraz 20 uczniów Gimnazjum Żydowskiego.

Jednym z najstarszych żydowskich klubów sportowych na Wołyniu była Hasmonea Równe. Klub został powołany w 1918 r., przy Hitadrucie w Równem, dzięki inicjatywie A. Berensztejna, Bukimera i J. Gremplera, jako sekcja sportowa pod nazwą Makkabi¹⁰. Po kilku miesiącach istnienia klubu przystąpili do niego wszyscy sportowcy i działacze żydowscy, także z istniejącym wówczas Sportklubem Równe (m.in. S. Gimberg, J. Gorensztejn, M. Gorensztejn i Jabko). Prowadzono wtedy w klubie dwie sekcje sportowe: gimnastyki i piłki nożnej. W 1923 r. działalność sportowa pod nazwą Makkabi zostaje przerwana. W tym samym roku zostaje zalegalizowana działalność klubu pod nazwą „Hasmonea”¹¹. Zostały utworzone dwie kolejne sekcje sportowe: boks i piłki wodnej. W tym też roku zarząd klubu przystępuje do budowy boiska sportowego (teren za miastem), które zostaje otoczone parkanem. W dniu 25 kwietnia 1924 r. odbyło się uroczyste otwarcie boiska sportowego.

W dniach 26–28 maja 1928 r. odbyły się zawody jubileuszowe ŻKS Hasmonea Równe z okazji 10-lecia istnienia klubu¹². W wyścigu kolarskim zwyciężył Kaczka, przed Perelem i Kaczorem. Oprócz rywalizacji w kolarstwie piłkarze rozegrali dwa mecze z rezerwową drużyną Czarnych Lwów. Dwukrotnie lepsi okazali się lwowianie. Rok później (1929 r.) odbyły się wybory nowego zarządu ŻKS Hasmonea Równe, w skład którego weszli: E. Eirus (prezes), Z. Wierny (wiceprezes), A. Zam (sekretarz), D. Wajner (skarbnik), Golman (gospodarz), S. Glasberg, G. Rejdel, Roll, Turkowicz, Buszel (członkowie). Zarząd klubu wydzierżawił w 1932 r. plac u ks. Lubomirskiego, długoletnim kontraktem, w celu

⁸ Державний архів Волинської області, фонд 126, опис 1, спроба 1, с. 562, 577; „Ziemia Wołyńska” 1932, nr 15, s. 3.

⁹ Державний архів Волинської області, фонд 126, опис 1, спроба 1, с. 578; E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, D. Bakota, *Wychowanie fizyczne i sport w Łucku i w powiecie łuckim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 2, s. 49, <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.14>.

¹⁰ ŻKS Hasmonea Równe. *Wydawnictwo Jubileuszowe*, Równe 1918–1939, s. 2.

¹¹ Tamże, s. 4.

¹² „Przegląd Sportowy” 1928, nr 23, s. 4.

wybudowania boiska sportowego¹³. Oprócz boiska sportowego z przeznaczeniem na rozgrywkę piłki nożnej powstał plac do gier sportowych, na którym zimą organizowano „ślizgawkę”.

ŻKS Hasmonea Równe obchodził w czerwcu 1933 r. jubileusz 15-lecia działalności¹⁴. Władze klubu z tej okazji zorganizowały pokaz gimnastyczny oraz zawody sportowe, m.in. boks i piłki nożnej. Pokaz gimnastyczny został przygotowany wspólnie z innymi organizacjami żydowskimi, pod kierunkiem instruktorów: Buszela, Chinkesa, Gorensztejna i Lewiatina¹⁵. W 1938 r. w skład zarządu ŻKS Hasmonea Równe wchodził: N. Szerental (prezes), A. Litwak (I wiceprezes), P. Meerowitz (II wiceprezes), Ch. Łojter (skarbnik), P. Littauer (sekretarz), O. Damenstejn, I. Gasko, Ch. Gelman, J. Kandelis, B. Litwak, J. Mottowiłowkier, W. Parnes, J. Szenkier, M. Turkowicz, M. Waks¹⁶.

W okresie od 29 maja do 3 lipca 1938 r. zaplanowano imprezy z okazji jubileuszu 20-lecia działalności ŻKS Hasmonea Równe¹⁷. W programie jubileuszu przewidziano m.in. uroczyste nabożeństwo w Wielkiej Synagodze, akademię oraz pokazy i zawody sportowe. W skład Komitetu Wykonawczego wchodził: P. Littauer (przewodniczący), Sz. Rudke (sekretarz) oraz członkowie: I. Aspis, J. Buszel, L. Chigier, S. Gimberg, L. Gurnicz, A. Gimbergowa, L. Goldfarbówna, I. Gorensztejn, D. Jankowiak, I. Kielrich, M. Kołtun, M. Licht; członkami Sekcji Propagandowo-Organizacyjnej byli: J. Buszel, A. Gimbergowa, D. Wajner, H. Wattenberg; natomiast w skład Sekcji Sportowej: J. Aspis, J. Buszel, L. Chiger, I. Gorensztejn, S. Kierlich, D. Jankowiak, M. Licht, W. Macieower, J. Samson¹⁸.

Członkami zarządu ŻKS Hasmonea Kowel w 1929 r. byli: Kerner (prezes), Perl, Fajnsztejn (wiceprezesi), Granicz (sekretarz), Płot (skarbnik), Werba, Rajchsztułówna, Sand, Kirszenbaum, Rozenywaig¹⁹.

Na przełomie 1936 i 1937 r. został wybrany nowy zarząd ŻKS Hasmonea Łuck, w skład którego weszli: Farszten (prezes), Chazan i Izrael Dossik (wiceprezesi), Landsberg (sekretarz), Wajsztajn (skarbnik), Bąkowiecki, Grober, dr Oksman, Berger, Sztilerman i Kiperman²⁰.

Wszechświatowy Związek (WZ) Makkabi w Polsce w 1930 r. rozwinął „szeroką akcję ku tworzeniu nowych klubów żydowskich”²¹. Kluby Makkabi powstały także w województwie wołyńskim, m.in. w Beresteczku, Kołkach, Zdołbunowie. Utworzono Wołyński Okręg WZ Makkabi w Polsce, którego prezesem w II połowie lat trzydziestych XX w. był E. Lerner. Wołyński Okręg WZ Mak-

¹³ *ŻKS Hasmonea Równe...*, s. 6.

¹⁴ „Wołyń” 1933, nr 21, s. 7.

¹⁵ *ŻKS Hasmonea Równe...*, s. 6.

¹⁶ Tamże, s. 2.

¹⁷ Tamże, b. pag.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ „Przegląd Sportowy” 1929, nr 19, s. 5.

²⁰ „Wołyń” 1937 nr 1, s. 4.

²¹ „Przegląd Sportowy” 1930, nr 78, s. 4.

kabi planował zorganizowanie w Krzemieńcu obozu narciarskiego dla narciarzy początkujących i zaawansowanych. Obóz miał zostać przeprowadzony w dwóch turnusach: od 6 do 20 stycznia 1935 r. oraz od 21 stycznia do 3 lutego 1935 r.²²

Żydowskie kluby i towarzystwa sportowe uczestniczyły we współzawodnictwie sportowym. Najpopularniejszą dyscypliną sportową wśród ludności żydowskiej na Wołyniu była piłka nożna. Kluby brały udział w rozgrywkach piłkarskich okręgowych związków sportowych. W połowie lat dwudziestych XX w. do Lubelskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (Lubelski OZPN) należały: ŻKS Hasmona Równe i ŻKS Hasmona Sarny²³. W kolejnym okresie (1928–1930) kluby z województwa wołyńskiego uczestniczyły w rozgrywkach Lwowskiego OZPN. Wołyński Podokręg Piłki Nożnej (WPPN) powołany został komunikatem Lwowskiego OZPN nr 4 z dnia 30 marca 1928 r.²⁴ W dniu 6 maja 1928 r. odbyło się w siedzibie ŻKS Hasmona Równe zebranie założycielskie WPPN. Z klubów żydowskich w zebraniu wzięli udział działacze ŻKS Hakoach Dubno, ŻKS Hasmona Łuck i ŻKS Hasmona Równe²⁵. Wołyński OZPN, z siedzibą w Równem, został powołany w II połowie 1930 r. Statut Wołyńskiego OZPN został zatwierdzony w Łucku w dniu 2 maja 1931 r. przez Wołyński Urząd Wojewódzki²⁶. W 1934 r. spośród klubów i towarzystw żydowskich prowadzących sekcję piłki nożnej do Wołyńskiego OZPN należały: Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe (ŻTGS) Amatorzy Włodzimierz, Robotnicze Stowarzyszenie Wychowania Fizycznego (RSWF) Gwiazda-Sztern Kowel, RSWF Jutrznia Krzemieniec, RSWF Jutrznia Łuck, RSWF Jutrznia Równe, ŻKS Hakoach Równe, ŻKS Hakoach Dubno, ŻKS Hapoel Łuck, ŻKS Hasmona Kowel, ŻKS Hasmona Krzemieniec, ŻKS Hasmona Łuck, ŻKS Hasmona Równe, ŻKS Kadimach Łuck, ŻKS Szomrija Równe, ŻKS Trumpeldoria Kostopol²⁷. Przedstawiciele społeczności żydowskiej wchodziłi w skład zarządu Wołyńskiego OZPN. Do nich należy zaliczyć m.in. Borysa Fajntucha, Natana Hamermana, Szmula Sztirlermana. Tworzyli także kadrę sędziowską Wołyńskiego OZPN, m.in. Nacek Gottesman, Isser Krojn (Łuck); Szloma Głuz (Równe), Lejbisz Kornin, Mojżesz Licht (Równe), Gersz-Lejb Wajsztejn (Kostopol)²⁸.

²² *Związek Żydowskich Towarzystw Gimnastycznych i Sportowych w Polsce „Makkabi” Okręg Wołyński, Obóz Narciarski w Krzemieńcu, Sezon Zimowy 1934/1935, Druga Makkabiada – kwiecień 1935, Tel Awiw, ss. 11.*

²³ *ŻKS Hasmona Równe...*, s. 4; E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 115–116.

²⁴ „Monitor Wołyński” 2017, nr 9, s. 7; „Ziemia Wołyńska” 1928, nr 3, s. 2–3.

²⁵ „Przegląd Sportowy” 1928, nr 20, s. 6. W zebraniu założycielskim, jak podaje „Przegląd Sportowy”, brali udział działacze TOZ Ostróg i TOZ Równe. Zapewne chodzi o Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce (TOZ). TOZ – organizacja społeczna założona w Polsce w 1921 r. W 1923 r. działalnością objęła obszar Polski.

²⁶ Державний архів Волинської області, фонд 170, опис 1с, справа 3, с. 14.

²⁷ „Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934, s. 409–410.

²⁸ Державний архів Волинської області, фонд 170, опис 1, справа 1, с. 55.

Pierwszą drużyną piłkarską, która wystąpiła w najwyższej klasie rozgrywkowej Lubelskiego OZPN (w rozgrywkach klasy A) w sezonie 1922 r., był ŻKS Makkabi Równe²⁹. Makkabi współzawodniczyła w rozgrywkach ligowych z Wojskowym Klubem Sportowym (WKS) Lublin, WKS Hallerczyk Równe oraz WKS Chełm. Piłkarze Makkabi przegrali wszystkie mecze i zajęli w rozgrywkach klasy A Lubelskiego OZPN IV miejsce.

Najlepszym zespołem żydowskim w województwie wołyńskim była Hasmonea Równe. W rozgrywkach ligowych WPPN i Wołyńskiego OZPN – w sezonach 1929, 1932/1933 zdobyła miano najlepszej drużyny w województwie wołyńskim w piłce nożnej³⁰. W barwach ŻKS Hasmonea Równe w latach 1932–1933 występowali: Markowicz, Frejdmiter, D. Feldman, J. Samson, Lewjatin, G. Miller, J. Koźlik, Szejndel, Sojfer, S. Sawicki, Winokur, J. Łatnik, Chinkes. Po zwycięstwie w rozgrywkach o mistrzostwo Wołyńskiego OZPN piłkarze ŻKS Hasmonei Równe brali udział w rozgrywkach międzyokręgowych o awans do ligi państwowej. Szczególnie udane dla piłkarzy rówieńskich było współzawodnictwo w 1933 r., w którym rywalizowali z Polonią Przemyśl i Strzelcem Siedlce. W inauguracyjnym meczu drużyna Hasmonei Równe zwyciężyła w wyjazdowym meczu Strzelca Siedlce 3 : 2³¹. W meczu rewanżowym w Równem piłkarze Hasmonei ponownie pokonali najlepszy zespół Lubelskiego OZPN – Strzelca Siedlce 2 : 0. Bramki zdobyli Sawicki i Feldman³². Gorsze wyniki piłkarze Hasmonei osiągnęli w dwumeczu z Polonią Przemyśl. Pierwszy mecz został rozegrany w dniu 13 sierpnia 1933 r. w Równem. Na łamach czasopisma „Raz, Dwa, Trzy” ukazała się relacja z meczu:

Pierwszy występ Polonii przemyskiej w Równem nie przyniósł jej spodziewanego sukcesu, gdyż miejscowi stawili zacięty opór, a nawet przez pewien czas prowadzili, co prowadzi do znacznego podniesienia się poziomu piłkarstwa na Wołyniu. Grę rozpoczyna Hasmonea, która w 5 min ze strzału Sojfera uzyskuje prowadzenie. Polonia deprymuje się deszczem i nie może dać sobie rady ze śliskim terenem, niebawem jednak dochodzi do głosu i w 25 min Małodobry wyrównuje. Stan ten utrzymuje się do przerwy. Po przerwie Polonia przeważa i uzyskuje drugą bramkę, utrzymując nawet prowadzenie niemal do końca meczu, dopiero tuż przed zakończeniem Sawicki wyrównuje³³.

Decydujący mecz odbył się 27 sierpnia 1933 r. w Przemyślu. Piłkarze Polonii pokonali zespół Hasmonei 3 : 0³⁴. Zostali zwycięzcą rozgrywek w grupie wołyń-

²⁹ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 51, s. 31.

³⁰ *ŻKS Hasmonea Równe...*, s. 16–17; S. Hrudniak, *Rok 1929. Skandaliczne wołyńskie mistrzostwa*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 18, s. 13; tenże, *Rok 1932: rówieńska Hasmonea znowu mistrzem*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 21, s. 13; tenże, *Rok 1933: ostatni sukces rówieńskiej Hasmonei*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 22, s. 13.

³¹ „Przegląd Sportowy” 1933, nr 59, s. 5.

³² „Przegląd Sportowy” 1933, nr 61, s. 4.

³³ „Raz, Dwa, Trzy” 1933, nr 33, s. 4.

³⁴ „Raz, Dwa, Trzy” 1933, nr 35, s. 8; С. Грудняк, *Футбол у Волинському Воєводстві 1921–1939*, Видавництво Терен, Луцьк 2019, с. 150.

sko-lwowsko-lubelskiej. W drużynie Hasmonei Równe wystąpili: Makowicz, Aspis, Leier, Mueller, Koźlik, Suchar Winokur, Stendel, Sojfer, Sawicki, Licht, Samson. W latach 1936–1939 w rozgrywkach ligi okręgowej Wołyńskiego OZPN spośród klubów żydowskich brały udział zespoły: ŻKS Hasmonea Łuck i ŻKS Hasmonea Równe³⁵.

W 1924 r. piłkarze Hasmonei Równe rozegrali towarzyskie mecze z zespołem Kresowianki Łuck, spośród których dwa spotkania przegrali (1 : 2; 0 : 3), a jedno zremisowali (1 : 1)³⁶. Zawody zostały rozegrane w Równem. Z piłkarzy Hasmonei wyróżniał się Gimberg, grający na obronie.

Drużyna ŻKS Hasmonea Równe brała udział we współzawodnictwie piłki nożnej o Puchar Zarządu miasta Równe – w rozgrywkach w 1935 r. zostali zwycięzcami. W meczu finałowym pokonali zespół WKS Łuck 2 : 0³⁷. Z inicjatywy Miejskiego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego (MKWFiPW) w Łucku, począwszy od 1931 r., organizowano zawody o Puchar Przechodni MKWFiPW oraz mistrzostwo Łucka w piłce nożnej³⁸. W 1933 r. w tych zawodach rywalizowały 3 kluby klasy A Wołyńskiego OZPN: Hasmonea Łuck, Policyjny Klub Sportowy (PKS) Łuck i WKS Łuck. Rozgrywki te cieszyły się dużym zainteresowaniem publiczności, m.in. rozegrany w dniu 19 sierpnia 1933 r. mecz piłki nożnej pomiędzy PKS Łuck a Hasmoneą Łuck (3 : 1) oglądało blisko 1000 osób³⁹.

Zawody piłki nożnej o mistrzostwo miasta i powiatu odbywały się w innych częściach województwa wołyńskiego. Z inicjatywy Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego (PKWFiPW) w Kostopolu odbył się w 1930 r. turniej piłkarski o mistrzostwo miasta Kostopol⁴⁰. W zawodach wzięły udział 3 miejscowe drużyny: Polskie Towarzystwo Gimnastyczne (PTG) Czarni, ŻKS Trumpeldoria i Zaporozec. W pierwszym meczu (26 października 1930 r.) ŻKS Trumpeldoria pokonała drużynę Zaporozca (5 : 1). W dniu 1 listopada 1930 r. na stadionie WF i PW w Kostopolu odbył się mecz pomiędzy drużynami PTG Czarni i ŻKS Trumpeldoria⁴¹. Zwycięstwo odniosła drużyna Czarnych (5 : 2). PTG Czarni zostali mistrzami Kostopola. Nagrodę starosty kostopolskiego M. Galusińskiego (Puchar PKWFiPW) wręczono kpt. Na-

³⁵ С. Грудняк, *Футбол у Волинскому...*, с. 210–250.

³⁶ „Życie Wołynia” 1924, nr 13, s. 11; 1924, nr 14, s. 14.

³⁷ „Wołyń” 1935, nr 25, s. 5.

³⁸ „Wołyń” 1933, nr 33, s. 9.

³⁹ „Wołyń” 1933, nr 35, s. 8. Jak relacjonuje redakcja „Wołynia”, „Podczas meczu [...] zaszedł bardzo przykry wypadek, który smutnie świadczy o braku kultury sportowej Kierownictwa [...] ŻKS Hasmonea Łuck. Podczas przerwy w [...] meczu członek Zarządu Hasmonei Łuck Donosik, który był tylko widzem, zszedł z trybuny na boisko i podbiegłszy do jednego z graczy Hasmonei uderzył go w twarz. [...] Zasluguje [czyn] na publiczne napiętnowanie [...], tego rodzaju wybryki nie przynoszą chluby Klubowi”.

⁴⁰ „Ziemia Wołyńska” 1930, nr 52, s. 6.

⁴¹ „Ziemia Wołyńska” 1930, nr 48, s. 7.

dobnikowi (prezes drużyny PTG Czarni Kostopol). W następnym roku (1931 r.) organizatorzy zamierzali przeprowadzić rozgrywki dla wszystkich drużyn piłki nożnej w powiecie kostopolskim.

Piłkarze wywodzący się z klubów żydowskich brali udział w meczach piłkarskich pomiędzy reprezentacjami miast o Puchar Wołynia. Przykładem może być mecz, który miał zostać rozegrany 10 kwietnia 1939 r. na stadionie WFIPW w Kowlu, pomiędzy reprezentacjami Kowla i Łucka⁴². Reprezentacja Kowla była złożona z piłkarzy KS Strzelec oraz Hasmonei.

Piłkarze z klubów żydowskich reprezentowali Wołyń podczas rywalizacji o Puchar Prezydenta. W meczu I rundy, rozegranym na początku maja 1939 r. w Łucku, pomiędzy reprezentacjami Wołynia i Warszawy, wystąpił zawodnik Hasmonei Równe – Aspis⁴³. Mecz zakończył się przegraną reprezentacji Wołynia (1 : 5).

Sukcesem sportowym piłkarzy Hasmonei Równe było zdobycie mistrzostwa Wołyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej w kategorii juniorów w 1937 r. Warto zwrócić uwagę, iż na zjeździe kierowników sekcji piłki nożnej Wołyńskiego OZPN – w dniu 25 lipca 1937 r. – ŻKS Hasmonea Równe powierzono zorganizowanie turnieju piłkarskiego juniorów na szczeblu wojewódzkim⁴⁴. Jako jedyni przedstawiciele sportu żydowskiego uczestniczyli, w sierpniu 1937 r., w obozie sportowym w Kozienicach, w trakcie którego zostały rozegrane mistrzostwa Polski juniorów w piłce nożnej⁴⁵. Uczestniczyło w nich 16 drużyn w Polsce (najlepsze drużyny z poszczególnych okręgów). W pierwszej rundzie piłkarze Hasmonei Równe zmierzyli się z zespołem Warty Poznań. Zwycięzcę meczu wyłoniły rzuty karne, w których lepsi okazali się piłkarze Warty (2 : 1). W regulaminowym czasie mecz zakończył się remisem (2 : 2). Drużyny, które przegrały w I rundzie rozgrywek, uczestniczyły w „Turnieju Pocieszenia”. Piłkarze ŻKS Hasmonea przegrali z WKS Unia Lublin (2 : 3). W podsumowaniu zakończonego obozu sportowego, jak czytamy na łamach „Przeglądu Sportowego”, „drużyny wschodnie, jak Unia, Hasmonea, WKS Grodno, Śmigły i Rewera imponowały na obozie wzorowym zachowaniem”⁴⁶.

ŻKS Hasmonea Równe przeprowadził w 1936 r. mistrzostwa Wszechświatowego Związku Makkabi w Polsce w piłce nożnej z udziałem m.in. następujących drużyn: Makkabi Warszawa, Hasmonea Lwów, Hasmonea Łuck, Hasmonea Równe⁴⁷. Zwycięstwo w zawodach odnieśli piłkarze Hasmonei Równe.

Piłkarze nożni z Wołynia występowali w reprezentacji Polski klubów żydowskich, przygotowującej się do światowej Makkabiady, która miała się odbyć

⁴² „Wołyń” 1939, nr 15, s. 8.

⁴³ „Wołyń” 1939, nr 19, s. 5.

⁴⁴ „Wołyń” 1937, nr 33, s. 4.

⁴⁵ „Przegląd Sportowy” 1937, nr 69, s. 4; https://pl.qaz.wiki/wiki/Football_Junior_Championships_of_Poland#First_Round_2 [dostęp 11.01.2021].

⁴⁶ „Przegląd Sportowy” 1937, nr 70, s. 2.

⁴⁷ ŻKS Hasmonea Równe..., s. 7.

w Pradze w 1933 r.⁴⁸ Napastnik łuckiej Hasmonei – Solomon Pinus – zdobył 2 bramki w meczu kontrolnym rozegranym w Łodzi pomiędzy reprezentacją Polski Makkabi i drużyną Łódzkiego Klubu Sportowego. Oprócz S. Pinusa, w drużynie Polskiej Makkabi zagrał Samson (obrońca Hasmonei Równie). Inny piłkarz Hasmonei Równie, Sojfer, również miał być włączony w skład reprezentacji Polski Makkabi. Według S. Hrudniaka na Światowych Igrzyskach Makkabi w Pradze w 1933 r. drużynę Polski w piłce nożnej reprezentowali S. Pinus i Suchar Winokur (ŻKS Hasmonea Równie)⁴⁹. W półfinale reprezentacja Polski pokonała Czechosłowację 3 : 0, w finale zaś Rumunię 2 : 1⁵⁰. S. Pinus wystąpił w meczu z Czechosłowacją⁵¹.

Na Wołyniu, najprawdopodobniej w 1937 r., został powołany Wołyński Okręgowy Związek Piłki Ręcznej (Wołyński OZPR)⁵². W dniu 16 maja 1937 r. miały zostać rozegrane w Kowlu pierwsze zawody o mistrzostwo okręgu w piłce siatkowej. W zawodach miały wystąpić następujące drużyny: KS Strzelec Janowa Dolina, KS Strzelec Kowel, Straż Pożarna Szpanów oraz ŻKS Hasmonea Kowel.

ŻKS Hasmonea Równie prowadziła sekcję gier sportowych⁵³. Sekcja gier sportowych w latach 1931–1932 należała do najlepszych w Równem – np. zajęła I miejsca w rywalizacji w koszykówce i piłce siatkowej w zawodach zorganizowanych przez MKWFIPW w Równem w 1932 r. Sekcje gier sportowych działały przy innych żydowskich klubach sportowych, m.in. przy ŻKS Hasmonea Krzemieniec i ŻKS Hasmonea Łuck. W turnieju piłki siatkowej, rozegranym w Krzemieńcu w lipcu 1937 r., rywalizowało 5 drużyn: Harcerze Lublin, Krzemieniecki Klub Sportowy, WKS Dederkały, KS Smyga i ŻKS Hasmonea Krzemieniec⁵⁴. W czerwcu 1939 r. podczas zawodów sportowych, przeprowadzonych z okazji Święta WF i PW w Łucku, siatkarze Hasmonei przegrali z zespołem Łuckiego Towarzystwa Wioślarskiego⁵⁵.

Spośród dyscyplin sportowych uprawianych przez ludność żydowską należy wymienić tenis. We wrześniu 1933 r. w Kowlu z okazji otwarcia kortu tenisowego odbył się mecz pokazowy, w którym tenisiści miejscowej Hasmonei – Armarnik i Awruch – pokonali parę deblową Gimnazjalnego Klubu Sportowego (Kowel) – Steckiego i Wilgata (5 : 7, 6 : 1, 6 : 3)⁵⁶. Sekcję tenisa prowadził ŻKS Hasmonea Krzemieniec. W maju 1934 r. rozegrano mecz pomiędzy zespołami

⁴⁸ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 160.

⁴⁹ S. Hrudniak, *Rok 1933. Ostatni sukces rówieńskiej Hasmonei*, „Monitor Wołyński” 2017, nr 22, s. 13.

⁵⁰ „Raz, Dwa, Trzy” 1933, nr 35, s. 8.

⁵¹ A. Aleksandrowicz, *Triumfy Polaków na Makkabiadzie*, „Przegląd Sportowy” 1933, nr 69, s. 2.

⁵² „Wołyń” 1937, nr 18, s. 5.

⁵³ *ŻKS Hasmonea Równie...*, s. 18–19.

⁵⁴ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 160.

⁵⁵ „Wołyń” 1939, nr 25, s. 6.

⁵⁶ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 161.

Krzemieckiego Klubu Sportowego i ŻKS Hasmonea Krzemieniec. Zwyciężyła drużyna Krzemieckiego Klubu Sportowego (4 : 1)⁵⁷. Mecz odbył się na korcie w parku licealnym.

Na łamach czasopisma „Wołyń”, w numerze 6 z 1936 r., ukazała się informacja, iż w dniu „16 lutego 1936 r. odbędzie się w Łucku pierwszy na Wołyniu międzymiastowy mecz pingpongowy pomiędzy ŻKS Hasmonea Łuck a ŻKS Hasmonea Równe”⁵⁸. Warto jednak podkreślić, że już w maju 1929 r. odbyły się w Równem szkolne zawody tenisa stołowego⁵⁹.

Popularną dyscypliną sportową wśród społeczności żydowskiej był boks. Wołyński Okręgowy Związek Bokserski (Wołyński OZB) został utworzony w II połowie lat trzydziestych. Przed utworzeniem Wołyńskiego OZB kluby i towarzystwa sportowe, prowadzące sekcje bokserskie, wchodziły w skład Lubelskiego OZB. W 1937 r. członkiem zarządu Wołyńskiego OZB został P. Littauer⁶⁰. Na mocy decyzji wojewody wołyńskiego, z dnia 30 czerwca 1938 r., wpisany został do rejestru stowarzyszeń i związków Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego, pod nr. 219, Wołyński Okręgowy Związek Bokserski z siedzibą w Równem⁶¹.

Sekcje bokserskie istniały przy ŻKS Hasmonea Łuck oraz ŻKS Hasmonea Równe⁶². Pierwszym trenerem sekcji bokserskiej Hasmonei Równe był Bauman. W dniu 27 lutego 1932 r. odbyły się zawody bokserskie w Łucku, w Sali Kinoteatru Miejskiego⁶³. W wadze muszej zwyciężył bokser Hasmonei Łuck – Gurfinkel. W rozegranym pod koniec 1933 r. meczu pomiędzy Wojskowym Klubem Sportowym (WKS) Równe a Hasmonea Równe zwyciężyli bokserzy drużyny wojskowych (8 : 4)⁶⁴. Dla zespołu Hasmonei punkty zdobyli Goldkranc i Brandszteter.

Bokserzy ŻKS Hasmonea Łuck i ŻKS Hasmonea Równe brali udział w rozgrywkach ligowych Wołyńskiego OZB. W 1937 r. drużynowym mistrzem Wołyńskiego OZB został zespół Strzelca Janowa Dolina⁶⁵. Drużyna Hasmonei Równe zajęła w rozgrywkach IV miejsce, zaś Hasmonei Łuck VII pozycję. Oprócz współzawodnictwa ligowego bokserzy rywalizowali o indywidualne mistrzostwa Wołyńskiego OZB. Mistrzem Wołyńskiego OZB w zawodach rozegranych w 1938 r. w wadze średniej został Sapożnik (Hasmonea Równe), natomiast w 1939 r. w wadze koguciej – Łatnik (Hasmonea Równe)⁶⁶. Kwalifikacją do mi-

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ „Wołyń” 1936, nr 6, s. 10.

⁵⁹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 161.

⁶⁰ Державний архів Волинської області, фонд 46, опис 9, справа 4359, с. 2; „Wołyń” 1937, nr 21, s. 4.

⁶¹ Державний архів Волинської області, фонд 46, опис 9, справа 4359, с. 5.

⁶² „Wołyń” 1933, nr 51, s. 6; 1939, nr 9, s. 8.

⁶³ „Ziemia Wołyńska” 1932, nr 10, s. 4.

⁶⁴ „Wołyń” 1933, nr 51, s. 6.

⁶⁵ „Raz, Dwa, Trzy” 1937, nr 46, s. 15.

⁶⁶ „Wołyń” 1938, nr 11, s. 8; E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe” (1938–1939)*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 91–101.

strzostw Polski w boksie (pod koniec lat trzydziestych XX w.) było rozegranie czterech turniejów międzyokręgowych, które miały wyłonić 32 finalistów mistrzostw Polski. Pod koniec marca 1939 r. odbył się w Równem turniej międzyokręgowy, w którym rywalizowali bokserzy Lubelskiego, Lwowskiego i Wołyńskiego OZB⁶⁷. W wadze koguciej Łatnik przegrał z Góreckim (Lwowski OZB) i odpadł z turnieju.

Łatnik reprezentował barwy Wołynia w międzynarodowym meczu bokserkim z drużyną Finlandii⁶⁸. Startując w wadze koguciej, przegrał z Huuskoneinem. Mecz odbył się w marcu 1939 r. Zakończył się zwycięstwem drużyny Finlandii (14 : 2). W lutym 1939 r. został rozegrany mecz bokserski pomiędzy kombinowaną drużyną ŻKS Hasmonea Równe i Wołyńskiego Klubu Sportowego (KS) Pogoń Równe a Kotwicą Pińsk⁶⁹. Pięściarze Równego zwyciężyli 9 : 7. Zawody sportowe o charakterze międzymiastowym z udziałem kombinowanej drużyny ŻKS Hasmonea Łuck i Wołyńskiego KS Pogoń Równe odbywały się wcześniej. Na przełomie 1936 i 1937 r. pięściarze Równego rywalizowali z KS Rekord Lwów⁷⁰. Spośród bokserów Hasmonei Równe w meczu wystąpili: w wadze muszej Berenbilt (przegrał z Rotensztajnem); w wadze koguciej Łatnik (pokonał Ajzena); w wadze lekkiej Goldkranc (pokonał Herbsta); w wadze średniej Sapożnik (zwyciężył Hechta).

Działaczem Wołyńskiego Okręgowego Związku Hokeja na Lodzie (Wołyński OZHL) był Jakub Mottowiłowkier⁷¹. Był on członkiem Sądu Koleżeńskiego (w ramach zarządu Wołyńskiego OZHL).

Sportowcy żydowscy osiągnęli sukcesy w kolarstwie. W dniu 23 września 1928 r., z inicjatywy Wołyńskiego Towarzystwa Cyklistów i Motocyklistów (WTCiM), zorganizowano mistrzostwa Łucka na trasie o dystansie 50 km⁷². Zwycięstwo odniósł kolarz ŻKS Hasmonea Łuck – Samuel Gertner. W następnym roku (1929), w wyścigu „Bieg Wołynia” na trasie Łuck–Równe–Dubno–Łuck, II miejsce zajął Leon Awerbuch (ŻKS Hasmonea Łuck)⁷³. Leon Awerbuch trasę liczącą 169 km pokonał w czasie 7 godz. 1 min. Zwyciężył kolarz Lwowskiego Klubu Sportowego (LKS) Pogoń Lwów, Franciszek Babiarz (uzyskał czas 6 godz. 42 min 20 s).

Najważniejszą imprezą kolarską na Wołyniu były mistrzostwa województwa wołyńskiego. W tychże mistrzostwach, przeprowadzonych w dniu 24 czerwca 1928 r., zwyciężył Samuel Gertner⁷⁴. Zawody zostały zorganizowane w Łucku

⁶⁷ Tamże, s. 98.

⁶⁸ „Wołyń” 1939, nr 12, s. 6; E. Małolepszy, *Sport na kresach...*, s. 98.

⁶⁹ „Wołyń” 1939, nr 8, s. 6.

⁷⁰ „Wołyń” 1937, nr 1, s. 4.

⁷¹ „Wołyń” 1933, nr 51, s. 6.

⁷² „Ziemia Wołyńska” 1928, nr 18, s. 5.

⁷³ „Ziemia Wołyńska” 1929, nr 35, s. 7.

⁷⁴ „Ziemia Wołyńska” 1928, nr 5, s. 5; „Przegląd Sportowy” 1928, nr 30, s. 5.

na „trasie kowelskiej”. S. Gertner przejechał dystans 100 km w czasie 3 godz. 56 min 17 s. Kolejne mistrzostwa województwa wołyńskiego odbyły się (na tej samej trasie) 30 czerwca 1929 r. z udziałem 12 kolarzy⁷⁵. Tytuł mistrza województwa wołyńskiego zdobył Leon Awerbuch (osiągnął czas 3 godz. 36 min 36 s). Ubiegłoroczny mistrz – S. Gertner uplasował się na IV miejscu (z czasem 3 godz. 53 min 35 s). Warto zaznaczyć, iż zwycięzca zawodów uzyskał o prawie 20 minut lepszy rezultat niż mistrz województwa z 1928 r. Rozegrano także zawody kolarskie pań na trasie 10 km⁷⁶. Wicemistrzynią województwa wołyńskiego została Bejła Szulman (26 min 33 s), IV miejsce zajęła Hana Szulman (28 min 22 s). Pierwsze miejsce w mistrzostwach zajęła Maria Szpaczkówna (24 min 17 s). Mistrzostwa województwa wołyńskiego w kolarstwie w 1930 r. zdominowali kolarze WTCiM, którzy zajęli trzy pierwsze miejsca⁷⁷. Zwyciężył Eugeniusz Rybak (z czasem 3 godz. 29 min 55 s) przed Gustawem Warnke i Michałem Djacukiem. Najlepszy z kolarzy żydowskich – Leon Awerbuch zajął IV miejsce. Na VII pozycji uplasował się Samuel Guzman (Żydowskie Akademickie Stowarzyszenie Sportowe – ŻASS Warszawa, mieszkaniec miasta Równe), VIII i IX miejsce zajęli Benecjon Perel i I. Kaczka (obydwaj ŻKS Hasmonea Równe). Sekcja kolarska ŻKS Hasmonea Równe, oprócz sportowej, prowadziła działalność turystyczno-krajoznawczą.

Wołyński Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki (Wołyński OZLA) został założony w 1931 r.⁷⁸ W skład zarządu Wołyńskiego OZLA został powołany Izrael Dossik. W skład okręgu (według stanu na 1934 r.) wchodziła sekcja lekkoatletyczna ŻKS Hasmonea Łuck. We wrześniu 1933 r. odbyły się zawody lekkoatletyczne kobiet pomiędzy Hasmonią a Strzelcem⁷⁹. W konkursie pchnięcia kulą zwyciężyła lekkoatletka Hasmonei – Strużówna (6,72 m). Lekkoatleci Hasmonei Łuck brali udział w zawodach „Biegu Narodowego”, które przeprowadzono w Łucku, m.in. w dniu 3 maja 1937 r. oraz w dniu 2 maja 1939 r.⁸⁰ W zawodach rozegranych w 1937 r. zawodnik Hasmonei Łuck – Sruł Fryzjer zajął II miejsce w zawodach w kategorii juniorów.

Sekcję pływacką posiadał ŻKS Hasmonea Krzemieniec. Jednym z najlepszych pływaków Hasmonei był Mudryk. W latach 1933–1935 zwyciężał w lokalnych zawodach organizowanych na pływalni na rzece Ikwie w Młynówce k. Krzemieńca⁸¹.

Ludność żydowska uprawiała szermierkę. Przedstawiciele organizacji Brit Trumpeldor uczęszczali na kurs szermierki do Okręgowego Ośrodka Wychowa-

⁷⁵ „Ziemia Wołyńska” 1929, nr 28, s. 7.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ „Ziemia Wołyńska” 1930, nr 27, s. 6.

⁷⁸ *Rozwój lekkiej atletyki na Wołyniu*, „Wołyń” 1933, nr 20, s. 12.

⁷⁹ „Wołyń” 1933, nr 38, s. 8.

⁸⁰ „Wołyń” 1937, nr 19, s. 4; 1939, nr 19, s. 6.

⁸¹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 165–166.

nia Fizycznego w Łucku⁸². Kurs, w którym uczestniczyło około 30 osób, był realizowany w grudniu 1935 r.

ŻKS Hasmonea Kowel prowadził sekcję strzelecką. Strzelcy Hasmonei brali udział w rozgrywkach o mistrzostwo klubowe Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego (PZSS) przeprowadzonych w Okręgu Wołyńskim w 1934 r.⁸³ Zajęli XIV pozycję na 16 sklasyfikowanych drużyn. Zwyciężył zespół WKS 45. Pułku Strzelców Kresowych.

Wyróżniającym się w sporcie narciarskim w województwie wołyńskim był ŻKS Hasmonea Krzemieniec. Do momentu powołania Wołyńskiego Okręgowego Związku Narciarskiego (Wołyński OZN) w dniu 20 października 1934 r. wchodził w skład Lwowskiego OZN⁸⁴. Udanie zaprezentowali się narciarze Hasmonei Krzemieniec podczas zawodów o mistrzostwo Wołyńskiego OZN rozegranych w Krzemieńcu w dniach 16–17 lutego 1935 r.⁸⁵ W konkursie skoków narciarskich zwyciężył Berko Kuter, w kombinacji norweskiej zaś II miejsce zajął Gliklis. W programie zawodów znalazły się konkurencje, wśród których organizatorzy nie przyznawali tytułów mistrzowskich Wołyńskiego OZN. W biegu narciarskim na dystansie 12 km, dla stowarzyszonych w Wołyńskim OZN, I miejsce zajął Szaja Gindsberg, wyprzedzając Mojżesza Nudlera; w biegu na dystansie 12 km, w kategorii dla niestowarzyszonych, zwyciężył Mojsze Mejler⁸⁶.

ŻKS Hasmonea Krzemieniec był w 1937 r. organizatorem Mistrzostw Polski Związku Makkabi w Polsce⁸⁷. Zawody zostały zdominowane przez zawodników z Zakopanego. W poszczególnych konkurencjach czołowe miejsca zajęli: w biegu narciarskim na dystansie 18 km zwyciężył Warenhaupt I (Makkabi Zakopane), przed Freyem (ŻTGS Nowy Targ) i Schwarzbartem (Makkabi Zakopane); w biegu narciarskim na dystansie 8 km (w kategorii juniorów) I miejsce zajął M. Blau (Makkabi Zakopane), II miejsce – Friedlemer (ŻTGS Nowy Targ), III miejsce – Wajsztajn (Hasmonea Krzemieniec); w biegu narciarskim na dystansie 4 km (w kategorii młodzików) najlepszym zawodnikiem okazał się Tokar (Hasmonea Krzemieniec), przed Kleinbergiem (ŻTGS Nowy Targ) i Fingeritem (Hasmonea Krzemieniec). W konkursie skoków narciarskich zwyciężył Berko Kuter (Hasmonea Krzemieniec), II miejsce – M. Blau, a III – Lampel (Makkabi Zakopane)⁸⁸. W klasyfikacji drużynowej narciarze ŻKS Hasmonea Krzemieniec zajęli II miejsce. Komisji sędziowskiej zawodów przewodniczył prezes Wołyńskiego OZN – Julian Kozłowski.

⁸² „Wołyń” 1935, nr 50, s. 10.

⁸³ „Wołyń” 1935, nr 3, s. 5.

⁸⁴ A. Berger, *Po zakończeniu sezonu narciarskiego*, „Życie Krzemienieckie” 1934, nr 3, s. 85–86.

⁸⁵ „Życie Krzemienieckie” 1935, nr 2, s. 77–79.

⁸⁶ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 53; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.22>.

⁸⁷ „Wołyń” 1937, nr 10, s. 6.

⁸⁸ Tamże.

Dopełnieniem działalności sportowej w narciarstwie była turystyka narciarska. Komisja Narciarska Zjednoczenia Organizacji Społecznych (ZOS) w Krzemieńcu w sezonie zimowym 1933/1934 zaplanowała imprezy w zakresie turystyki narciarskiej. Organizatorem i współorganizatorem części imprez był ŻKS Hasmonea Krzemieniec – m.in.: w dniu 23 grudnia – wycieczki do Podlesic; 20–21 stycznia – wycieczka do Dworca i Bereżec; 11 marca – wycieczka do Wiśniowca⁸⁹.

Na początku lipca 1930 r. został powołany w Równem oddział Warszawskiego Żydowskiego Związku Turystycznego⁹⁰. W skład zarządu weszli: Berliner (przewodniczący), B. Kagan (kasjer – skarbnik), L. Kamerman (sekretarz). Celem towarzystwa było organizowanie wycieczek krajoznawczych po Polsce, a w szczególności po Wołyniu.

Społeczność żydowska pełniła działalność filantropijną. Ważnym wydarzeniem w działalności Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej na Sokolej Górze była inicjatywa Cechu Zrzeszenia Rzeźników Żydów w Równem. Z inicjatywy Zrzeszenia ofiarowano Szkole Szybowcowej w 1938 r. samolot szkolny RWD-8⁹¹.

Zakończenie

Ludność żydowska stanowiła największą grupę narodowościową zamieszkującą miasta w województwie wołyńskim. Aktywnie uczestniczyła w działalności sportowej. Społeczność żydowska brała udział w kursach instruktorskich w zakresie kształcenia kadr na potrzeby sportu. Tworzyli struktury organizacyjne sportu na Wołyniu, m.in. w okręgowe związki sportowe. Do najsilniejszych ośrodków sportowych społeczności żydowskiej na Wołyniu należy zaliczyć: Równe, Łuck, Krzemieniec i Kowel. Popularnymi dziedzinami aktywności sportowej wśród ludności żydowskiej były: piłka nożna, boks, kolarstwo, lekkoatletyka oraz narciarstwo. Sportowcy żydowscy osiągnęli sukcesy sportowe na arenie regionalnej, ogólnopolskiej i międzynarodowej. Wśród nich należy wymienić: trzykrotne zdobycie – w sezonach 1929, 1932–1933 – przez piłkarzy Hasmonei Równe miana najlepszej drużyny w województwie wołyńskim; udział drużyny juniorów Hasmonei Równe w Mistrzostwach Polski w 1937 r.; udział piłkarzy z Wołynia w reprezentacji polskiej Makkabi, która zwyciężyła w Światowych Igrzyskach Makkabi w Pradze w 1933 r. Sukcesy na szczeblu regionalnym (wojewódzkim) odnosili przedstawiciele innych dyscyplin: boksu, kolarstwa czy narciarstwa.

⁸⁹ „Życie Krzemienieckie” 1933, nr 11, s. 436.

⁹⁰ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna...*, s. 216.

⁹¹ Tamże, s. 180.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Державний архів Волинської області [Dierżawnyj Archiw Wołyńskiej obłasti].

II. Źródła drukowane

Związek Żydowskich Towarzystw Gimnastycznych i Sportowych w Polsce „Makkabi” Okręg Wołyński, Obóz Narciarski w Krzemieńcu, Sezon Zimowy 1934/1935, Druga Makkabiada – kwiecień 1935, Tel Awiw.

ŻKS Hasmonaea Równe. Wydawnictwo Jubileuszowe, Równe 1918–1939.

III. Prasa

„Monitor Wołyński” 2017.

„Przegląd Sportowy” 1922, 1928–1930, 1933, 1937.

„Raz, Dwa, Trzy” 1933, 1937.

„Wołyń” 1933–1939.

„Ziemia Wołyńska” 1928–1930, 1932.

„Życie Krzemienieckie” 1933–1935.

„Życie Wołyńia” 1924.

IV. Źródła internetowe

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 8.01.2021].

https://pl.qaz.wiki/wiki/Football_Junior_Championships_of_Poland#First_Round_2 [dostęp: 11.01.2021].

B. Literatura

Czuchryta A., *Gospodarka województwa wołyńskiego 1921–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1989.

Małolepszy E., *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe” (1938–1939)*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 91–101.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Sport in the county of Kremenets in the light of „Życie Krzemienieckie” magazine (1932–1939)*, „Sport i Turystyka.

Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 3, s. 39–58; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.22>.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D., *Wychowanie fizyczne i sport w Łucku i w powiecie łuckim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 2, s. 45–61; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.14>.

Mały Rocznik Statystyczny 1939, GUS, Warszawa 1939.

„Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934.

Грудняк С., *Футбол у Волинському Воеводстві 1921–1939*, Видавництво Терен, Луцьк 2019 [Hrudniak S., *Futbol u Wołyńskomy Wojewodstwi 1921–1939*, Wydawnictwo Teren, Łuck 2019].

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Sport żydowski na Wołyniu w latach 1921–1939*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.10>

Jerzy CHEŁMECKI*

Robert GAWKOWSKI**

<https://orcid.org/0000-0002-2476-2187>

Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym

Jak cytować [how to cite]: Chelmecki J., Gawkowski R., *Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, t. 4, nr 2, s. 43–66.

Warsaw's contribution to the development of skiing in Poland in the interwar period

Abstract

The aim of the study is to present the development of skiing within institutions and associations established in Warsaw in the interwar period. In particular, it refers to organisations whose primary objective was to popularise skiing among their members by organising ski and ski instructor courses and staging sports competitions in Nordic and alpine skiing. The considerable popularity of skiing evidence the fact that there were 38 skiing sections active in Warsaw at that time.

These sports clubs promoted lowland skiing, organised ski trips and courses in the Polish Carpathians. The popularity of sports competitions increased gradually. In the season 1929/1930, there were 9 skiing sections in Warsaw associated with PZN (Polish Ski Federation) and in the season 1937/1938 there were already 29. In the interwar period, Warsaw became the city with the biggest number of sports associations affiliated to PZN, despite the lack of mountains.

As a subject of this research, Warsaw ski clubs were selected, whose activities significantly contributed to the popularization of skiing among citizens of Warsaw, and CIWF-AWF (Central

* dr; Wyższa Szkoła Kultury Fizycznej i Turystyki im. Heleny Konopackiej w Pruszkowie; e-mail: jerzy.chelmecki@gmail.com

** dr; Uniwersytet Warszawski; e-mail rrrkg@interia.pl

Institute of Physical Education – University of Physical Education), which statutory aims covered the education of PE teachers the development of tourism and Polish sports in the whole country.

Resources found in the Warsaw archives, analysis of the Warsaw press of the period, printed diaries, memoirs and studies on skiing were utilized for this research.

Keywords: history of skiing in Poland, history of sports, Warsaw.

Streszczenie

Niniejsza praca ma ukazać rozwój sportu narciarskiego w instytucjach i stowarzyszeniach powstałych w Warszawie w okresie międzywojennym, które za cel swojej działalności przyjęły upowszechnienie umiejętności narciarskich wśród swoich członków poprzez kursy narciarskie i instruktorskie oraz stworzenie możliwości współzawodnictwa sportowego w narciarstwie klasycznym, a także alpejskim. O popularności samego narciarstwa świadczy fakt, że w Warszawie w okresie międzywojennym, w stołecznych klubach sportowych, utworzono 38 sekcji narciarskich, w których uprawiano turystykę narciarską nizinną, jak również organizowano wyjazdy i kursy narciarskie w polskich Karpatach. Stopniowo wzrastało zainteresowanie współzawodnictwem sportowym. W sezonie 1929/1930 do Polskiego Związku Narciarskiego (PZN) należało 9 sekcji narciarskich Warszawy, a w sezonie 1937/1938 było takich już 29. Warszawa, mimo braku gór, stała się miastem o największej liczbie stowarzyszeń sportowych zrzeszonych w PZN w okresie międzywojennym. Do badań zostały wybrane warszawskie kluby narciarskie, których działalność istotnie wpłynęła na upowszechnienie sportów narciarskich wśród warszawiaków oraz CIWF-AWF, którego celem statutowym był rozwój kadr dla wychowania fizycznego, turystyki i polskiego sportu w całym kraju. W badaniach wykorzystano źródła znajdujące się w stołecznych archiwach, analizę prasy stołecznej tego okresu, drukowanych pamiętników i wspomnień oraz opracowań poświęconych narciarstwu.

Słowa kluczowe: historia narciarstwa w Polsce, historia sportu w Warszawie.

Warszawa, jak i tereny całego zaboru rosyjskiego, do wybuchu I wojny światowej nie przeżyła zainteresowania narciarstwem na podobieństwo zaboru austriackiego. Zapewne powodem był brak terenów górzystych oraz wzorów wywodzących się z potrzeb szkolenia armii rosyjskiej. Zimą w Warszawie królowało łyżwiarstwo. Zainteresowani tą zimową rozgrywką ludzie z zamożnych sfer warszawskich zaspokajali swoje zainteresowania na lodowisku Warszawskiego Towarzystwa Łyżwiarskiego (WTL) w Dolinie Szwajcarskiej lub – od stycznia 1913 r. – na krytym sztucznym lodowisku Palais de Glace, a mniej zamożni – na licznych ślizgawkach w mieście otwartych dla wszystkich, za małą opłatą. W Warszawie nieliczni zainteresowani narciarstwem pojawili się zimą 1908 r. na górkach Agrykoli, były to indywidualne przedsięwzięcia. Dla warszawiaków zainteresowanych zorganizowanym narciarstwem pozostawała droga uczestniczenia w takiej działalności na trenie Galicji¹.

¹ Przykładem jest Jan Stanisław Gebethner, spadkobierca i późniejszy dyrektor rodzinnej firmy wydawniczej „Gebethner i Wolff” i współzałożyciel KS Polonia w 1911 r., który już w 1910 r. używał nart na wycieczkach w Zakopanem, jako jeszcze uczeń liceum warszawskiego, a po podjęciu studiów w Krakowie, wstąpił do sekcji narciarskiej AZS Kraków. J. Gebethner, *Młodość wydawcy*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Wrocław–Warszawa 1989, s. 149.

Moda na wycieczki na nartach poza miastem, na wyjazdy zimą do Zakopanego zapanowała wśród warszawiaków po uzyskaniu przez Polskę niepodległości. Zachęciły ich wiadomości o rozwoju sportu narciarskiego na południu Polski, a także dostrzeżone przez nich walory narciarstwa dla turystyki i rekreacji. W 1920 r. odbyły się w Zakopanem pierwsze Mistrzostwa Polski zorganizowane przez Sekcję Narciarską Akademickiego Związku Sportowego (AZS Kraków) i Sekcję Narciarską Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Zakopanem. Rozwój sportów narciarskich przyspieszył rozwój zainteresowania nie tylko turystyką narciarską, ale również samym współzawodnictwem narciarskim.

W okresie międzywojennym w programach rozgrywanych oficjalnie igrzysk olimpijskich (od 1924 r. – Chamonix), zawodów FIS (od 1929 r. – Zakopane) i mistrzostw świata (od 1937 – Chamonix) dominowały narciarskie konkurencje klasyczne. Biegi rozgrywano tylko w konkurencjach mężczyzn na dystansach 18 i 50 kilometrów. Od 1933 r. do programu mistrzostw FIS, a od 1936 r. do programu igrzysk olimpijskich dołączono bieg sztafetowy mężczyzn na dystansie 4×10 kilometrów. Na igrzyskach olimpijskich rozgrywano również bieg patroli wojskowych na dystansie 30 kilometrów. Konkurencje zjazdowe weszły do programu FIS w 1931 r., do programu igrzysk olimpijskich w 1936 r. (Garmisch Partenkirchen), a do programu mistrzostwa świata w 1939 r. (Zakopane)². Olbrzymi wpływ na wzrost zainteresowania sportami narciarskimi w Warszawie odegrały mistrzostwa FIS w 1929 r. powierzone Zakopanemu.

Pod koniec okresu międzywojennego w stołecznych klubach sportowych działało 38 sekcji narciarskich³. W większości tych sekcji uprawiano nizinną turystykę narciarską, ale stopniowo – w wyniku organizowanych kursów i obozów narciarskich w polskich Karpatach – wzrastało zainteresowanie współzawodnictwem sportowym. W sezonie 1929/1930 do Polskiego Związku Sportowego (PZN) należało 9 sekcji narciarskich Warszawy, a w sezonie 1937/1938 było już takich 29. Warszawa, mimo braku gór, stała się miastem o największej liczbie stowarzyszeń sportowych zrzeszonych w PZN w okresie międzywojennym⁴. Do badań zostały wybrane tylko te warszawskie kluby narciarskie, których działalność istotnie wpłynęła na upowszechnienie współzawodnictwa sportowego w narciarstwie klasycznym i alpejskim wśród warszawiaków oraz Centralny Instytut Wychowania Fizycznego – Akademii Wychowania Fizycznego (CIWF-

² G. Sadowski, *Drogi rozwoju narciarstwa biegowego na świecie i w Polsce*, Goldruk, Nowy Sącz 2012, s. 8.

³ R. Gawkowski, *Encyklopedia klubów sportowych Warszawy i jej najbliższych okolic w latach 1918–39*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 335.

⁴ L. Rak, *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, Kraków 2009, s. 251–264; tenże, *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie. Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 61–76, <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.34>.

-AWF), do którego obowiązków statutowych wpisano rozwój kadr dla wychowania fizycznego, turystyki i polskiego sportu w całym kraju.

Warszawski Klub Narciarski

Pierwsze kroki narciarstwo w nowo odrodzonej stolicy stawiało w 1921 r., kiedy kilku zapaleńców białego szaleństwa utworzyło Oddział Narciarski przy istniejącym WTŁ. Ambicje były większe. I tak w 1923 r., przypuszczalnie jesienią, powstaje stowarzyszenie – Warszawski Klub Narciarski (WKN, powszechnie zwany Wu-Ka-eN). Był pierwszym nizinnym klubem popularyzującym narciarstwo, dziewiątym w Polsce i pierwszym w stolicy⁵. Założyciele to: Aleksander Bobkowski⁶, Janusz Głowczewski (członek Zarządu PZN), Jan Woyniewicz, Stefan Strzałkowski, Trzepałko, Stanisław Wyżykowski, Marian Frühauf, Jadwiga Bobińska, Wanda Mieczynska, Helena Błaszowska, Jadwiga Trószczyńska. Powołano trzy komisje: propagandowo-towarzyską pod kierownictwem J. Wojtowicza, sportowo-wycieczkową pod kierownictwem P. Zborowskiego i komisję regulaminową pod kierownictwem adwokata Głowczyńskiego. W tym samym roku 2 grudnia w sali parterowej WTŁ Doliny Szwajcarskiej przy ul. Szopena 5 odbyła się wystawa narciarska połączona ze sprzedażą nowych i używanych nart oraz innego ekwipunku narciarskiego i turystycznego. Po otwarciu wystawy spotkanie przerodziło się w spotkanie towarzyskie z tańcami. W grudniu urządzono doroczną wycieczkę do Zakopanego, tym razem był to już kurs narciarski prowadzony przez A. Bobkowskiego⁷. Jednocześnie planowano podobny kurs w Sławsku i Wiśle (zależało od liczby zgłoszeń). Na początku 1924 r. członkowie klubu odbyli wycieczkę narciarską do Wilanowa. W latach 1927–1928 WKN liczył około 170 członków, a tuż przed wybuchem wojny – 500 członków. Członkami klubu byli przeważnie urzędnicy państwowi, samorządowi, oficerowie, ludzie wolnych zawodów, rzemieślnicy. Klub gromadził całe rodziny, często trzypokoleniowe. Honorowym członkiem klubu był Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej I. Mościcki. W 1936 r. klub przeniósł się, po wielokrotnych przeprowadzkach, do 7-pokojowego lokalu przy Marszałkowskiej 97 m. 2⁸.

Rodzinny, wielopokoleniowy skład członków klubu decydował o kierunku jego rozwoju szczególnie aktywnie na polu turystyki, a mniej we współzawod-

⁵ R. Wryk, *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2014, s. 131.

⁶ Aleksander Bobkowski (1885–1962) – pułkownik Wojska Polskiego, wysoki urzędnik państwowy i znany działacz sportowy w okresie międzywojennym, od 1921 r. mieszkaniec Warszawy. Nie tylko był w latach 1920–1939 prezesem PZN, ale również z jego inicjatywy powstał w Warszawie WKN, którego w latach 1927–1929 był prezesem.

⁷ C. Chlebowski (red.), *XXXV lat Warszawskiego Klubu Narciarskiego 1923–1958*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1958, s. 19–20.

⁸ *50 lat narciarstwa warszawskiego 1923–1973*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1973.

nictwie sportowym. Warszawa leżała daleko od gór, ale na szczęście pomocne okazały się schroniska, położone wśród najpiękniejszych terenów zimowych. Stwarzały możliwości organizacji wycieczek, kursów i indywidualnych wypraw narciarskich. Dzięki inicjatywie trzech braci Arpada Chowańczaka (zwanego królem futrzarskim stolicy) i jego dwóch synów Jana i Władysława zrodziła się w 1927 r. idea wybudowania klubowego schroniska na Polanie Chochołowskiej. We wrześniu 1932 r. powstał komitet budowy pod przewodnictwem gen. dyw. K. Sosnkowskiego, a 31 grudnia 1934 r. odbyło się jego otwarcie. Klubowe schronisko powstało dzięki finansowemu wsparciu członków Klubu oraz władz Warszawy i Zakopanego. Dysponowało 180 łózkami, a od 1935 r., dzięki zainstalowaniu w schronisku centralnego ogrzewania, uważane było za najnowocześniejsze w polskich górach. Drugą inicjatywą było wmurowanie, jesienią 1937 r., kamienia węgielnego, a już rok później otwarcie dla pierwszych turystów schroniska na Rafajłowej w Gorganach. Rafajłowa (Bistryca) była to huculska wieś w Karpatach Wschodnich, leżąca na wysokości 760 m n.p.m. Projekt schroniska wykonał w 1936 r. prezes Klubu Waclaw Weker⁹. Budynek posiadał charakter huculskiej grażdy (rodzaj zagrody huculskiej) i zaplanowany był na przyjęcie 160 gości. Oprócz pokoi schronisko posiadało jadalnię, świetlicę, kuchnię główną oraz turystyczną, a także pomieszczenia gospodarcze. Zainstalowano centralne ogrzewanie i podłączono zimną oraz gorącą wodę w natryskach i umywalniach. Dla uczczenia bohaterskiego szlaku bojowego legionów schronisko nazwano imieniem II Karpackiej Brygady Legionów Polskich¹⁰.

W swej podstawowej działalności było klubem nizinnym, służącym mieszkańcom stolicy. Nie było mniejszej czy większej imprezy narciarskiej w Warszawskim Okręgu, aby działacze WKN nie włączali się do jej organizacji. Warto pamiętać, że w tamtych latach WKN posiadał już sporą gromadkę narciarskich sędziów okręgowych, m.in.: Jan Chowańczak, Maksymilian Dudryk, Franciszek Trzapałko, Waclaw Weker, Zakrzewski. Od 1932 r. klub organizował grupę starszych dzieci i w okresie zimowym prowadził z nimi ćwiczenia na nartach, a latem, pod opieką lekarską, ćwiczenia ogólnorozwojowe na terenie Yacht Klubu. Zimą przeprowadzano zawody o odznakę narciarską. Organizowano kursy narciarskie dla początkujących i zaawansowanych na Bielanych i Polanie Chochołowskiej.

Nacisk w szkoleniu członków klubu był położony na działalność popularyzatorską i turystyczną. Członkowie brali udział w zdobywaniu odznaki górskiej i PZN, uczestnicząc we współzawodnictwie o nagrodę Prezydenta Rzeczypospo-

⁹ Waclaw Weker (1891–1944) – znany warszawski architekt, projektant schroniska WKN na Polanie Chochołowskiej i w Rafajłowej, prezes WKN w latach 1929–1944. Zginął jako żołnierz powstania warszawskiego.

¹⁰ J. Skłodowski, *Schronisko Warszawskiego Klubu Narciarskiego w Rafajłowej*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 2015, t. 24, s. 203–213; *Schronisko Warszawskiego Klubu Narciarskiego w Rafajłowej*, „Turystyka” 1937, nr 2.

litej Polskiej i Ministerstwa Komunikacji. Niektórzy jego członkowie brali udział w Mistrzostwach Tatr Zachodnich, łącznie z biegiem zjazdowym spod Rakonia, a Maria Mucków, Irena Popielska i Eugenia Semadeni były zarejestrowane jako zawodniczki PZN¹¹. Członkowie WKN odegrali znaczną rolę w powołaniu w 1933 r. przy PZN Komisji Narciarstwa Nizinnego pod przewodnictwem Stanisława Barzykowskiego i sekretarza Mariana Frühaufa (członków WKN).

Zdjęcie nr 1. Schronisko WKN na Rafajłowej w Gorganach

Źródło: Poczłtówka, autor Antoni Śmiałowski, wydawca Książnica-Atlas, Lwów 1939 r., zbiory J. Skłodowskiego.

W czasie okupacji wielu założycieli WKN zginęło z rąk okupanta: Jadwiga Bobińska, Tadeusz Geberthner, Stefan Krygier, Jan Lilpop, Franciszek Trze-pałko, Waclaw Weker, Tadeusz Zjawiński¹². Lokal klubowy został spalony we wrześniu 1939 r. Podczas bombardowania Warszawy spłonęło również (w 1944 r.) schronisko na Chochołowskiej, a schronisko na Rafajłowej pozostało poza granicami Polski. Obecnie WKN należy do największych sportowych klubów narciarskim w Polsce.

¹¹ T. Drozdek-Małolepsza, *Sporty zimowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo Polskie 1888–2008*, Stowarzyszenie Miłośników Jasła i Sekcja Historii PTNKF, Jasło 2009, s. 111.

¹² *WKN-owcy w II wojnie światowej*, wkn.pl [dostęp: 10.06.2019].

Sekcja Narciarska AZS Warszawa

Tradycje uprawiania zorganizowanego narciarstwa przez polskich studentów sięgają kwietnia 1906 r., gdy we Lwowie z inicjatywy Mieczysława Orłowicza utworzono Akademicki Klub Turystyczny, który po roku miał w statucie zapisaną możliwość prowadzenia zawodów sportowych i propagowania – oprócz turystyki, kolarstwa, wioślarstwa – również narciarstwa¹³.

W 1916 r., w czasach I wojny światowej, studenci z Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Warszawskiego po raz pierwszy pokazali się na arenie sportowej. W latach 1916–1918 stworzono sieć pięciu, a chwilowo nawet sześciu klubów akademickich działających na każdej z warszawskich uczelni, przy czym nad jednolitym funkcjonowaniem sportu studenckiego czuwała warszawska Centrala Akademickiego Związku Sportowego. Wszelkie bariery hamujące rozwój organizacji sportowych zniknęły po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Sportowcy-akademy w grudniu 1919 r. połączyli się w jeden organizm nazwany Akademickim Związkiem Sportowym w Warszawie. W czasach II Rzeczypospolitej Związek okazał się najsilniejszym klubem sportowym w Polsce. Zrzeszał ponad 2500 członków, którzy sport mogli uprawiać w około 18 różnych dyscyplinach¹⁴.

Sekcja narciarska powstała jesienią 1923 r. pod nazwą Sekcja Narciarska AZS Warszawa¹⁵. Była, po powstałym wcześniej WKN, drugą organizacją w stolicy popularyzującą narciarstwo¹⁶. Po roku przystąpiła do PZN. Narciarze z AZS Warszawa organizowali w górach obozy dla studentów, gdzie uczono ich jazdy na nartach. Na takim obozie, w grudniu 1923 r. na Hali Gąsienicowej pod kierunkiem Władysława Denhoffa Czarnockiego, zorganizowano pierwsze wewnętrzne zawody, które wygrał Janusz Rudnicki, przed Czarnockim. Tam studenci z Warszawy po raz pierwszy skakali na nartach na wykonanej przez siebie skoczni. Jako ciekawostkę podajmy, że zwyciężył student z wynikiem 10,5 m (!)¹⁷. Na początku 1924 r. wspólnie z WKN zorganizowano na Polu Mokotowskim pierwsze hippiczo-narciarskie zawody w stolicy. Odbyły się wszystkie z zaplanowanych 14 wyścigów narciarzy, jadących za koniem (*skiring*), a pierwsze miejsce w tym biegu na dystansie 1000 m zajęła Wanda Czarnocka¹⁸. Należała ona do

¹³ *Sprawozdanie roczne Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie za rok 1910*, Lwów 1911, s. 4–5.

¹⁴ *Rozmaitości*, „Stadion” 1930, nr 2 (z 9 stycznia), s. 16.

¹⁵ R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1990, s. 300.

¹⁶ R. Wryk, *Narodziny i rozwój...*, s. 131.

¹⁷ „Przegląd Sportowy” 1923, nr 45, s. 8.

¹⁸ Wanda Czarnocka-Karpińska (1894–1971) – lekarz rentgenolog, profesor nadzwyczajny AWF w Warszawie i jego dziekan Wydziału Wychowania Fizycznego w latach 1960–1964 (uczelnia była jednowydziałowa), autorka prac z dziedziny medycyny sportowej. W latach 1932–1939 pracowała w CIWF i AWF, publikując m.in. *Opieka lekarska w narciarstwie* (Biblioteka Wy-

najlepszych zawodniczek biegów narciarskich w Polsce w latach dwudziestych XX wieku¹⁹. Program Mistrzostw Polski kobiet w narciarstwie w latach 1920–1933 przewidywał jedynie biegi narciarskie.

W początkowym okresie działalności spośród narciarzy AZS Warszawa – oprócz wymienionych – dominowali: Józef Mazurek, Jan Chmielewski, Stanisław Lipiński, Stefan Osiecki, Tadeusz Łypaczewski, Adam Miłobędzki. Wśród pierwszych członków sekcji narciarskiej był także Kazimierz Leski²⁰. W 1928 r. sekcja zrzeszała 77 członków. Niemal 10 lat później (w 1937 r.) w sekcji działało prawie 200 narciarzy. Zdecydowana większość z nich uprawiała „białe szaleństwo” tylko w celu rekreacyjnym. Nieliczni startowali w mistrzostwach Warszawy lub w Akademickich Mistrzostwach Polski w narciarstwie, plasując się zazwyczaj w środku stawki zawodniczej. W latach trzydziestych XX wieku wśród najlepszych narciarzy AZS Warszawa wyróżniali się: Stefan Podgórski (także kierownik sekcji 1935/1936), Jan Jakimowicz (kierownik sekcji 1936/1937), Bronisław Makowski, Leon Jastrzębski (mistrz Warszawy w 1937 r.), Witold Telakowski oraz skoczek narciarski Jan Kubik. W czołówce był też biegacz specjalizujący się w dłuższych dystansach – Franciszek Kawa, którego największym sukcesem było zdobycie wicemistrzostwa Polski w biegu narciarskim na dystansie 50 km.

Jazdę na nartach w Karpatach Wschodnich i wędrowkę po słabo znanych tamtejszych górach umożliwiały schroniska górskie²¹. Budowę dwóch schronisk rozpoczęto w 1934 r. z inicjatywy Józefa Lekszyckiego (członka Komisji Rewizyjnej AZS). Oba były czynne rok później. Oficjalna nazwa pierwszego obiektu brzmiała „Schronisko pod Popem Iwanem im. 36. Pułku Piechoty Legii Akademickiej Sekcji Narciarskiej AZS Warszawa” (inne jego nazwy to: „Pohorylec”, „Pod Smotrecem”, „Pod Popem Iwanem”). Schronisko to powstało w kotlinie poniżej przełęczy pomiędzy wierzchołkami Smotreca i Popa Iwana na wysokości 1742 m n.p.m. Było najwyższym tego typu obiektem w II RP. Autorem planu architektonicznego był wioślarz i narciarz z AZS, absolwent Politechniki,

chowania Fizycznego, t. 3). W młodości uprawiała pływanie, wioślarstwo i narciarstwo. Była wybitną taterniczką i alpinistką. Zamężna z Wacławem Denhoff-Czarnockim, a po jego śmierci z Adamem Karpińskim. Na podstawie: *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*, t. 1, z. 3, oprac. B. Urbanek, Warszawa 1995, s. 23; R. Trzeźniowski, *Wanda Czarnocka-Karpińska (1894–1971)*, [w:] *Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, Wydawnictwo AWF Warszawa, t. 1, Warszawa 2000, s. 17–19, R. Gawkowski, *Akademicki sport XX-wiecznej Warszawy*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2019, s. 180.

¹⁹ Medalistka Mistrzostw Polski. Redakcja „Startu” zaliczyła Wandę Denhof-Czarnocką do 8 najlepszych biegaczek narciarskich w Polsce w sezonie 1926/1927, „Start” 1927, nr 1, s. 5; R. Wryk, *Narodziny i rozwój...*, s. 131.

²⁰ K. Leski, *Życie niewłaściwie urozmaicone. Wspomnienia oficera wywiadu i kontrwywiadu AK*, PWN, Warszawa 1989, s. 15–16.

²¹ H. Jabłczyńska, *Dwa tygodnie w Gorganach i Czarnohorze. Wspomnienia z wycieczki AZS w Warszawie*, [w:] *Narciarstwo polskie*, „Roczniki Polskiego Związku Narciarskiego” 1927, t. 2, s. 123–129.

Jerzy Hryniewiecki²². Schronisko miało do dyspozycji 40 miejsc noclegowych, a po rozbudowie w 1938 r. – około 50, a także bieżącą zimną i ciepłą wodę, prze-myślnie czerpaną ze spiętrzonego potoku Pohorylec. Gospodarzem obiektu był Ludwik Ziemblic (właściwe nazwisko: Bogusz)²³.

Zdjęcie nr 2. Schronisko Pod Popem Iwanem

Źródło: Poczłtówka. Zbiory R. Gawkowskiego.

Drugie schronisko, nazwane imieniem Wacława Denhoffa-Czarnockiego²⁴, zbudowano pod Kopilaszem w Górach Czywczyńskich na gruntach Fundacji Skarbkowskiej na wysokości 1450 m n.p.m. Obiekt ten oferował 25 miejsc noclegowych. Oba schroniska położone były z dala od cywilizowanego świata, najbliższy sklep znajdował się w odległości około 50 km. Dojście do schronisk było trudne, dlatego też AZS urządził (mniej więcej w połowie drogi) stanicę w przysiółku wsi Żelene – Jawornik u pp. Ptaszków (803 m n.p.m.), mogącą pomieścić 16 osób i będącą punktem wyjściowym do obu schronisk. Wszystkie te obiekty kosztowały 15 000 zł i były sfinansowane z programu wspierania turystyki w Karpatach Wschodnich (przez PUWFiPW, Ministerstwo Komunikacji i PZN)²⁵. Warto nadmienić, że schronisko Pod Popem Iwanem było budowane

²² Jerzy Hryniewiecki (1908–1989) – architekt i urbanista, projektant m.in. Stadionu X-lecia w Warszawie, Hali Widowiskowo-Sportowej Spodek w Katowicach i odkrytej pływalni na obiekcie „Legii” w Warszawie.

²³ K. Leski, *Życie niewłaściwie urozmaicone...*, s. 22–23.

²⁴ Wacława Denhoff Czarnocki (1896–1927) – żołnierz Legionów, kapitan piechoty, pomysłodawca i założenia klubu Polonia Warszawa, piłkarz warszawski.

²⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Akta PUWFiPW, sygn. 300.69.161. Sprawozdanie z działalności zarządu AZS w okresie od 1 stycznia 1935 do 1 stycznia 1936.

na parceli, do której klub nie miał jeszcze formalnego prawa darowizny. Parcele tę, o obszarze 5000 m², AZS-owi Warszawa podarowała w marcu 1934 r. księżna Teresa Lubomirska, z masy spadkowej po księciu Kazimierzu Lubomirskim. Być może nie bez znaczenia było wielkie zaangażowanie jej zmarłego w 1930 r. męża w rozwój sportu w Polsce. Książę Kazimierz Lubomirski w latach 1923–1925 był prezesem PKOl i w latach 1923–1930 członkiem MKOl²⁶.

Budowę schroniska Pod Popem Iwanem ukończono na początku 1935 r. i wtedy dopiero zaczęto zabiegać o sformalizowanie dokonanej przez księżną Teresę darowizny. W liście do księżnej z kwietnia 1935 roku AZS tłumaczył się „dużymi trudnościami z porozumieniem się ze starostwem w Kosowie”. Do lata 1937 r. niewiele zrobiono, bo w kolejnym liście prezes A. Pilarski pisał:

Formalne spisanie aktu jest dla nas sprawą bardzo ważną ze względu na charakter naszego związku, w którym zarządy zmieniają się corocznie, a członkowie po ukończeniu studiów nie mogą brać zbyt aktywnego udziału w życiu organizacyjnym związku²⁷.

W podpisaniu formalnej darowizny ciągle coś stało na przeszkodzie, a sprawa stawała się pilna z uwagi na to, co działo się na samym szczycie Popa Iwana. Wtedy właśnie kończono budowę potężnego obserwatorium meteorologiczno-astronomicznego im. Józefa Piłsudskiego – które także powstało na gruntach księcia Kazimierza Lubomirskiego i które, jak schronisko AZS, miało przez cały okres budowy nieregulowane sprawy własności gruntu, na którym powstało. W liście z maja 1938 r. nowy prezes Z. Gotard tłumaczył zwłokę tym, że zmienił się zarząd i tym, że radca prawny pracujący dla AZS wyjechał za granicę. Nie ma dowodów na to, że te sprawy własnościowe udało się przed wybuchem wojny AZS-owi ostatecznie uregulować²⁸. Obserwatorium im. Józefa Piłsudskiego na Popie Iwanie zostało uroczystie otwarte 29 lipca 1938 r.²⁹

Dodajmy, że AZS w Warszawie nie był jedyną organizacją studencką działającą na polu kultury fizycznej. Żydowski studenci tworzyli Żydowskie Akademickie Stowarzyszenie Sportowe, w którym także działała sekcja narciarska, specjalizująca się w organizacji obozów zimowych dla swoich członków³⁰.

²⁶ M. Słoniewski, A. Pasko, J. Chełmecki, *Założyciele i sternicy polskiego ruchu olimpijskiego w latach 1919–2019*, [w:] J. Lipiec (red.), *Olimpizm Polski*, Wydawca PKOl i PAOl, Kraków–Warszawa 2019–2020, s. 94–96.

²⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie – Archiwum Lubomirskich, sygn. 965. List AZS podpisany przez prezesa A. Pilarskiego, VII 1937.

²⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie – Archiwum Lubomirskich, sygn. 965. List AZS podpisany przez Z. Gotarda, V 1938.

²⁹ L. Rymarowicz, *Marszałek Piłsudski i książę Lubomirski. O początkach obserwatorium na Pop Iwanie raz jeszcze*, „Płaj” 2017, nr 53.

³⁰ R. Gawkowski, *Akademicki sport...*, s. 214.

Centralny Instytut Wychowania Fizycznego i Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

Centralny Instytut Wychowania Fizycznego (CIWF) w Warszawie powstał 90 lat temu z inicjatywy marszałka J. Piłsudskiego. Uroczysta inauguracja pierwszego roku akademickiego odbyła się 29 listopada 1929 r. Dziewięć lat później CIWF został przekształcony w wojskową szkołę akademicką pod nazwą Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie (AWF). Uczelnia miała kształcić nie tylko nauczycieli wychowania fizycznego, ale instruktorów i trenerów, celem podniesienia zdrowia i siły społeczeństwa polskiego. Potrzeba kształcenia kadr trenerskich była skutkiem coraz większego udziału polskich sportowców we współzawodnictwie na arenie międzynarodowej, jak i postulatów w tym zakresie kierowanych przez środowiska sportowe do władz państwowych.

Program wprowadzonych w roku 1929/1930 2-letnich studiów cywilnych przewidywał 2120 godz. dydaktycznych, w tym 120 godz. wykładów i 1400 godz. ćwiczeń (dla 56 słuchaczy i 63 słuchaczek). W tym programie przeznaczono 200 godz. programu narciarskiego na obozy i kursy.

Plan 3-letnich studiów (od 1936 r.) przewidywał 3810 godz. wykładów i ćwiczeń, z niezmienioną liczbą 200 godzin przeznaczonych na narciarstwo. Program zajęć z narciarstwa został rozpisany na poszczególne lata studiów. Przewidywał obóz narciarski ze 100-godzinny programem nauczania na I roku studiów, 70-godzinny kurs narciarski na II roku i 30-godzinny rajd narciarski na III roku. Wraz z programem łyżwiarstwa i saneczkarstwa wprowadzonym do programu kursów narciarskich dawało to razem 220 godzin dydaktycznych³¹. O skuteczności kursów decydowała nie tylko ilość godzin wyznaczonych w programie, ale również długość ich trwania oraz studencka fascynacja narciarstwem. Stanisław Romanica, jeden z pierwszych słuchaczy 2-letnich studiów w CIWF (rocznik studiów 1929–1931), wspominał:

Każdego roku, zimą, wyjeżdżaliśmy na czterotygodniowy kurs narciarski do Krynicy. Każdy z nas miał swoje narty. Mieszkaliśmy tam w mieszkaniach prywatnych, wynajętych przez uczelnię. Ćwiczyliśmy w grupach 11–13-osobowych³².

Inny absolwent, Kazimierz Kiedrowski – student rocznika 1930–32 – mówił:

Kurs narciarski na pierwszym roku, tuż po Trzech Królach w Krynicy. Dłuższe wycieczki narciarskie w góry otaczające Krynicy. W innej części Krynicy obóz żeński. Oglądali mecze hokejowe organizowane przez Garbarczyka z warszawskiego AZS-u na lodowisku z bandami³³.

³¹ W. Gniewkowski, *Kronika, I. Okres 1929–1939*, [w:] *Akademia Wychowania Fizycznego 1929–1959 imienia generała broni Karola Świerczewskiego w latach 1929–1959. Księga pamiątkowa*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1960, s. 33–64.

³² *Wspomnienia absolwentów CIWF-AWF z lat 1929–1939*, wybór i oprac. R. Trzeźniowski, Stowarzyszenie Absolwentów AWF, Gewipol, Warszawa 2009, s. 14.

³³ Tamże, s. 40.

Kazimierz Markiewicz – absolwent rocznika 1933–1935 – wspomina:

Na drugim roku po pierwszym semestrze, w lutym 1935 r. kolejny kurs narciarski. Odbyłem go, wraz z 16 studentami CIWF 14 dniowy obóz narciarski na trasie z Wisły do Nowego Targu³⁴.

Na obozach nie brakowało wdrażania do współzawodnictwa sportowego. W 1932 r. na zakończenie kursu narciarskiego studentów CIWF w Krynicy przeprowadzono bieg narciarski kobiet na dystansie 8 km. Wystartowało 35 zawodniczek³⁵.

Zdjęcie nr 3. Kurs narciarski CIWF w Ławoczne. Drugą osobą z lewej jest student Józef Grzbiela – autor albumu o życiu obozowym studentów CIWF

Źródło: Biblioteka AWF w Warszawie. Album rodziny K. Rzeszot.

Powstający CIWF, obok dwuletniego studium cywilnego, wprowadził Roczny Kurs Oficerski (około 40 słuchaczy), który był traktowany przez władze wojskowe jako równorzędny dla studium dwuletniego. Uczestnikom tego kursu zaliczano wyszkolenie w zakresie wychowania fizycznego i sportu, jakie otrzymywali w szkołach wojskowych, na kursach oraz praktykę wychowania fizycznego w oddziałach wojskowych – jako pierwszy rok studiów. Drugi rok studiów, czyli Roczny Kurs Oficerski, odbywali oni w CIWF według specjalnego programu, który obejmował również trzytygodniowy kurs narciarski połączony z tu-

³⁴ Tamże, s. 96–97.

³⁵ „Stadion” 1932, nr 3, s. 15.

rystyka górską (w Bieszczadach, a następnie w Tatrach). Po przedłużeniu studiów cywilnych w CIWF do lat trzech, Roczny Kurs Oficerski dawał uprawnienia już tylko na potrzeby wychowania fizycznego i sportu w wojsku i oddziałach przysposobienia wojskowego³⁶. Kursanci ci zostali sformowani w kompanię oficerską dowodzoną przez dyplomowanego fechtmistrza, olimpijczyka w szermierce, jak i doskonałego metodyka narciarstwa – Leszka Lubicz-Nyca³⁷.

Na terenie uczelni odbywały się również półroczne Kursy dla Podoficerów zawodowych i nadterminowych Wojska Polskiego i Policji Państwowej na instruktorów ćwiczeń fizycznych, których program przewidywał dwutygodniowy obóz narciarski z 72 godz. zajęć³⁸.

W 1930 r. w CIWF w Dziale Praktycznym, kierowanym przez wizytatora kuratorium warszawskiego Helenę Olszewską i kpt. Rafała Szuszkiewicza –

³⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie (APwW), 1033/I, t. 2, k. 12 i 26. Roczny Kurs Oficerski. W 1937/1938 kurs oficerski skrócono do pół roku, a zajęcia z narciarstwa do 70 godz. (dwutygodniowy obóz).

³⁷ Leszek Władysław Lubicz-Nycz (1899–1939) – ppłk. WP, wykładowca CIWF, szermierz i brązowy medalista olimpijski w Los Angeles [1932]. Jako 16-letni uczeń II Gimnazjum w Nowym Sączu wstąpił w 1916 r. do Legionów Polskich. Za walki na froncie w latach 1919–1920 był odznaczony Krzyżem Virtuti Militari IV i V klasy oraz Krzyżem Walecznych. Po wojnie studiował w Szkole Podchorążych Artylerii w Poznaniu oraz odbył specjalistyczne kursy w Centralnej Wojskowej Szkole Gimnastyki i Sportów w Poznaniu i tam w roku 1928 rozpoczął pracę jako instruktora szermierki i narciarstwa. Należał do pierwszych pracowników CIWF [1929–1933]. Początkowo pełnił obowiązki dowódcy kompanii podoficerskiej, a po awansie w 1930 r. na stopień kapitana kompanii oficerskiej (Roczny Kurs Oficerski). Dla studentów CIWF prowadził wykłady i ćwiczenia z szermierki oraz narciarstwa. W latach 1928–1936 zaliczał się do najlepszych szablistów w kraju. Startował w barwach AZS Warszawa, Legia Warszawa i AZS Poznań. Czterokrotnie startował w mistrzostwach Europy, zdobywając w turnieju drużynowym szabli dwa brązowe medale [1930; 1934]. W 1932 r. na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles w turnieju drużynowym zdobył brązowy medal. Duże zasługi położył na polu narciarstwa jako instruktor i metodyk. Po powstaniu w 1937/1938 Komisji Wyszkożenia PZN został jej kierownikiem. W 1938 r. opublikował podręcznik pt. *Wytyczne nauczania i zasady jazdy na nartach*. We wrześniu 1939 r. dowodził 2. Dywizjonem 14. Pułku Artylerii Lekkiej wchodzącym w skład armii „Poznań”. Z resztkami rozbitego oddziału w bitwie nad Bzurą pospieszył na pomoc oblężonej Warszawie. Zginął niedaleko murów uczelni, podczas przedzierania się z Łomianek Górnych do lasów bielańskich. Pośmiertnie został awansowany do stopnia ppłk. artylerii WP. Na podstawie: J. Chełmecki, *Udział pracowników i studentów AWF w II wojnie światowej i Powstaniu Warszawskim*, „Kultura Fizyczna” 2004, nr 11–12; R. Kołodziej, *Polski Związek Narciarski 1919–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 39; APwW, 1033/teczka osobowa.

³⁸ APwW, 1033/I, t. 21, k. 45, k. 86, k. 93. Sprawozdanie końcowe z XVI 5-miesięcznego kursu instruktorów ćwiczeń ruchowych dla Podoficerów. Schronisko na Gąsienicowej od 15 lutego do 22 czerwca 1939 r. dla 34 osób oraz Pismo Dyr. AWF pułk. Nadolski Jerzy do Dyr. PUWFiPW. Sprawozdanie końcowe z 6 miesięcznego kursu instruktorów w.f. dla oficerów odbytego w roku szkolnym 1938/39 z dnia 5 lipca 1939 r. W ocenie dyrekcji AWF sprzęt narciarski, jak i ekwipunek podoficerów był na zenującym, niskim poziomie technicznym, utrudniał naukę jazdy, a także sprzyjał kontuzjom.

głównego instruktora Instytutu, powstaje Zakład Sportów Wodnych i Zimowych. Od tego roku kursy narciarskie, oddzielnie dla mężczyzn i oddzielnie dla kobiet, chociaż w tym samym terminie, odbywały się w Krynicy, Zakopanem i Szczyrku, a obozy wędrownie narciarskie – w okolicach Turbacza, Babiej Góry, Wisły i Zwardonia. Od połowy lat trzydziestych XX wieku kursy te, zgodnie z programem państwowym zagospodarowania Karpat Wschodnich, organizowano w Ławocznem, Sławsku i Worochole w woj. stanisławowskim i w Czarnohorze w schronisku na Maryszewskiej³⁹. Najczęściej jednak kursy narciarskie CIWF, i później AWF, były zlokalizowane w Ławocznem. Studenci mieszkali tam w domach prywatnych oraz w schronisku turystyczno-narciarskim urządzonym przez oddział PTT z Drohobycza w budynku dworca kolejowego PKP Ławoczne, na granicy II Rzeczypospolitej z Czechosłowacją (a od 1938 r. z Węgrami). Stacja leżała na trasie kolejowej Lwów–Budapeszt (Kaleti). Kursy były prowadzone przez pracowników Zakładu, jak i przez innych pracowników uczelni posiadających wysokie kwalifikacje metodyczne⁴⁰. Byli to m.in. etatowi żołnierze: kpt. Józef Baran-Bilewski, kpt. Franciszek Herhold, kpt. Leszek Lubicz-Nycz, kpt. Edward Sucho-rzewski, kpt. M. Skierczyński, wachm. Feliks Stamm, jak i kontraktowi pracownicy cywilni: Stanisława Chrupczałowska, Eugeniusz Lokajski, Włodzimierz Humen⁴¹, Zygmunt Jesionka, dr Kelus, Julian Kluk, Halina Milicerowa, Dominik Ochendal, Roman Roszko, Jadwiga Skąpska, Jan Skład, Józef Skoczylas i epizodycznie ppłk. Władysław Ziętkiewicz⁴², Bronisław Czech⁴³, Viva Thommee.

³⁹ CAW I 300.69.246, Plan kursów przesłanych przez dyr. CIWF płk. Z. Gilewicza do Dyr. PUWFiPW z dnia 2 stycznia 1936 r.

⁴⁰ Z. Bielczyk, *Wkład Centralnego Instytutu wychowania Fizycznego i Akademii Wychowania Fizycznego do teorii i metodyki turystyki, narciarstwa i żeglarstwa*, [w:] *Akademia Wychowania Fizycznego imienia generała broni Karola Świerczewskiego w latach 1929–1959. Księga Pamiątkowa*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1960, s. 255.

⁴¹ Włodzimierz Humen (1904–1972) – w latach 1929–1931 student i od 1931 pracownik CIWF i AWF, pionier polskiego szybownictwa. Od 19 II do 4 III 1939 r. kierował kursem dla instruktorów Szkół P.W. Lotnictwa, który był prowadzony w ramach obozu narciarskiego słuchaczy I roku AWF w Warszawie w schronisku na Maryszewskiej w Czarnohorze. APwW.1033/I, t. 24, k. 66. Program obozu narciarskiego Ligi Powietrznej i Przeciwigazowej. ZG. 11 lutego 1939 r. Okólnik nr 24/Lotn. – 8.

⁴² Władysław Jan Ziętkiewicz (1892–1940) – pułk. WP, taternik, działacz narciarski, urzędnik PUWFiPW. W I wojnie światowej walczył w Dolomitach i Karpatach, dowodząc oddziałami strzelców górskich armii austriackiej. W tym okresie zdobył wielkie umiejętności w zakresie narciarstwa, jak i wspinaczki wysokogórskiej. W Wojsku Polskim dowodził kompaniami wysokogórskimi. Od 1933 r. skierowany do PUWFiPW, gdzie z niewielkimi przerwami pełnił obowiązki z-cy dyrektora PUWFiPW do 1938 r. Jako gorący propagator narciarstwa i rozwoju gospodarczego Karpat Wschodnich poprzez turystykę masową, szczególną opieką otaczał szkolenie narciarskie w CIWF i AWF, nie tylko często wizytując jego kursy, ale również pojawiając się na nich jako instruktor. Powstały dwa podręczniki jego autorstwa: *Sprzęt narciarski* (Warszawa, 1929 i 1934) oraz *Jazda na nartach* (Warszawa, 1930 i 1933). Zginął w kampanii francuskiej 21 czerwca 1940 r.

⁴³ Bronisław Czech (1908–1944) – absolwent CIWF, najwszechstronniejszy narciarz okresu międzywojennego, olimpijczyk, trener narciarstwa. Urodził się w Zakopanem. Był instruktorem

Studenci mogli zaopatrywać się w dobry i tani sprzęt narciarski w sklepie „Bratniej Pomocy” funkcjonujący na terenie Uczelni, prowadzony przez studenta Romana Trześniowskiego⁴⁴. Wspaniałą rolę w tworzeniu wśród studentów atmosfery wielkiej przygody narciarskiej odegrała postać wybitnego narciarza Bronisława Czecha, studenta CIWF w latach 1932–1934. Jako student prowadził zajęcia na kursach narciarskich, suchą zaprawę w okresie przedzimowym i był inicjatorem wielu prywatnych wypraw studentów CIWF na narty do Zakopanego, u wielu budząc doznającą miłość do narciarstwa⁴⁵.

Równoległe z pracą dydaktyczną na kursach rozwijała się praca badawcza, mająca na celu wprowadzenie nowoczesnych form techniki i metodyki nauczania narciarstwa. Po wielu eksperymentach na obozach uczelnianych, wojskowych i harcerskich został opracowany, przez Jana Składa, pracownika dydaktycznego CIWF-AWF, poradnik metodyczny pt. *Kurs narciarstwa metodą równoległych nart* (Lwów–Warszawa 1936 r.)⁴⁶, poprzedzony wstępem dra Zygmunta Gilewicza. Został on zalecony, decyzją Dyrektora PU WFIPW, do użytku dla wszystkich szkolnych klubów narciarskich⁴⁷. Za grupy ćwiczebne, na których był wdrażany ten eksperyment metodyczny, posłużyły kursy narciarskie słuchaczy CIWF

narciarstwa, szybownictwa, taternikiem i ratownikiem zakopiańskiego GOPR-u. Ośmiokrotnie zdobył mistrzostwo Polski w narciarstwie klasycznym, skokach i kombinacji alpejskiej; dziesięciokrotnie reprezentował Polskę w narciarskich mistrzostwach świata FIS. Był 3-krotnym olimpijczykiem w Zimowych Igrzyskach Olimpijskich: St. Moritz (1928), Lake Placid (1932) i chorążym drużyny narodowej w Garmisch-Partenkirchen (1936). Jako trener kierował przygotowaniem kadry narodowej biegaczy do Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Garmisch-Partenkirchen [1936] oraz do mistrzostw świata FIS w Zakopanem [1939]. W 1936 r. pełnił funkcję kierownika powstałej Szkoły Narciarstwa Zjazdowego z siedzibą w górnym budynku dworcowym kolei na szczycie Kasprowego. Był utalentowanym malarzem i rzeźbiarzem amatorem, malował na szkle i rzeźbił w drewnie. Mimo talentu malarskiego wybrał studia w CIWF w Warszawie, na które otrzymał stypendium PZN i ukończył je w 1936. Aresztowany w maju 1940 r. w ramach akcji przeciwko polskiej inteligencji, został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Umarł z wycieńczenia 5 czerwca 1944 r. R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2015, s. 182–188.

⁴⁴ R. Trześniowski, *Opowieść o pasjonującym życiu wiejskiego chłopca*, Gewipol, Warszawa 2004, s. 92–96.

⁴⁵ CAW I 300.69.246, pismo Dyr. CIWF pułk. Z. Gilewicza do Dyr. PUWFIPW z 10 marca 1936 r. Zamiarem władz Uczelni było zatrudnienie Czecha na stanowisku pracownika Uczelni, o czym świadczy fakt, że prowadził, jako instruktor narciarski, zajęcia na kursach narciarskich oraz skierowano go na kurs żeglarski do ośrodka żeglarskiego w Gdyni w celu wyszkolenia do prowadzenia kursów żeglarskich w letnim ośrodku CIWF. Wspomnienia studentów CIWF i AWF: Arkadego Brzezickiego (rocznik studiów 1930–1932), Czesława Hake (1933–1935), Marii Morawińskiej-Brzezickiej (1935–1938), Jerzego Ustupskiego (1937–1939), [w:] *Wspomnienia absolwentów CIWF-AWF...*, s. 21, 79, 115.

⁴⁶ J. Skład, *Kurs narciarstwa metodą równoległych nart*, Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa 1936; Rozwinięciem jego poglądów na nauczanie narciarstwa był artykuł pt. *Współczesne zmiany w metodach nauczania narciarstwa*, „Wychowanie Fizyczne” 1937, nr 4, s. 169–175.

⁴⁷ APwW. Rozporządzenie Dyr. PUWFIPW gen. bryg. Józefa Olszyny-Wilczyńskiego nr 270-2 z dnia 29.X.1936 r.

oraz kursy organizowane przez Komendę Chorągwi Harcerskiej w Warszawie⁴⁸ prowadzone przez absolwentów CIWF. Podstawą stworzonej metodyki była zasada, że nauka wszelkich działań ruchowych powinna być wyprowadzana z naturalnych form ruchowych, które nie byłyby w sprzeczności z zadaniami specjalnymi narciarskich ćwiczeń ruchowych. Proponowana metodyka opierała się na zjeździe i ewolucjach z równoległym ustawieniem nart, po opanowaniu których można było przystąpić do opanowania ewolucji oporowych. Proponowana metodyka pozwalała, zdaniem autora, na opanowanie narciarstwa na 10-dniowym kursie. Podręcznik składał się z części uzasadniającej metodę od strony naukowej i metodycznej oraz programu nauki nauczania narciarstwa rozpisanego na 10-dniowy kurs. Kolejne dni kursu zawierały bardzo szczegółowy opis ćwiczeń w formie ścisłej i zabawowej. Zakończony był górką wycieczką narciarską. W 1938 r. były pracownik CIWF Leszek Lubicz-Nycz opublikował podręcznik pt. *Wytyczne nauczania i zasady jazdy na nartach* (Kraków 1938)⁴⁹. Publikacja miała podtytuł *Instrukcja Komisji Wyszukoleniowej Polskiego Związku Narciarskiego*, a na pierwszej stronie wydrukowano rozporządzenie PUWFiPW, zatwierdzające *Wytyczne* jako obowiązkową instrukcję wyszkolenia narciarskiego w organizacjach przysposobienia wojskowego i stowarzyszeniach wychowania fizycznego⁵⁰, co było dowodem zakończenia pewnego etapu prac związanych ze stworzeniem nowoczesnego programu metodycznego dla potrzeb upowszechnienia uprawiania narciarstwa w Polsce. Powstała szczegółowa instrukcja, w której został zawarty szereg nowatorskich rozwiązań metodycznych ze szczególnym uwzględnieniem tzw. techniki rozmachowej nart równoległych. W opisie techniki biegu narciarskiego oprócz kroku naprzemianstronnego, dwukroku i trój-kroku pojawił się czterokrok (nazywany krokiem fińskim) i kombinacja kroków, tzw. kroki łączone. W pierwszej części *Wytycznych* znajdował się obszerny wykład o przydatnych dla instruktora narciarstwa wskazówkach pedagogicznych i metodycznych oraz opis technik narciarskich. W drugiej części zamieszczono program i ramowe toki nauczania dla tygodniowego kursu dla dzieci do lat 12 (I stopień), dwutygodniowego kursu dla młodzieży od lat 12 do 16 (II stopień), tygodniowego kursu dla początkujących od lat 17, dwutygodniowego kursu dla wprawnych, tygodniowego lub dwutygodniowego kursu dla początkujących mało sprawnych oraz starszych mężczyzn i kobiet, dwutygodniowego kursu nizinnego oraz dwutygodniowego kursu dla pomocnika instruktora i dwutygodniowego kursu dla instruktora narciarskiego.

⁴⁸ W latach 1932–1935 Komendantem Warszawskiej Chorągwi Harcerzy był absolwent CIWF Władysław Olędzki.

⁴⁹ L. Lubicz-Nycz, *Wytyczne nauczania i zasady jazdy na nartach. Instrukcja Komisji Wyszukoleniowej Polskiego Związku Narciarskiego*, Polski Związek Narciarski, Kraków 1938.

⁵⁰ Rozporządzenie Min. Spraw Woj. PUWFiPW z dnia 6 lutego 1938 r. nr 256-24 WFS podpisanego przez ppłk. Ziętkiewiczą.

Jan Skład⁵¹ został wysłany przez PUWFiPW na obserwację Igrzysk Olimpijskich w Garmisch Partenkirchen w 1936 r. Wynikiem jego obserwacji było studium poświęcone analizie przebiegu igrzysk, jak i oceny międzynarodowego poziomu dyscyplin zimowych⁵². Zostały opisane konkurencje klasyczne i alpejskie, ich organizacja i przebieg, najnowsze techniki narciarskie, kierunki rozwoju sprzętu narciarskiego, opieka lekarska nad zawodnikami, zakwaterowanie i wyżywienie ekip narciarskich. Działacze oraz trenerzy PZN otrzymali świetne kompendium wiedzy o nowoczesnym narciarstwie przed zbliżającymi się zawodami FIS, które otrzymało Zakopane w 1939 r.

CIWF – później AWF – stał się ośrodkiem krystalizowania się nowych koncepcji metodycznych, co w efekcie pociągnęło za sobą zmiany metod nauczania we wszystkich organizacjach zajmujących się wówczas szkoleniem narciarskim w Polsce. Wkład bielańskiej uczelni w olbrzymią popularność narciarstwa w Polsce okresu międzywojennego, dzięki nowatorskim formom metodyki nauczania narciarstwa, jest trudny do przecenienia.

Harcerski Klub Narciarski w Warszawie w latach 1932–1936

Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) powstał na zjeździe 1–2 listopada 1918 r. z połączenia wszystkich wcześniej działających organizacji harcerskich i skautowych. Odegrał doniosłą rolę w budzeniu świadomości narodowej młodych Polaków podczas zaborów i budowaniu postaw patriotycznych w okresie międzywojennym. Wychowanie fizyczne i sport uznano za jeden z najważniejszych elementów wychowania harcerskiego.

W dniu 1 listopada 1916 r. cztery organizacje skautowe działające na terenie Królestwa Polskiego utworzyły w Warszawie Związek Harcerstwa Polskiego, a w marcu 1917 r. zaczęto kształtować organizacyjnie okręg warszawski. Ostatecznie, po wielu zmianach, od 1933 r. przyjęto nazwę Warszawska Chorągiew Harcerzy – męska i żeńska. W latach 1937–1938 w chorągwi męskiej działało

⁵¹ Jan Skład (1908–1947) – uprawiał lekkoatletykę w AZS Warszawa. W 1931 r. ukończył dwuletnie studia, a w 1938 r. trzyletnie studia CIWF na Bielanych oraz w tym samym roku uzyskał tytuł magistra na Wydziale Nauk Biologicznych UW. W latach 1931–1939 pracował jako kontraktowy nauczyciel wychowania fizycznego w CIWF i AWF. Był utalentowanym i aktywnym metodykiem i popularyzatorem wychowania fizycznego i sportu, a szczególnie narciarstwa i lekkiej atletyki na łamach „Wychowania Fizycznego”, „Sportu Szkolnego” i „Sportu Polskiego”. W latach 1946–1947 kierował wydziałem reaktywowanego PUWFiPW. Zginął w wypadku samochodowym podczas podróży służbowej na Warmii. Na podstawie: J. Chełmecki, *Jan Skład 1908–1947*, [w:] *Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, t. 4, Wydawnictwo AWF Warszawa 2005, s. 43–44.

⁵² J. Skład, *Igrzyska IV olimpiady zimowej w Garmisch Partenkirchen, w dniach od 6.II. do 16.II. 1936 r.*, [b.w.], Warszawa 1936 (odbitka artykułu zamieszczonego w miesięczniku „Wychowanie Fizyczne” z 1936, nr 3–4).

5200 harcerzy, 675 harcerzy starszych i 2215 zuchów w 168 drużynach i zrzeszeniach oraz 245 mianowanych instruktorów. W chorągwi żeńskiej było 3540 harcerek.

W poszukiwaniu nowatorskich metod wychowawczych w ZHP sięgnięto do tworzenia drużyn specjalnościowych, propagujących turystykę, szybownictwo, baloniarstwo, łucznictwo, narciarstwo, krótkofalarstwo, a szczególnie żeglarstwo. Nie unikano również współzawodnictwa sportowego, o czym świadczyło powołanie Harcerskich Klubów Sportowych.

Atrakcyjną propozycją programową dla harcerstwa było narciarstwo – dzięki roli, jaką mogło odegrać w zimowych zajęciach drużyn oraz na obozach zimowych. Chorągiew Warszawska jako całość podejmowała w tym zakresie wiele inicjatyw. W okresie od 27 grudnia 1930 r. do 6 stycznia 1931 r. zorganizowała kurs narciarski, w którym wzięło udział 28 harcerek. Dziewczęta posiadały sprzęt narciarski z wytwórni nart Wagnera z Bielska⁵³. Na przełomie lat 1933 i 1934 w Krynicy odbył się zimowy obóz szkoleniowy dla 215 uczestników z 25 drużyn warszawskich pod komendą Władysława Olędzkiego, na którym to obozie zdobywano uprawnienia przodownika i instruktora PZN. Zajęcia prowadzili instruktorzy CIWF.

Dla systematycznego przygotowania fachowych kadr dla rozwoju narciarstwa wśród harcerzy stolicy 14 marca 1932 r. powstał Harcerski Klub Narciarski (HKN). W dniu 18 marca 1932 r. uchwalono jego regulamin. Celem działań warszawskiego HKN było propagowanie narciarstwa w ZHP. Miał on być osiąganym poprzez organizowanie kursów jazdy na nartach, obozów, wycieczek, zawodów narciarskich dla drużyn młodzieżowych i starszoharcerskich oraz starszozimowiczy. Członkiem rzeczywistym klubu mogła zostać osoba, która ukończyła 18 lat lub szkołę średnią. Młodzież od lat 12, będąca członkiem ZHP, mogła należeć do klubu na prawach członka uczestnika bez czynnego i biernego prawa wyborczego, ale z możliwością udziału w imprezach i zawodach organizowanych przez klub. Kolejnymi prezesami, wybieranymi co rok, byli: Jan Drewnowski (1932/1933), Henryk Stamatello (1934/1935), Julian Tyszko (1935/1936), Jan Drewnowski (1936/1937)⁵⁴. HKN w Warszawie korzystał z lokalu Komendy Chorągwi Harcerzy w Warszawie przy ul. Zielonej 35 m 9. W roku 1934 został członkiem Okręgowego Związku Narciarskiego w Warszawie i utrzymywał bardzo ścisłe kontakty z WKN, Sekcją Narciarską AZS Warszawa, Śląskim HKN (powstałym w 1924 r.) i Krakowskim HKN (1935 r.). 22 listopada 1936 r. powstała Rada Harcerskich Klubów Narciarskich, która przejęła koordynację całości propagowania narciarstwa w szeregach harcerstwa, organizowanie zawodów

⁵³ „Start” 1931, nr 4, s. 12.

⁵⁴ J. Dżereń, *Z dziejów Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Warszawie w latach 1932–1936*, [w:] R. Urban, L. Nowak, A. Kowalczyk (red.), *Kultura fizyczna w czasach zaborów i w Drugiej Rzeczypospolitej*, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej poznańskiej AWF, Gorzów Wlkp. 2012, s. 116.

krajowych i międzynarodowych oraz reprezentowanie interesów HKN wobec władz harcerskich, jak i PUWF i PWN oraz PZN. Warszawski HKN zgłosił swój akces do Rady i miał w niej dwóch swoich przedstawicieli.

Liczba członków warszawskiego HKN wynosiła w 1933/1934 – 201, w 1935/1936 – 160, w tym członków rzeczywistych – 122. Szkolenie narciarskie było prowadzone w trzech formach: przygotowania gimnastycznego od października do grudnia, właściwego szkolenia na kursach zimowych i udziału w zawodach sportowych.

W sezonie 1934/1935 zorganizowano na terenie Krynicy-Wsi kurs narciarski w trzech grupach: kurs wyższy na instruktorów i pomocników instruktorów PZN, kurs żeński i męski dla zaawansowanych i kurs żeński i męski dla początkujących. Akcją obozową kierował kapitan sportowy klubu Leszek Makowski przy pomocy członków klubu – instruktorów PZN: Leszka Górskiego, Jerzego Staniszkisa, Baronówny i Misza-Niszawicy oraz instruktorów CIWF. Kierownikiem kursu był Jan Skład, metodyk z CIWF.

W okresie świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku organizowano coroczne kursy narciarskie dla członków klubu, i tak w terminie: 26 grudnia 1932 – 5 stycznia 1933 r. kurs pod kierownictwem H. Stamatello dla 30 osób w schronisku na Głodówce k. Bukowiny; 26 grudnia 1933 – 5 stycznia 1934 r. kurs dla 30 osób pod kierownictwem J. Drewnowskiego dla 30 uczestników w schronisku harcerskim na Kostrzycy. Z kolei 27 grudnia 1934 – 4 stycznia 1935 r. 8 osób wzięło udział w kursie instruktorskim organizowanym przez HKN w Zakopanem w schronisku w Pięciu Stawach; 23–24 grudnia 1935 r. zorganizowano narciarską wycieczkę do Puszczy Białowieskiej pod kierownictwem M. Dębskiego; 24–30 grudnia 1937 r. odbył się narciarski kurs wędrowny w Karpatach Wschodnich na trasie Maryszewska–Kostrzyce pod kierownictwem J. Drewnowskiego⁵⁵.

Najchętniej członkowie HKN w Warszawie brali udział w Harcerskich Zawodach Narciarskich. Na przykład na zawody, które odbyły się 2–4 lutego 1935 r. w Zwardoniu, oddelegowano 43 członków. W ramach tej imprezy zorganizowano harcerski bieg zjazdowy HKN w Warszawie. Członkowie klubu brali również udział w innych zawodach narciarskich. Podczas świąt Bożego Narodzenia w roku 1935 licznie uczestniczyli w Mistrzostwach Warszawskiego Okręgu PZN na Polanie Chochołowskiej⁵⁶.

Odnaki, stopnie, sprawności, barwy i herby były ważnym elementem mundur harcerskiego. Członkowie HKN nosili na lewym ramieniu wiatrówki (rodzaj wierzchniego ubrania narciarskiego) metalową Oznakę Klubową i Oznakę

⁵⁵ J. Dżereń, *Z dziejów Harcerskiego Klubu Narciarskiego...*, s. 124–125.

⁵⁶ W biegu zjazdowym spod Wołowca członkowie HKN w Warszawie zajęli kolejno: 1 m. – Ksawery Dzierżanowski, 5 m. – Lesław Doniecki, 6 m. – Mieczysław Dębski. W slalomie 3 m. – Jerzy Staniszkis, 5 m. – Ksawery Dzierżanowski, 7 m. – Mieczysław Dębski. Z biegu zjazdowym pań wysokie miejsce zajęła Krystyna Stamatellova. Klub odniósł zespołowe zwycięstwo i zdobył Przechodnią Nagrodę Warszawskiego Okręgu PZN.

Sportową. Wzory odznak zostały zatwierdzone w październiku 1934 r. podczas zebrania członków warszawskiego HKN. Obie składały się ze stylizowanego połączenia inicjału klubu z lilią harcerską. Ustanowiono również Nagrodę Przechodnią Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Warszawie za bieg zjazdowy. Nagroda przedstawiała brązową figurkę narciarza w biegu na marmurowej podstawie opatrzonej odpowiednim napisem. Po trzykrotnym zdobyciu przechodziła na własność zwycięzcy. Bieg Zjazdowy był urządzany corocznie w ramach Ogólnoharcerskich Zawodów Narciarskich.

W 1932 r. HKN w Warszawie powołał Towarzystwo Budowy Schronisk Turystycznych, któremu przewodniczyła Janina Świtalska, żona byłego premiera i marszałka sejmu Kazimierza Świtalskiego. Z inicjatywy Towarzystwa i wykorzystując jego środki finansowe 15 grudnia 1936 r. otwarto schronisko na południowym stoku Kostrzycy koło Worochty w Czarnohorze. W swej architekturze schronisko nawiązywało do grażdy. Budynek miał 354 m² powierzchni zabudowanej i 1207 m³ kubatury, dysponował 41 miejscami noclegowymi. Wyposażony był w instalację elektryczną (własny agregat prądowórczy), sanitarną (woda ciepła i zimna, kanalizacja), umywalnie z prysznicami, jadalnię z piecem w formie kominka wymurowanego z regionalnych huculskich kafli oraz dwie izby dla gospodarza obiektu. Schronisko spłonęło w trakcie II wojny światowej⁵⁷.

Zdjęcie nr 4. Schronisko HKN na Kostrzycy w Czarnohorze

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-p-598-2.

⁵⁷ J. Kapłon, *Schronisko harcerskie na Kostrzycy*, „Gazeta Górska”, R. XXIV, wiosna 2016, s. 28–29; „Czuj Duch” 1934, nr 9–10.

W skutek konfliktu politycznego we władzach Chorągwi Warszawskiej w latach 1937–1939 (sprawa Władysława Ludwiga) około 100 instruktorów zostało usuniętych lub sami wystąpili z szeregów ZHP⁵⁸. Skutkiem konfliktu było zaprzestanie w 1937 r. działalności HKN w Warszawie.

Podsumowanie

Warszawa, mimo braku gór, stała się miastem o największej liczbie stowarzyszeń sportowych zrzeszonych w PZN w okresie międzywojennym. Narciarstwo, moda na spędzanie czasu wolnego na zimowych wycieczkach turystycznych, na pokonywanie górskich przestrzeni, możliwość podziwiania surowych krajobrazów Tatr i Karpat Wschodnich zagościła w domach warszawiaków na stałe. Narciarstwo nie było sportem tanim, koszty ekwipunku, odpowiednich ubrań, jak i koszty dojazdu oraz pobytu w ośrodkach narciarskich były wysokie. Stąd była to rozrywka osób wywodzących się ze środowisk zamożnych: inteligencji, urzędników, reprezentantów wolnych zawodów, studentów i rzemiosła. Dlatego tak wielką rolę odegrało szkolenie na masową skalę instruktorskich kadr narciarskich i doskonalenie metodyki narciarstwa na CIWF i AWF, która pozwalała popularyzować narciarstwo w szkołach, wojsku i organizacji młodzieżowych.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła Archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe.

⁵⁸ Władysław Ludwig (1902–1944) – ps. Kamil, Czarna Pantera – instruktor harcerski, współzałożyciel organizacji harcerskiej „Wigry”, uczestnik powstania warszawskiego, prawnik. Był twórcą wigierskiego stylu kształcenia kadry harcerskiej i kierownikiem Wydziału Obozów i Turystyki w Głównej Kwaterze Harcerzy. Był w opozycji do przewodniczącego ZHP związku, wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego, opowiadając się za autonomią harcerstwa, a przeciwko jego związaniu z obozem sanacyjnym. W 1936 r. zawieszony w pełnieniu funkcji harcerskich pod pretekstem nadużyć finansowych i niegospodarności. Po zakwestionowaniu przez Naczelny Sąd Harcerski wydatku w wysokości niespełna 2 złotych otrzymał roczny urlop karny. Jego wybór w 1938 r. do Zarządu Okręgu nie został zatwierdzony przez naczelnictwo ZHP. Solidaryzująca się z Ludwigiem większość harcistrzów warszawskich została pozbawiona stopni instruktorskich. W przededniu wojny znalazł się poza ZHP. W marcu 1944 r. rozkazem GK Szarych Szeregów został w pełni zrehabilitowany oraz przywrócono stopnie instruktorskie wszystkim instruktorom oddziału „Wigry”. W powstaniu warszawskim pełnił funkcję I zastępcy dowódcy batalionu „Wigry”. Walczył na Starym Mieście, Woli. i Żoliborzu. Poległ 29 września 1944 r. w bitwie pod Jaktorowem, osłaniając tyły swojego pułku wycofującego się w Góry Świętokrzyskie.

Archiwum Państwowe w Warszawie.

Archiwum Narodowe w Krakowie – Archiwum Lubomirskich.

II. Prasa

„Czuj Duch” 1934.

„Przegląd sportowy” 1923.

„Start” 1931.

„Stadion” 1930–1932.

„Turystyka” 1937.

III. Źródła internetowe

WKN-owcy w II wojnie światowej, wkn.pl [dostęp: 10.06.2013].

B. Literatura

50 lat narciarstwa warszawskiego 1923–1973, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1973.

Bielczyk Z., *Wkład Centralnego Instytutu wychowania Fizycznego i Akademii Wychowania Fizycznego do teorii i metodyki turystyki, narciarstwa i żeglarstwa*, [w:] *Akademia Wychowania Fizycznego imienia generała broni Karola Świerczewskiego w latach 1929–1959. Księga Pamiątkowa*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1960, s. 255–262.

Chełmecki J., *Jan Skład 1908–1947*, [w:] *Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, t. 4, Wydawca AWF Warszawa, Warszawa 2005, s. 43–44.

Chełmecki J., *Udział pracowników i studentów AWF w II wojnie światowej i Powstaniu Warszawskim*, „Kultura Fizyczna” 2004, nr 11–12.

Chlebowski C. (red.), *XXXV lat Warszawskiego Klubu Narciarskiego 1923–1958*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1958.

Drozdek-Małolepsza T., *Sporty zimowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo Polskie 1988–2008*, Stowarzyszenie Miłośników Jasła i Sekcja Historii PTNKF, Jasło 2009, s. 105–115.

Dzereń J., *Z dziejów Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Warszawie w latach 1932–1936*, [w:] R. Urban, L. Nowak, A. Kowalczyk (red.), *Kultura fizyczna w czasach zaborów i w Drugiej Rzeczypospolitej*, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej poznańskiej AWF, Gorzów Wlkp. 2012, s. 115–125.

Gawkowski R., *Akademicki sport XX-wiecznej Warszawy*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2019.

Gawkowski R., *Encyklopedia klubów sportowych Warszawy i jej najbliższych okolic w latach 1918–39*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Gebethner J., *Młodość wydawcy*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Wrocław–Warszawa 1989.

- Gniewkowski W., *Kronika, I. Okres 1929–1939*, [w:] *Akademia Wychowania Fizycznego 1929–1959 imienia generała broni Karola Świerczewskiego w latach 1929–1959. Księga pamiątkowa*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1960, s. 33–64.
- Jabłczyńska H., *Dwa tygodnie w Gorganach i Czarnohorze. Wspomnienia z wycieczki AZS w Warszawie*, [w:] *Narciarstwo polskie*, „Roczniki Polskiego Związku Narciarskiego” 1927, t. 2, s. 123–129.
- Kapłon J., *Schronisko harcerskie na Kostrzycy*, „Gazeta Górska”, R. XXIV, wiosna 2016, s. 28–29.
- Kołodziej R., *Polski Związek Narciarski 1919–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.
- Leski K., *Życie niewłaściwie urozmaicone. Wspomnienia oficera wywiadu i kontrwywiadu AK*, PWN, Warszawa 1989.
- Lubicz-Nycz L., *Wytyczne nauczania i zasady jazdy na nartach. Instrukcja Komisji Wyszukeniowej Polskiego Związku Narciarskiego*, Polski Związek Narciarski, Kraków 1938.
- Rak L., *Rozwój organizacyjny lwowskiego narciarstwa w latach 1919–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie. Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 4, s. 61–76; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2019.02.34>.
- Rak L., *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, Wydawca AWF w Krakowie, Kraków 2009, s. 251–264.
- Rymarowicz L., *Marszałek Piłsudski i książę Lubomirski. O początkach obserwatorium na Pop Iwanie raz jeszcze*, „Płaj” 2017, nr 53, s. 95–98.
- Sadowski G., *Drogi rozwoju narciarstwa biegowego na świecie i w Polsce*, Gol-druk, Nowy Sącz 2012.
- Skład J., *Kurs narciarstwa metodą równoległych nart*, Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa 1936.
- Skład J., *Igrzyska IV olimpiady zimowej w Garmisch Partenkirchen, w dniach od 6.II. do 16.II. 1936 r.*, [b.w.], Warszawa 1936.
- Skład J., *Współczesne zmiany w metodach nauczania narciarstwa*, „Wychowanie Fizyczne” 1937, nr 4, s. 169–175.
- Skłodowski J., *Schronisko Warszawskiego Klubu Narciarskiego w Rafajłowej*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 2015, t. 24, s. 203–213.
- Słoniewski M., Pasko A., Chelmecki J., *Założyciele i sternicy polskiego ruchu olimpijskiego w latach 1919–2019*, [w:] J. Lipiec (red.), *Olimpizm Polski*, Wydawca PKOl i PAOl, Kraków–Warszawa 2019–2020, s. 91–115.
- Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*, t. 1, z. 3, oprac. Bożena Urbanek, Warszawa 1995.
- Sprawozdanie roczne Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie za rok 1910*, Lwów 1911.

- Trześniowski R., *Opowieść o pasjonującym życiu wiejskiego chłopca*, Gewipol, Warszawa 2004.
- Trześniowski R., *Wanda Czarnocka-Karpińska (1894–1971)*, [w:] *Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, t. 1, Wydawnictwo AWF Warszawa, Warszawa 2000, s. 17–19.
- Wryk R., *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1990.
- Wryk R., *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2014.
- Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2015.
- Wspomnienia absolwentów CIWF-AWF z lat 1929–1939*, wybór i oprac. R. Trześniowski, Stowarzyszenie Absolwentów AWF, Gewipol, Warszawa 2009.
-

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wkład środowiska warszawskiego w rozwój narciarstwa w Polsce w okresie międzywojennym*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.11>

Kamil POTRZUSKI*

<https://orcid.org/0000-0001-6798-7629>

Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw

Jak cytować [how to cite]: Potrzuski K., *Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2021, vol. 4, no. 2, pp. 67–87.

Społeczno-polityczne, gospodarcze i wizerunkowe uwarunkowania budowy reprezentacyjnych inwestycji sportowych w II Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy

Streszczenie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości powstały nowe możliwości finansowania polskiego ruchu sportowego. Zaowocowało to stworzeniem pierwszych społecznych, samorządowych i państwowych rozwiązań w zakresie finansowania sportu. Możliwości wspierania ruchu sportowego środkami samorządowymi i państwowymi pozwoliły w znacznej mierze pokonać istotną przeszkodę dla rozwoju sportu w II Rzeczypospolitej, jaką był brak odpowiedniej liczby obiektów sportowych. Proces ten był szczególnie intensywny w latach 1926–1929 ze względu na klimat gospodarczy i polityczny. W okresie międzywojennym powstało kilka reprezentacyjnych obiektów o ran-

* dr; Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw; e-mail: kamil.potrzuski@awf.edu.pl

dze międzynarodowej. Głównym lub jedynym inwestorem w tego typu przedsięwzięciach było państwo, które dostrzegło korzystne konsekwencje rozwoju sportu wyczynowego i organizowania międzynarodowych imprez sportowych dla promowania wizerunku kraju na forum międzynarodowym. W przypadku obiektów sportowych o znaczeniu lokalnym i regionalnym inwestorami często były organizacje samorządowe lub społeczne oraz kluby sportowe. Po 1926 roku na ogół realizowały one projekty, zabiegając o wsparcie środkami państwowymi. Inwestowanie w tego typu infrastrukturę pozwalało poprawić kondycję fizyczną i stan przysposobienia wojskowego społeczeństwa. Duże, reprezentacyjne stadiony i urządzenia sportowe powstawały niemal wyłącznie ze środków publicznych, ewentualnie w formie partnerstwa publiczno-prywatnego. Można postawić tezę, iż Państwo było głównym sponsorem rozwoju sportu polskiego w okresie międzywojennym, szczególnie w zakresie tworzenia monumentalnej infrastruktury sportowej o znaczeniu międzynarodowym.

Słowa kluczowe: infrastruktura, sport, inwestycje, finansowanie, II Rzeczpospolita.

Abstract

After Poland regained its independence, Polish sports achieved beneficial conditions for development. It resulted in the creation of the first community and government sports management solutions. The opportunity of the State's financial support helped to overcome one of the significant obstacles to the development of sports at that time – the lack of an adequate number of sports facilities. This process was incredibly intensive during the years 1926–1929 due to the economic and political circumstances. Several representative facilities of international importance were erected during the interwar period. The main or the only investor in this type of projects was the State, which was aware of the beneficial consequences of sports for promoting its image on the international forum. Local and regional investors in sports facilities often included the self-government or community organisations and sports clubs. Even then, they usually completed their projects with the support of state funds. It was the State – independently or as a principal partner in the public-private partnerships - that was the main sponsor of sports in the Second Republic of Poland, especially in terms of the symbolic facilities of international significance.

Keywords: sporting infrastructure, investments, funding, the Second Republic of Poland.

Introduction. An outline of Warsaw and the history of Polish sports before 1918

The date that symbolises the beginning of modern sports on the territory of Poland is 7 February 1867, when the first outlet of the 'Falcon' Gymnastics Society was built in Lviv. The 'Falcon' [Sokół] promoted physical education through physical activities based on the achievements of the methodology of German and Swedish gymnastics. They also organised cultural and educational events, such as lectures, theatre plays etc., to celebrate national anniversaries. Towards the end of the 19th century, modern Anglo-Saxon sports paradigms and disciplines started reaching the Polish Falcon nests, primarily through Germany.¹

¹ E. Małolepszy, Z. Pawluczuk, *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, p. 298.

During that period, the elite sports associations for adult members of the aristocracy and bourgeoisie were created, particularly for the circles that had a large influence in the Kingdom of Poland, where the Falcon Gymnastics Society had few development opportunities due to political limitations.² The turn of the centuries was also when the first sports parks and gardens for school youth were created in Polish lands, executing the extra-curricular model of physical education through sporting competitions, especially in team sports, including football, based on English sports parks. The person to initiate their creation was a physician from Cracow, dr Henryk Jordan, considered the Polish pioneer of modern physical education.³ Reception of current sports paradigms was accelerated by creating the first structures called sports clubs – sports associations that had their authorities, statutes and legal personality. The first clubs were made in the Polish lands in the years 1903–1906 in Lviv (‘Lechia’, ‘Pogoń’, ‘Czarni’) and then in Cracow (‘Cracovia’, ‘Wisła’), later in Warsaw (‘Korona’, ‘Polonia’) and in other cities. Before the First World War, physical education and sports were already familiar in Poland, even though their social impact was undoubtedly far from universal. However, the existing Polish sports movement had relatively modest material support. Sporting facilities, which were located almost only in large cities like Cracow, Lviv or Warsaw, were generally sparse, and their technical condition left a lot to desire.⁴

Regaining the independence of the Polish State was also a breakthrough moment for the development of Polish sports. Sports clubs could now be registered and operate lawfully, and nothing was in the way of establishing sports management structures. The Polish Olympic Games Committee was established in 1919. That, however, did not mean that the course of this process was progressing without any trouble. One of the most severe barriers hindering both obtaining mass popularity of exercising and increasing the best athletes training level was the lack of proper quantity and quality of sports facilities.

The date that is considered to mark the beginning of the history of sports in Warsaw is 1878. In that year, Warsaw Rowing Society [Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie – WTW] was established. This Association, along with the similar ones established in the following years – Warsaw Cycling Society [Warszawskie Towarzystwo Cyklistów – WTC, 1886] and Warsaw Skating Society [Warszawskie Towarzystwo Łyżwiarskie – WTL, 1893] played a unique role in the broadly understood popularisation of sports among upper and middle class in Warsaw. Societies managed to organise their sporting facilities – WTC’s cycling velodrome Dynasy (est. 1892),⁵ WTL ice skating rink in Dolina

² S. Wilk, *Warszawskie Towarzystwo Cyklistów*, “Roczniki Naukowe AWF w Warszawie” 1977, vol. 22, no. 1, pp. 293–306; I. Gryś, *Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie*, “Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1982, vol. 7, no 1, pp. 276-279.

³ R. Wroczyński, *Henryk Jordan – propagator gier i zabaw ruchowych*, Warszawa 1975, p. 32.

⁴ J. Chełmecki, S. Wilk, *Zarys historii sportu*, Warszawa 2013, p. 344.

⁵ P. Kubkowski, *Sprężyści. Kulturowa historia warszawskich cyklistów*, Warszawa 2020.

Szwajcarska, WTW's rowing harbour were one of the few sporting facilities in Warsaw before 1914. The beginnings of youth sports in Warsaw were associated with creating the sporting gardens – similar to a certain extent to the Jordan's Park in Kraków – established in 1899 thanks to the funds allocated in his will by a member of Warsaw's bourgeoisie Wilhelm Ellis Rau.⁶ The largest and most important of them was called Agricola. Similar processes could be observed in other large cities of the 2nd Republic of Poland.⁷ In there, 1906 the Warsaw Sports Club [Warszawskie Koło Sportowe – WKS] – the first sports association addressed to the young generation, was established. In the former capital, 'Falcon' did not play any significant role due to the political obstacles.⁸ It functioned legally only for several months between 1905 and 1906 and was quickly outlawed.⁹ First Warsaw sports clubs – Korona and Polonia, were established between 1909¹⁰ and 1911.¹¹ However, up to 1915, they were not officially registered. The sporting clubs in Warsaw had no sporting facilities before the regaining of independence. Similar processes could be observed in other large cities of the 2nd Republic of Poland.

During the years of parliamentary democracy (1919–1926), changes in sports were mainly the result of efforts of the community, sports clubs, sports associations with only minor involvement of the State. Due to the economic weakness of community sports structures, the results of those activities could not be satisfactory. A breakthrough came with the May Coup d'Etat in 1926, which put the power into the hands of a political group attaching particular importance to promoting sports fitness in the society.

The author of this paper attempts to analyse the development of sports infrastructure in interwar Poland. The paper includes mostly references to Warsaw's sports facilities built during the interwar period. Deliberations also have general

⁶ J. Dżereń, *Zarys dziejów Ogródów Raua w Warszawie (do 1907 roku)*, [in:] J. Chelmecki (ed.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu*, t. 2: *Wychowanie patriotyczne przez sport*, pp. 44–49.

⁷ K. Potrzuski, *Infrastruktura sportowa dużych miast II Rzeczypospolitej – zarys tematyki*, [in:] E. Małolepszy, J. Kosiewicz, N. Organista (eds.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej w Polsce i Europie (w okresie XIX–XX wieku)*, Częstochowa 2018, pp. 41–60.

⁸ S. Wilk, *Sport warszawski u źródła. Jaki był?*, [in:] J. Chelmecki, S. Wilk (eds.), *Sport w Warszawie w służbie Niepodległej. 140 lat sportu w Warszawie. 100 lat sportu w Polsce*, Warszawa 2019, pp. 39–49.

⁹ J. Chelmecki, *Sport w działalności TG "Sokół" w Warszawie w latach 1905–1939*, [in:] J. Nowak (ed.), *100-lecie Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół" w Raciborzu*, Racibórz 2014, pp. 113–125.

¹⁰ R. Gawkowski, *KS Korona Warszawa. Meandry dziejowe jednego z najstarszych klubów sportowych Warszawy*, [in:] S. Zaborniak (ed.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, pp. 268–298.

¹¹ J. Chelmecki, *Kontrowersje wokół datowania powstania klubu sportowego Polonia w Warszawie*, [in:] M. Kazimierzczak, J. Kosiewicz (ed.), *Sport i turystyka – uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, Poznań 2013, pp. 528–536.

tendencies for developing material sports resources in Poland in the years 1918–1939. The problem of funding sports investments and the interdependencies between state support and the possibilities for creating stadiums and other types of sports facilities are also discussed. The analysis also includes the process of sports popularisation, constituting an element of the State's internal and defence policy, and the matters of developing representative sports infrastructure and hosting international sports events, which were to promote the positive image of Poland on the international forum.

Historical sources for the research

The basic source-based for the paper is constituted by the documents available in Polish archives. The most crucial archive resources used in this text are those from the State Office for Physical Education and Military Training (SOPEMT), [Polish Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, (PUWFiPW)] stored at the Central Military Archive [Centralne Archiwum Wojskowe, (CAW)] in Warsaw. This authority, responsible for coordinating the increase of physical fitness of the entire society in the context of readiness to defend the country in case of war, was also responsible for funding Polish sports from state funds.¹² Apart from that, materials stored in the city archives of large Polish agglomerations were used, including those from Cracow, Katowice, Bydgoszcz and Warsaw, encompassing the files of city halls, collections of maps and architectural plans. My research in the Personnel and Payroll Documentation Archives in Milanówek near Warsaw provided certain exciting information. It contains a set of files of the University of Physical Education from the years 1929–1939. The University was the flagship state institution of interwar Poland, funded almost entirely from state funds. Printed publications and the press also provided additional sources.

Funding sports in the Second Republic of Poland – general remarks

In the years 1918–1926, the Second Republic of Poland was a democratic state. Its constitution, adopted in March 1921, included provisions introducing tripartite separation of power and ensuring the dominance of the legislative control over the executive one.¹³ However, the parliamentary rule was not effective.

¹² P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*, Warszawa 2000, p. 179.

¹³ M. Borucki, *Konstytucje polskie*, Warszawa 2002, p. 351.

Social moods were strongly polarised, and none of the dominant political movements could obtain an independent majority in the Sejm (Lower House of Parliament). There were frequent changes in cabinets.

In May 1926, Józef Piłsudski¹⁴, the former leader of the independence-supporting socialists, the founder of so-called ‘Legiony Polskie’ – Polish military troops during the Great War and temporarily the State Leader between 1918–1922 – decided to stage a military coup and after three days of fighting in the streets of Warsaw caused the lawful president and government to resign.¹⁵ The coup started the thirteen years of the Second Republic of Poland’s functioning as an authoritarian state.¹⁶

Piłsudski’s regime attached particular importance to the society’s physical fitness, associating it with the State’s defence capacity. The slogan ‘an armed nation’ (‘naród pod bronią’) was promoted, stating that each citizen should be able to take up the effort to defend the State in case of a war threat. The SOPEMT was founded and established in the structures of the Ministry of Military Affairs. It had its budget, which created an opportunity for new growth prospects for sports clubs and associations. The needs in terms of the development of sporting facilities were enormous. Juliusz Ulrych, the head of PUWFiPW for many years, estimated that expenditure on physical education should amount to at least PLN 24 million per year over 20 years to “satisfy the needs in this field”¹⁷. Unfortunately, in the conditions of the time, it was completely impossible due to the economic situation of the country and significant limitations of the construction facilities available (materials, transport, labour, utilities, construction of access roads).

Nevertheless, the SOPEMT played a considerable role in supporting the construction of sporting facilities in Poland. However, a detailed analysis of this contribution would go beyond the scope of this article, as would the study of the assistance of the Ministry of Military Affairs to the development of broadly understood physical culture related to military training, including the development of infrastructure of disciplines such as shooting, gliding and ballooning. Describing the contribution of the Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment in terms of developing physical education facilities in schools would also go beyond the scope of this article. Readers interested in this subject should be referred to selected publications.¹⁸

¹⁴ D. i T. Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa 1986, p. 319.

¹⁵ A. Garlicki, *Przewrót majowy*, Warszawa 1987, p. 405.

¹⁶ A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy: dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986, p. 294.

¹⁷ “Wychowanie Fizyczne” 1928, no. 177, pp. 7–8. All transl. – author.

¹⁸ A. Chmiel, *Wychowanie fizyczne i sport w wojsku polskim 1918–1939*, Lublin 2017; L. Nowak, *Wychowanie fizyczne i sport w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w latach 1918–1939*, Poznań 1996; K. Potrzuski, *Infrastruktura sportu strzeleckiego w Warszawie międzywojennej i jej współczesne pozostałości*, [in:] W. Borkowski, W. Brzeziński, J. Borkowski (eds.), *Konserwacja zapobiegawcza środowiska*, t. 5: *Dziedzictwo militarne*, Warszawa 2017, p. 63–77 etc.

In the years 1918–1926, sports were highly underfunded. Funds for supporting physical education and sports in the state structures were available in the budgets of the Public Health Ministry, Religious Denominations and Public Enlightenment Ministry and the Military Affairs Ministry. However, in each of those ministries, the funds were scarce. In 1925 the military officials spent 0.1% of their budget on sports, whereas the Ministry of Education only spent 0.02% of its funds.¹⁹ Regional and city self-governments were also unable to subsidise the sports movement as required. Therefore the burden of developing infrastructure was laid on the shoulders of the sports clubs, associations and the community of athletes and activists, who could not take up the investment effort on a large scale. There was hardly any new sports infrastructure created in Warsaw in the years 1918–1926. The only significant exceptions were a few football pitches (e.g. several pitches of the Military Sporting Club ‘Legia’) and the meagre stadium of the leftist, socialist club Workers Sporting Club ‘Skra’, which was built in the so-called community action work. However, the stadium still left a lot to be desired, with some of its equipment revealing severe structural defects. The situation could only be significantly improved after 1926.

The SOPEMT faced the challenging task of creating material resources for Polish physical education, military training and sports. The scale of the tasks was enormous. Despite the considerable funds provided for the Office’s disposal, its capacity to stimulate the development of sports infrastructure in Poland was limited. In 1928, Józef Piłsudski commented that the SOPEMT received 10 million zlotys from the state budget for its purposes, stated ‘you have to remember, that we are poor. Poland is working its way up. We have to fight with the mania to build an exceptional palace [...] You have to build a modest paragon that we may follow’.²⁰ Despite implementing a strategy of savings, Juliusz Ulrych, who was the head of the Office for many years, assessed that ‘to meet all the needs, Poland needs at least 24 million every year for 20 years.’²¹ Following 1929 state spending on sports investments, which was already considered low, will drop even further due to the great crisis²². Despite this, the construction of extensive sports facilities in Poland will be finalised.

Despite Piłsudski’s declarations that small and medium scale sports infrastructure facilities are the priority, large amounts of money were invested in developing sports facilities on a nationwide or international scale. However, this spending was by no means lavish both for practical reasons and as an element of improving the State’s image in the international forum.

¹⁹ L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995, p. 40–41.

²⁰ J. Gaj, B. Woltmann, *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wielkopolski 1999, p. 76–80.

²¹ *Ibidem*.

²² Z. Landau, J. Tomaszewski, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*, Warszawa 1999, p. 352.

Representative sports facilities of the Second Polish Republic and their funding

Three significant sports investments were completed in Warsaw in the years 1926–1939, though each was related to entirely different aspects of sports. Those were the Central Physical Education Institute, the Polish Army Stadium and the Horse Racing Track. In the case of the two first facilities, the State was the only investor, whereas the last one was executed with a public-private partnership. However, without the involvement of state funds, it would have never been completed.

The Central Physical Education Institute (CPEI, Polish: Centralny Instytut Wychowania Fizycznego – CIWF) was created as a teaching and research facility to educate physical education schoolteachers, military instructors, military training instructors, sports instructors and coaches. Its creation was motivated by the need to increase the level of physical fitness of the society in case it is necessary to defend against the aggression of an external enemy. Those plans could be completed. However, it was necessary to train experts who would be able to provide physical education classes both for the young and for adults throughout the country. The head of the State, Józef Piłsudski, got involved in the construction of the CPEI himself. He led the CPEI construction project receiving in 1928 the large amount of 5 million zlotys from the 81 million zlotys from the extraordinary budget reserve designated for strategic importance investment projects.²³ That allowed me to take up grand construction projects. The works were progressing at a swift pace. So as early as 29 November 1929, the official inauguration of the first academic year was organised, and several dozen students started their classes.²⁴ The complex, designed by Edgar Norwerth, was erected in the style of moderate, classicising modernism. Its final cost was 10 million zlotys. In many opinions of the Polish architecture historians, the CPEI complex constitutes an architectural achievement of European significance.²⁵ Completing it included an example of the State investing a very high amount into developing the broadly understood sports or physical culture. That was an investment that mainly was meant to pursue internal goals. Foreign delegations were shown both the architecture of the University and the teaching methods used there. Correspondence of the CPEI management with scientific workers from Stanford University in California is fascinating, as they were vividly interested in the training and organisational solutions used in Poland.²⁶

²³ K. Hądzelek, M. Rotkiewicz, J. Chełmecki, W. Dorcz, D. Dudek, *Rola Marszałka Józefa Piłsudskiego w rozwoju kultury fizycznej w Polsce i powołaniu Centralnego Instytutu Wychowania*, "Sport Wyczynowy" 1998, no. 1–2, p. 7–15.

²⁴ W. Dorcz, *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie. Przewodnik*, Warszawa 2015, p. 156.

²⁵ J. Zieliński, *Bielany – przewodnik historyczno-sentymentalny*, Warszawa 2003, p. 232.

²⁶ ADOP, collection Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego 1929–1939, sign. 1033, no. 129, p. 15.

Image 1. Central Institute of Physical Education in Warsaw (1929–1939)

Source: NAC-1-S-3440.

Until 1926 Warsaw did not have any representative sports complex. That changed only after the May Coup. In 1928 a fifty-meter Olympic swimming pool was completed near the MSC 'Legia'. Subsequent years brought about the construction of a representative Warsaw sports stadium with a football field, athletics tracks, concrete cycling track, auxiliary facilities and grandstands that could hold approximately 25 thousand spectators, which consumed a considerable amount of several million zlotys. In 1930 the Polish Military Stadium was handed over for use, being the representative facility of the army, namely the First Corps District Command in Warsaw. That was the most prominent sports facility of the Second Republic of Poland. Until the start of the Second World War, it served as the informal national stadium. In 1936, it registered the record number of spectators for the Poland-Germany football match, which attracted almost forty thousand spectators. Such a facility could have been only built with public funds. It is characteristic that following the handover of the Polish Army stadium for use, administration and maintenance were transferred to the management of the 'Legia' MSC, which led to the club losing its financial liquidity over several crisis years and forced the SOPEMT to take responsibility for administration and to fund the facility.²⁷ Sports clubs or associations were not prepared to deal even with maintaining this scale of a sports facility, not to mention funding the investment itself.

²⁷ CAW, collection Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego 1927–1939, sign. I.300.69.134, p. 254.

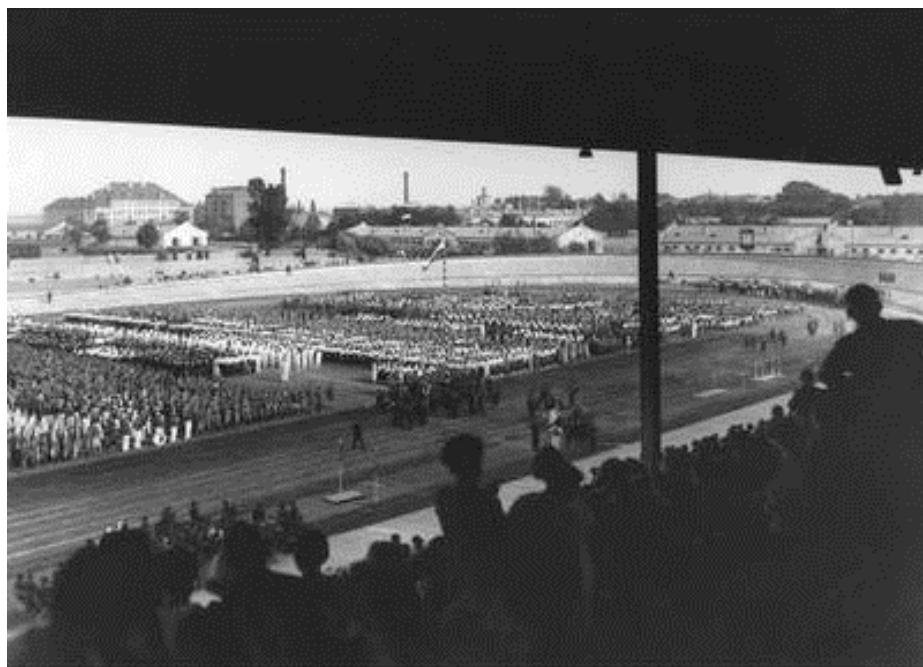

Image 2. Celebration of Physical Education and Military Preparation at Polish Army Stadium in Warsaw, May 1934

Source: NAC 1-W-2492-6.

The reservations above also apply to the most influential and wealthiest associations, such as the Horse Breeding Encouragement Association in Poland [HBEAP, Polish: Towarzystwo Zachęty do Hodowli Koni w Polsce – TZHKP]. In the middle of the 20s, this institution, composed mainly of wealthy landowners, started its efforts to have a horse racing track built in Warsaw to replace the old one, located too close to the city centre. For those reasons, both the HBEAP and the city's self-government, and state authorities were interested in moving the track to a new location. In 1925 the Association purchased approximately 140 hectares of land in Sluzewiec near Warsaw. Works related to the construction of the new racing track were initiated in the same year. Unfortunately, when faced with the Great Depression, the Association was unable to finish the investment independently. Construction works almost came to a halt. At that time, the State went to the aid of the HBEAP. The acquisition, designed by the architect, Zygmunt Plater-Zyberk, was completed with considerable support from the SOPEMT. Its total cost amounted to approximately 15 million zlotys, making it probably the most expensive investment in interwar Warsaw related to the broadly understood sport. Complexes of this scale could not have been completed without budgetary funds.

Image 3. Warsaw derby on Służewiec horse racing track, July 1939

Source: NAC 1-S-443-1.

A question could be asked, why did the State invest such large amounts of money in a project that was most beneficial for a small elite, namely the land-owning aristocracy. The answer to that question is connected with the fact of Józef Piłsudski's death. After 1935 there was a time of intensive commemoration of the Marshal's memory started in Poland. He was portrayed by his co-workers, who remained in power, as the country's saviour and the person who protected the Second Republic of Poland from chaos and destabilisation of parliamentary rule.²⁸ Therefore many public institutions were named after Marshall. The most significant commemoration of Piłsudski was, however, related to the restoration of Pole Mokotowskie (former racing track). Authorities planned to build a residential district with a complex of monumental buildings in that area named after the Marshall. To be able to consider this concept, it was necessary to free up Pole Mokotowskie. Therefore finishing the investment in Służewiec became a priority for the city and the state authorities.

It is worth mentioning that the representative complex named after Piłsudski was one of three investment concepts of a large scale that were planned in Warsaw before September 1939. The second one was the exhibition district in Saska Kępa, an area of a planned international exhibition for the 25th anniversary of the regained independence, which was to be held in 1943 and 1944. The third one was an Olympic district, located in Siekierki, a southern district of Warsaw. If accomplished, the area was to host the Summer Olympic Games in 1952 or

²⁸ P.P. Wieczorkiewicz, *Ostatnie lata Polski niepodległej*, Łomianki 2013, p. 403.

1956.²⁹ Documents of this project are preserved in the Warsaw Municipal Archive.³⁰ The example of this investment project proves how great importance for the promotion of the country was noticed in sports investments.

Image 4. Project of the Olympic District in Siekierki, Warsaw, 1930s

Source: APW, 3/8834.

It should also be noted that sports investments included not only representative sporting complexes, such as those mentioned above, which were the monuments of modernisation and the showcases of Warsaw and Poland, but also minor sporting facilities with local or regional importance. About 20 minor stadiums and sporting pitches, 7 indoor swimming pools, about 40 tennis courts, 25 rowing harbours and several other facilities were built in interwar Warsaw.³¹ Between 1926–1929, the representative facility of the Academic Sports Association in Park

²⁹ K. Potrzuski, *Dzielnica Olimpijska na warszawskich Siekierkach. Losy niezrealizowanego projektu w świetle akt nieruchomości m.st. Warszawy z lat trzydziestych XX wieku*, “Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu”, no 65/2019, p. 16–34.

³⁰ APW, collection Akta nieruchomości m.st. Warszawy, sign. 3.

³¹ R. Gawkowski, *Infrastruktura sportowa międzywojennej Warszawy – zarys tematyki*, [in:] J. Chelmecki (ed.), *Spoleczno-educacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpiizmu*, t. 2: *Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 187–195.

Skaryszewski³², the stadiums of Polonia,³³ Makabi,³⁴ Orzeł [The Eagle]³⁵ or Dom Ludowy [The People's House]³⁶ were built. Even during the Great Crisis, some sporting facilities – such as the YMCA building³⁷ or Warszawianka stadium³⁸ – were accomplished. However, due to their primarily local significance, these investments did not play a significant role in creating the image of Poland on the international stage. They were erected mainly by the sporting associations or municipal funds, rarely supported by the State. After obtaining the land for the construction of the stadium from the municipality, the club was usually obliged to secure funds to construct sports infrastructure on its own. That meant that for many, especially small clubs, having your facility was merely a dream. There were many critics of this State of affairs. Dr inż. Czesław Kłóś, in the brochure „Sports fields”, argued that the city, and even the State, should subsidise the construction of sports parks and stadiums, including stadiums for high-performance sports. Kłóś pointed out that the more significant amount of green, recreational, and sports areas increases the population's health and quality of life. However, voices such as that of dr Kłóś, did not change the fact that in the interwar period, most clubs, wishing to move to their facilities, had to take care of the construction process and the funds on their own.³⁹ Similar processes were noticed in other large cities of the 2nd Republic of Poland.⁴⁰

Investment in representative sports facilities outside Warsaw

During Pilsudski's rule, there have been several international masters' competitions hosted in Poland. In 1929, the European Rowing Championships were organised in the course in Bydgoszcz, two years later, the World Championships in Ice Hockey were organised in Krynica Zdroj (the mountain resort also hosted international championships in luge in 1935 on a track designed by an officer of the Polish Army and gifted architect Roman Loteczka, who also designed several ski jumping hills in interwar Poland).⁴¹ In 1934 the European Championships in

³² “Stadion” 1927, no. 40, p. 4. The first minor sporting pitch was organized there already in 1917, see: “Ogrodnik” 1917, no. 16, p. 209; “Godzina Polski” 1918, no. 2, p. 3.

³³ “Polska Zbrojna” 1928, no. 273, p. 2.

³⁴ “Przegląd Sportowy” 1933, no. 85, p. 4.

³⁵ “Kurier Polski” 1928, no. 279, p. 5.

³⁶ “Głos Prawdy” 1929, no. 224, p. 5.

³⁷ “Przegląd Sportowy” 1931, no. 1, p. 4.

³⁸ “Gazeta Warszawska” 1931, no. 216A, p. 9.

³⁹ Cz. Kłóś, *Boiska sportowe*, Warszawa 1923, p. 12–17, 35.

⁴⁰ K. Potrzuski, *Infrastruktura sportowa dużych miast II Rzeczypospolitej – zarys tematyki*, [in:] E. Małolepszy, J. Kosiewicz, N. Organista (eds.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej w Polsce i Europie (w okresie XIX–XX wieku)*, Częstochowa 2018, p. 41–60.

⁴¹ R. Krasowski, W. Nadolski, *Roman Loteczka – budowniczy obiektów sportowych i organizator życia sportowego okresu międzywojennego w Polsce*, [in:] J. Nowocień, K. Zuchora (eds.), *Spo-*

Fencing were organised in Warsaw, and the World Classic Skiing Championships (FIS World Championships) were organised twice in Zakopane (1929 and 1939)⁴². Facilities built for each of those events (rowing course in Bydgoszcz – Brdujście, Torkat – the artificial ice rink in Katowice or Wielka Krokiew – the ski jumping hill in Zakopane) either newly built or modernised, were co-funded by the State, often in the form of public-private partnerships, most often through the SOPEMT, and the amounts spent on their execution were at the same time investments into promoting the image of Poland in the international field. The Pilsudski's political camp wanted to show the Second Republic of Poland as a country undergoing modernisation, catching up on the civilisation gap to so-called Old Europe. Most of those visiting sports cards in interwar Poland were started before 1926 (e.g. the ski jumping hill in Zakopane designed by Karol Stryjeński). The course in the estuary of Brda in Bydgoszcz underwent its first significant modernisation in 1924. The Bydgoszcz Rowing Association (BRA, Polish: Bydgoskie Towarzystwo Wioślarskie – BTW) was the principal investor.⁴³ In 1929 those grandstands were enlarged, and additional boat hangars were built, designed in the elegant, functional modernism style due to the support of city hall. The European rowing championships in 1929, held in Bydgoszcz, provided a possibility for improving the international image of Poland due to the successful organisation of the international sporting event. This goal, according to the vast majority of the opinions, was accomplished⁴⁴.

The arena for the ice hockey world championships in 1931 was the natural ice rink in Krynica Zdroj, which was equipped with artificial lighting, had a roof and central heating. A training ice rink with facilities was located nearby. The entire village was preparing meticulously for the visit of foreign teams, who were especially impressed by the decorations, including the ice sculptures. The condition for obtaining consent for hockey championships in Krynica was for Poland to a synthetic back-up facility that could host the championships in case of bad weather in the resort, which Poland did not have. The project was started in Katowice, wherein 1930, the 'Torkat', a synthetic ice rink built for the considerable amount of 1,200,000 zlotys, was opened. 'Torkat' – a skating rink and an elegant modern building were created as part of a public-private partnership with the support of SOPEMT, and it became the most modern facility in its class in Poland. The ice-hockey championships were held in Krynica and became a success that improved Polish image internationally. Even though in later years 'Torkat' caused problems due to high costs of maintenance, the investment supported by the State was executed for image reasons.

leczo-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich, Warszawa 2015, p. 485–494.

⁴² K. Szujewski, *Sportowe życie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013, p. 203.

⁴³ A. Perlińska, *Bydgoszcz – miasto wioślarzy*, "Kalendarz Bydgoski" 1981, no. 1, p. 83.

⁴⁴ "Dziennik Bydgoski" 1929, no. 190, p. 5–6 and others.

The last international competition that was organised in interwar Poland was the FIS world championships that took place in February 1939 in Zakopane. Despite the bad weather, it was widely assessed as organisational success. Financial reports from the event were recovered and allowed us to know that money for the organisation of the event was provided mainly by state institutions, the Ministry of Communication, the Ministry of Foreign Affairs and the SOPEMT⁴⁵. However, the incurred costs was an investment into at least partially improving the international image of Poland as a stable, predictable state. This was important in 1939, as the image of the Second Polish Republic deteriorated significantly in connection with the government's activities from autumn 1938 and the incorporation of a part of Czechoslovakia ('Zaolzie'), inhabited chiefly by Poles, which was interpreted in the West as working alongside with Hitler. As a side note, a modern cableway designed by Aleksander Bobkowski, one of the most fantastic attractions of Zakopane at that time, has already been launched in the city.

Funding the development of sports infrastructure of local and regional importance

It should be noted that the years 1926–1939 is also a time for developing sports facilities on a small and medium scale with local and regional importance. The motivation for supporting the development of such facilities was mainly to promote physical activities that would serve military training. Resources of the SOPEMT still contain various statistics to support this.

The condition of Warsaw's sports infrastructure at the beginning of the Second Polish Republic was inadequate.⁴⁶ Moreover, gaps in sports infrastructure could have been seen in every bigger city in Poland.

During the 9th Polish Cities Convention, which took place between 21 and 23 October 1927 in Poznan, the discussion topics included developing the network of Polish sports facilities in the city tissue. The matter of developing small and medium scale sports facilities was raised to the rank of one of the priorities of urban policy. The cities were assured that they would be able to use the assistance of the SOPEMT'.⁴⁷ A hypothesis can be made that reason for such a policy lied in correctly deciphering the expectations of the new government, requiring the city self-governments to extend sports facilities. Self-governments, which back in the twenties were often in the hands of the political opposition and were

⁴⁵ W. Szatkowski *Mistrzostwa świata FIS 11–19 lutego 1939 w Zakopanem*, <https://z-ne.pl/s,doc,23177,5,1728,,,html> [accessed: 6.06.2018].

⁴⁶ R. Gawkowski, *Infrastruktura sportowa międzywojennej Warszawy – zarys tematyki*, [in:] J. Chelmecki (ed.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu*, t. 2: *Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 187–195.

⁴⁷ CAW, PUWFiPW, sign. I.300.69.201, p. not numbered.

therefore forced to fight the difficult struggle to retain their sovereignty, had to make concessions in such situations.

The importance of the development of sports equipment was also fully appreciated in the military, which played a unique role in Piłsudski's Poland's social and political life. In a report drafted at the end of 1927 for the 1st vice-minister for military affairs, the author, whose personal details remain unknown, informed that 'Poland, as a country almost entirely devoid of sports equipment, carries out work in the field of physical education in nearly primitive conditions [...]. Therefore the most important task for the works taken up by the SOPEMT is the performance of investment projects consisting of building indoor swimming pools, gyms and halls and the initiative in building sports swimming pools. [...] All investments will be under the scrutiny of the SOPEMT'.⁴⁸

Between 1926 and 1939, Warsaw witnessed the construction or extension of the stadiums of the biggest, most efficient sports clubs. Most of them could rely on different forms of support from the State or the city, which was highly praised by the state authorities. What is characteristic, those subsidies were also provided to sports associations sympathising with groups that were in opposition to the authoritarian government. This allowed facilities that sympathised with the national movement of the Academic Sports Union; the apolitical, though leaning towards the left, liberal 'Polonia' and 'Warszawianka'; biggest sports association of the Jewish minority, Makabi, the socialist 'Dom Ludowy' and 'Skra', as well as 'Orzel' sports club, which was taken over by the city due to the club's financial troubles. Documents were retained that provided some information on the scale of financial support provided to the clubs by the SOPEMT. These were significant amounts which led to a significant increase in the number of sports facilities in the capital⁴⁹. It should also be added that in the thirties several smaller sports complexes were created in Warsaw, belonging to relatively well-organised clubs functioning at large industrial plants that could rely on the financial support of the plant's management. Those clubs were most often politically connected or at least force to ensure good relationships with the authorities. Supporting plant clubs was an element of Piłsudski's supporters' building popularity among the working class. Despite this strategy being only partially efficient, it led to the development of sporting facilities available at industrial plants in Warsaw. Plant clubs in other large Polish cities could also enjoy better perspectives for the development of their facilities than their middle-class counterparts. The club owned a large sports complex at the Hipolit Cegielski machine and metallurgy plant in Poznań; in Bydgoszcz, the 'KS Kabel Polski' club, played with the logo of the cables factory on its shirts, had the best equipment,⁵⁰ in Upper Silesia some coal

⁴⁸ CAW, sign. I.300.69.201, p. not numbered.

⁴⁹ CAW, sign. I.300.69.204, p. not numbered.

⁵⁰ APB, collection Akta miasta Bydgoszczy 1920–1939. Akta budowlane, dokumentacja techniczna, sign. 183, no. 1414 IV.

or foundry conglomerates were patrons of and also invested in several sports clubs and the 'Garbarnia' from Cracow, which had the strongest football section from among all the plant clubs in the Second Polish Republic, winning the Polish championship in 1931, was able to establish a football stadium which, untypically in those days, didn't have the facilities for other disciplines.

The growth in sports infrastructure, registered in the twenties and thirties, and the increase in the numbers of physical education staff, entailed a significant increase in the number of persons involved in different forms of extra-curricular physical education and sports. However, it was still a relatively small percentage of society. 'During 11 years, that is between the budget year 1928/1929 until 1938/1939, the number of people working in the field of physical education, military training and sports increased from 364,000 to 1,200,000, whereas the quantity of physical education and the army training equipment increased by 260%. However, this constitutes only 10% of the total number of youth and 5% of the necessary physical education and military training equipment, as the state reports mentioned.⁵¹ Also, the number of sports facilities did not meet the requirements. A report drafted for the SOPEMT in 1934, which surveyed some of the sports facilities in voivodship and county cities, indicates that almost no larger town in the country had several sports areas that would meet the standards, set at 3 m² per citizen⁵². The standard set forth by the government was met on average at 37.7%.⁵³ A year before Hitler's German aggression in Poland, the number of indoor swimming pools satisfied the need of society in 3%, fields and playing courts in 30%, gymnastic halls in 12%, sport gardens in 10% and outdoor swimming pools in 35%⁵⁴. Those shortages fully justify the involvement of the State in the development of sports infrastructure.

Conclusion

To summarise, the Polish sports movement entered the 20th century with shortages in its resources, inherited from the partitions period. During the years 1918–1939, it was possible to significantly increase the quantity and quality of sports infrastructure in Poland. The principal investor for the material resources of Polish sports was the State. With Jozef Pilsudski in the lead, the authorities were willing to support sports construction projects, noticing its connection with military training and increasing the society's defence capacity. Sports investment projects were executed with the highest intensity in 1926–1929, which was connected with Pilsudski and his followers coming to power, and with a more bene-

⁵¹ CAW, I.300.69.94, p. not numbered.

⁵² CAW, I.300.69.94, p not numbered.

⁵³ L. Szymański, *op. cit.*, p. 199.

⁵⁴ J. Gaj, B. Woltmann, *op. cit.* p. 76.

ficial investment setting. Considering that the most crucial reason for the state authorities investing in sports was internal reasons and the country's defence capacity, an essential aspect of developing sports infrastructure was to promote Poland's image abroad as a modernising country that is, catching up on civilisation gap against western Europe. This was confirmed by the three great sports investments in Warsaw: Central Physical Education Institute, Polish Army Stadium, Sluzewiec Horse Racing Track, which were mainly funded or only from state funds. It is also represented by facilities that became arenas for international sports competitions at the master level - the ski jumping hill in Zakopane, the synthetic ice rink in Katowice, the rowing course in Bydgoszcz, the completion of which was also supported by the State. Despite the considerable quantitative and qualitative improvement of the condition of sports infrastructure in interwar Poland, which is primarily the result of the State's financial support, until 1 September 1939, its condition remained inadequate for the society's demand.

References

A. Sources

I. Archives

Archiwum Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku (ADOP) – collection Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego 1929–1939 (AWF), sign. 1033.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK) – collection Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego – Obiekty sportowe 1918–1939, sign. 23.

Archiwum Państwowe w Katowicach (APK) – collection Urząd Wojewódzki Śląski (UWŚI).

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB) – collection Akta miasta Bydgoszczy 1920–1930: akta budowlane, dokumentacja techniczna (AmB), sign. 183.

Archiwum Państwowe w Warszawie (APW) – collection Akta Nieruchomości m.st. Warszawy, sign. 3.; collection of maps and plans, sign. 1334.

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW) – collection Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynsposobienia Wojskowego 1927–1939 (PUWFiPW) – sign. I.300.69.

Narodowe Archiwum Cyfrowe – collection Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji.

II. Press

“Dziennik Bydgoski” 1929.

“Gazeta Warszawska” 1931.

“Głos Prawdy” 1929.

“Godzina Polski” 1918.

- “Kurier Polski” 1928.
“Ogrodnik” 1917.
“Polska Zbrojna” 1928.
“Przegląd Sportowy” 1931, 1933.
“Stadion” 1927.
“Wychowanie Fizyczne” 1928.

III. Other printed sources

Kłóś Cz., *Boiska sportowe*, Warszawa 1923.

B. Literature

- Borucki M., *Konstytucje polskie*, Mada, Warszawa 2002.
- Chełmecki J., *Kontrowersje wokół datowania powstania klubu sportowego Polonia w Warszawie*, [in:] M. Kazimierczak, J. Kosiewicz (eds.), *Sport i turystyka -uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, AWF, Poznań 2013, pp. 528–536.
- Chełmecki J., *Sport w działalności TG “Sokół” w Warszawie w latach 1905–1939*, [in:] J. Nowak (ed.), *100-lecie Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w Raciborzu*, PWSZ, Racibórz 2014, pp. 113–125.
- Chełmecki J., Wilk S., *Zarys historii sportu*, WSEWS, Warszawa 2013.
- Chmiel A., *Wychowanie fizyczne i sport w wojsku polskim 1918–1939*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. W. Pola w Lublinie, Lublin 2017.
- Chojnowski A., *Pilsudczycy u władzy: dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Ossolineum, Wrocław 1986.
- Dorczy W., *Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie. Przewodnik*, Estrella, Warszawa 2015.
- Dzereń J., *Zarys dziejów Ogrodów Raua w Warszawie (do 1907 roku)*, [in:] J. Chełmecki (ed.), *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpiizmu*, t. 2: *Wychowanie patriotyczne przez sport*, AWF, Warszawa 2007, pp. 44–49.
- Garlicki A., *Przewrót majowy*, Czytelnik, Warszawa 1987.
- Gawkowski R., *Infrastruktura sportowa międzywojennej Warszawy – zarys tematyki (Sporting facilities in interwar Warsaw – an outline)*, [in:] J. Chełmecki (ed.), *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpiizmu*, vol. 2: *Wychowanie patriotyczne przez sport*, AWF, Warszawa 2007, pp. 187–195.
- Gawkowski R., *KS Korona Warszawa. Meandry dziejowe jednego z najstarszych klubów sportowych Warszawy*, [in:] S. Zaborniak (ed.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, UR, Rzeszów 2005, pp. 268–298.
- Gaj J., Woltmann B., *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wielkopolski 1999.

- Grys I., *Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie*, “Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1982, vol. 7, no 1, pp. 276–279.
- Hądzelek K., Rotkiewicz M., Chełmecki J., Dorcz W., Dudek D., *Rola Marszałka Józefa Piłsudskiego w rozwoju kultury fizycznej w Polsce i powołaniu Centralnego Instytutu Wychowania*, “Sport Wyczynowy” 1998, no. 1–2, pp. 7–15.
- Krasowski R., Nadolski W., *Roman Loteczka – budowniczy obiektów sportowych i organizator życia sportowego okresu międzywojennego w Polsce*, [in]: J. Nowocien, K. Zuchora (eds.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich*, AWF, Warszawa 2015, pp. 485–494.
- Kubkowski P., *Sprężyści. Kulturowa historia warszawskich cyklistów*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2020.
- Landau, J. Tomaszewski J., *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999.
- Małolepszy E., Pawluczuk Z., *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, WSP, Częstochowa 2001.
- Nałęcz D i T., *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986.
- Nowak L., *Wychowanie fizyczne i sport w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w latach 1918–1939*, AWF, Poznań 1996.
- Perlińska A., *Bydgoszcz – miasto wioślarzy*, “Kalendarz Bydgoski” 1981, no. 1, p. 83.
- Potrzuski K., *Dzielnica Olimpijska na warszawskich Siekierkach. Losy niezrealizowanego projektu w świetle akt nieruchomości m.st. Warszawy*, “Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 2019, no. 65, pp. 16–34.
- Potrzuski K., *Infrastruktura sportowa dużych miast II Rzeczypospolitej – zarys tematyki*, [in:] E. Małolepszy, J. Kosiewicz, N. Organista (eds.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej w Polsce i Europie (w okresie XIX–XX wieku)*, UJD, Częstochowa 2018, pp. 41–60.
- Potrzuski K., *Infrastruktura sportu strzeleckiego w Warszawie międzywojennej i jej współczesne pozostałości*, [in:] W. Borkowski, W. Brzeziński, J. Wysocki (eds.), *Konserwacja zapobiegawcza środowiska*, vol. 5: *Dziedzictwo militarne*, Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa 2017, pp. 63–77.
- Rozwadowski R., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego*, Bellona, Warszawa 2000.
- Szatkowski W., *Mistrzostwa świata FIS 11–19 lutego 1939 w Zakopanem*, <https://z-ne.pl/s,doc,23177,5,1728,,,html> [accessed: 6.05.2018].
- Szujecki K., *Sportowe życie II Rzeczypospolitej*, Bellona, Warszawa 2013.
- Szymański L., *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, AWF, Wrocław 1995.

-
- Wieczorkiewicz P.P., *Ostatnie lata Polski niepodległej*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Łomianki 2013.
- Wilk S., *Warszawskie Towarzystwo Cyklistów*, “Roczniki Naukowe AWF w Warszawie” 1977, vol 22, no. 1.
- Wilk S., *Sport warszawski u źródeł. Jaki był?*, [in:] J. Chełmecki, S. Wilk (eds.), *Sport w Warszawie w służbie Niepodległej. 140 lat sportu w Warszawie. 100 lat sportu w Polsce*, WSEWS, Warszawa 2019, pp. 39–49.
- Wroczyński R., *Henryk Jordan – propagator gier i zabaw ruchowych*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1975.
- Zieliński J., *Bielany – przewodnik historyczno-sentymentalny*, Urząd Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy, Warszawa 2003.
-

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Socio-political, Economic and Image-related Aspects of Representational Sports Investments in the Second Republic of Poland with Particular Emphasis on Warsaw*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.12>

Małgorzata JACKO*

<https://orcid.org/0000-0002-7376-8681>

Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha

Jak cytować [how to cite]: Jacko M., *Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, t. 4, nr 2, s. 89–103.

The war biography of Stefan Csorich – the Olympian and Polish ice hockey representative

Abstract

The article aims to present the wartime biography of Stefan Csorich, a distinguished Olympian in ice hockey. He was born in Nowy Sącz on September 25, 1921. He grew up in Krynica Zdrój at 422 Lipowa Street. He owes his name to a Hungarian ancestor who was an engineer (built bridges, railway viaducts) and settled in Krynica Zdrój. Until the outbreak of World War II, he managed to graduate from the local primary school, start studying at the newly opened private gymnasium and high school (owned by dr. Roman Mołęda). After the Ice Hockey World Championships in 1931 organized in Krynica, he began his adventure with this sport discipline. The war interrupted a brilliantly heralded career. He was a participant in the September 1939 campaign. As a result of the turmoil of war, he was in France, Switzerland and England, among others. After the war, in 1946, he returned to Poland to his hometown. There he continued his career in ice hockey. He appeared 52 times for the Polish national team (1946–1957). He was the scorer of 34 goals. He participated in the World Championships in 1947 (in Prague, where he won the title of the king of goalscorers), 1955 (in the Federal Republic of Germany) and 1957 (in Moscow). He was at the Olympics in St.

* dr; Instytut Rekreacji i Sportów Przestrzennych; Zakład Historii i Organizacji Rekreacji; Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie; e-mail: malgorzata.jacko@awf.krakow.pl

Moritz (1948) and Oslo (1952). For the 1956 Olympics in Cortina d'Ampezzo he did not receive a passport for political reasons. He died on July 15, 2008, and was buried in Krynica-Zdrój.

Keywords: Olympian, sport, ice hockey.

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie losów wojennych Stefana Csoricha, zasłużonego olimpijczyka w hokeju na lodzie. Urodził się w Nowym Sączu 25 września 1921 r. Wychowywał się w Krynicy Zdrój na ulicy Lipowej 422. Nazwisko (jak zapisał Stefan we wspomnieniach) zawdzięcza węgierskiemu przodkowi, który podczas zaboru austriackiego budował mosty oraz wiadukty kolejowe na terenie Galicji. Tu poznał przyszłą żonę i osiedlił się w Krynicy Zdroju. Do wybuchu II wojny światowej zdążył ukończyć miejscową szkołę podstawową, rozpoczynając naukę w nowo otwartym, prywatnym gimnazjum i liceum (dra Romana Molędy). Po Mistrzostwach Świata w hokeju na lodzie w 1931 r., zorganizowanych w Krynicy, rozpoczął swoją przygodę z tą dyscypliną sportową. Świetnie zapowiadającą się karierę zawodniczą przerwała wojna. Był uczestnikiem kampanii wrześniowej 1939 r. W wyniku zawieruchy wojennej był między innymi we Francji, Szwajcarii i Anglii. Po wojnie w 1946 r. wrócił do Polski, do rodzinnego miasta. Tam kontynuował swoją dalszą karierę sportową w hokeju na lodzie. Wystąpił 52 razy w reprezentacji Polski (1946–1957). Był strzelcem 34 bramek. Uczestniczył w Mistrzostwach Świata w 1947 r. w Pradze (gdzie zdobył tytuł króla strzelców), w 1955 r. w Republice Federalnej Niemiec oraz w 1957 r. w Moskwie. Był na Igrzyskach Olimpijskich w 1948 r. w St. Moritz i w 1952 r. w Oslo. Na Igrzyska Olimpijskie w 1956 r. w Cortina d'Ampezzo nie otrzymał paszportu z przyczyn politycznych. Zmarł 15 lipca 2008 r. i został pochowany w Krynicy Zdrój.

Słowa kluczowe: olimpijczyk, sport, hokej na lodzie.

Wstęp

Celem artykułu jest ukazanie losów wojennych Stefana Csoricha, zasłużonego olimpijczyka w hokeju na lodzie. Urodził się w Nowym Sączu 25 września 1921 r. Wychowywał się w Krynicy Zdrój i z tą miejscowością związany był przez większość życia.

Krynica (pod nazwą Krzenycze) istniała już przed 1547 r., o czym świadczy przywilej nadania sołectwa w tej miejscowości dla Danki z Miastka (dzisiaj Tylicz)¹. Rozwój miasta w okresie późniejszym wiąże się już z odkryciem w XVII w. leczniczych wartości źródeł mineralnych. Bardzo ważną datą dla Krynicy był 10 października 1856 r. Wtedy to do miejscowości przybyła komisja z prof. Józefem Dietlem, profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, uznawanym za ojca polskiej balneologii. Niezaprzecalną i nigdy niezapomnianą zasługą Dietla było skuteczne „wskreszenie” uzdrowiska z całkowitego upadku. Od końca XIX w. Krynica była modnym i elitarnym miejscem pobytu i spotkań wielu sławnych Polaków (odwiedzali ją między innymi: J. Matejko, A. Grottger, H. Sienkiewicz,

¹ F. Kiryk (red.), *Krynica*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1994, *passim*.

J.I. Kraszewski, L. Solski, H. Modrzejewska, W. Reymont, J. Tuwim, K.I. Gałczyński, J. Kiepusza)². Po I wojnie światowej uzdrowisko przejęły władze polskie. Odrestaurowano wtedy część obiektów i wybudowano wiele nowych, np. Nowe Łazienki Mineralne, pensjonat Lwigród, Nowy Dom Zdrojowy. Stąd też okres międzywojenny dla Krynicy charakteryzował się bardzo dużym rozwojem. Tak jak dawniej miasto pełniło funkcję modnego uzdrowiska, jednego z najlepszych w Europie. W tym okresie Krynica coraz bardziej rozwijała się również jako ośrodek sportowy. W Krynicy Zdroju i okolicach znajdowały się liczne trasy narciarskie (pierwszą wielką imprezą czasu międzywojennego w Krynicy były Mistrzostwa Polski w narciarstwie w sezonie zimowym 1923–1924). Znajdował się tu również tor saneczkowy (na którym odbyły się w 1935 r. Mistrzostwa Świata w saneczkarstwie), jak i lodowisko (na którym po modernizacji odbyły się Mistrzostwa Świata w hokeju na lodzie w roku 1931). Na tym lodowisku, po Mistrzostwach Świata, co roku aż do II wojny światowej odbywały się międzynarodowe turnieje hokejowe³.

To właśnie po tych Mistrzostwach Świata w hokeju na lodzie w 1931 r., zorganizowanych w Krynicy, zafascynowany nimi Stefan Csorich rozpoczął swoją przygodę z tą dyscypliną sportową. Niestety świetnie zapowiadającą się karierę zawodniczą przerwała wojna.

Stan badań

Stan badań dotyczący tego zagadnienia wskazuje, że nie ukazały się do tej pory publikacje opisujące historię wojenną Stefana Csoricha z uwzględnieniem jego zaangażowania w kulturę fizyczną. Istnieją informacje biograficzne o tym wybitnym polskim hokeiście na lodzie, obejmują one jednak podstawowe wiadomości o sportowcu i przebiegu jego kariery zawodniczej⁴. Historia losów wojennych Stefana Csoricha, dotycząca kampanii wrześniowej, okresu walk w 2. Dywizji Strzelców Pieszych oraz okresu internowania w Szwajcarii i późniejszych jego losów, została opisana na podstawie wspomnień bohatera artykułu. Zostały one spisane przez niego i zatytułowane *Moja olimpiada*. Materiałem badawczym były również liczne, odręcznie spisane przez niego notatki. Źródła te pochodzą ze zbiorów rodzinnych, udostępnionych przez wnuka Stefana Csoricha. W arty-

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ Por. A. Pawlak, *Olimpijczy polscy sportowcy w latach 1924–1998*, Wydawnictwo AWF Kraków, Kraków 2000, s. 5; Z. Głuszek, *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Wydawnictwo Sprint, Warszawa 1999, s. 172; Z. Porada, *Zimowe Igrzyska Olimpijskie 1924–2006*, Wydawnictwo Fall, Kraków 2007, s. 829, 832; W. Domański, *Śladem hokejowego krążka*, Wydawnictwo Sport, Warszawa 1976, s. 179–180, 182; W. Zieleskiewicz, *Encyklopedia sportów zimowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 41.

kule zostały wykorzystane zdjęcia archiwalne, niepublikowane wcześniej, pochodzące również z albumu fotograficznego z archiwum rodziny Csorichów.

Metodologia wykorzystana w artykule opiera się na metodologii nauk z zakresu historii. W szczególności skorzystano z metody bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów, ich krytycznej analizy, a także metody opisowej.

Okres dzieciństwa

Stefan Csorich urodził się w Nowym Sączu 25 września 1921 r. Rodzicami Stefana byli Maria Csorich oraz Władysław Csorich⁵. Nazwisko zawdzięcza węgierskiemu przodkowi, który podczas zaboru austriackiego budował mosty oraz wiadukty kolejowe na terenie Galicji. Tu poznał przyszlą żonę i osiedlił się w Krynicy Zdroju⁶. Maria Csorich pracowała jako odpowiednik dzisiejszej fizjoterapeutki w Domu Zdrojowym w Krynicy (zajmowała się masażami oraz leczniczymi kąpielami), a Władysław był hydraulikiem. Stefan wychowywał się w Krynicy Zdroju, w domu przy ulicy Lipowej 422. Do wybuchu II wojny światowej zdążył ukończyć miejscową szkołę podstawową i rozpocząć naukę w nowo otwartym, prywatnym gimnazjum i liceum (dra Romana Mołody)⁷. Od najmłodszych lat interesował się sportem. Jeździł na nartach, sankach, łyżwach, grał w piłkę nożną i uprawiał lekką atletykę. W zawodach narciarskich juniorów w mistrzostwach okręgu krakowskiego zajął drugie miejsce. Uprawiał również skoki narciarskie i tenis ziemny. Z wielkim powodzeniem grał w piłkę nożną, powołano go do kadry juniorów okręgu krakowskiego. W dzieciństwie początkowo zakochany był w nartach. Jeździł na nich do szkoły i po wszystkie zakupy do miasta. Uwielbiał wyprawy narciarskie w góry z Leszkiem Mazanem, ojcem znanego dziennikarza. Prawdziwa przygoda z hokejem na lodzie rozpoczęła się dopiero podczas Mistrzostw Świata w hokeju na lodzie, które w 1931 r. rozgrywane były w Krynicy. Miał wtedy 10 lat. Z grupą przyjaciół przeskakiwał przez płot i w ten sposób dostawał się na mecze. W zawodach brali udział Amerykanie, Austriacy, Kanadyjczycy, Czesi, Belgowie, Francuzi, Niemcy i Polacy. Najbardziej podobała mu się gra doktora Watsona z drużyny kanadyjskiej, a także Czecha Malecka. Z polskich sportowców podziwiał Adamowskiego, Tupalskiego i Sokołowskiego. Po tych mistrzostwach młody Stefan podjął decyzję: będzie hokeistą i pojedzie na igrzyska olimpijskie. Najpierw podjął treningi w Krynickim Towarzystwie Hokejowym (KTH), lecz później zmienił barwy klubowe na KS Jaworzyna. Stało się to za sprawą trenera Andrzeja Nowikowa, absolwenta Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie⁸. Od tego momentu ka-

⁵ A. Pawlak, *Olimpijczycy polscy sportowcy...*, s. 5.

⁶ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. Notatki odręczne Stefana Csoricha, b. pag.

⁷ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. S. Csorich, *Moja olimpiada*, wspomnienia Stefana Csoricha.

⁸ Tamże, s. 4.

riera sportowa Stefana jako hokeisty nabierała rozpędu. Zaowocowało to w sezonie zimowym 1938/1939 powołaniem do reprezentacji Krakowa na Turniej Miast. Wtedy to pojawiło się marzenie o występie na Igrzyskach Olimpijskich w Tokio w 1940 r. Było ono bardzo realne, gdyż w tamtym okresie Stefan Csorich regularnie otrzymywał powołania na różnego rodzaju kursy doszkoleniowe oraz konsultacje związane z tą dyscypliną sportową. Niestety, wszystko to przerwała wojna.

Udział Stefana Csoricha w kampanii wrześniowej

W związku z napiętą sytuacją i groźbą wybuchu wojny, w Polsce zostały powołane do życia Bataliony Obrony Narodowej. Wtedy to powstała Kompania Krynicko-Muszyńska, która wchodziła w skład Batalionu Nowy Sącz i 2. Brygady Górskiej. Andrzej Nowikow (trener Stefana) był jednym z dowódców plutonu KM (karabiny maszynowe). Początkowo Stefan znalazł się w plutonie strzeleckim, jednak poprosił o przeniesienie do plutonu trenera – i tak też się stało. W pierwszej połowie sierpnia, po alarmie dla kompanii i pobraniu wyposażenia kompania odeszła na wyznaczone planem obrony stanowiska. Stanowisko Stefana znajdowało się tuż za Krynicą (nad Cichym Kącikiem). Karabin, który obsługiwał, miał zamykać drogę z Krynicy w kierunku Nowego Sącza. Stefan na tym stanowisku pozostał do 4 września, od tego dnia rozpoczęła się jego ponad siedmioletnia wędrówka po Europie⁹.

Fot. 1. Stefan Csorich z karabinem (pierwszy z lewej) podczas działań wojennych

Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

⁹ Tamże.

Niemcy, przełamując front na odcinku południowym, zaczęli zbliżać się do Nowego Sącza. To zmusiło pluton Stefana do wycofywania się najpierw w kierunku Huty, a po informacji o zdobyciu przez Niemców Nowego Sącza – w kierunku Grybowa. We Floryncie Stefan otrzymał rozkaz udania się w okolice wsi Wawrzka – tam, na wzgórzu Chełm, zajął stanowisko obronne. To właśnie na tym wzgórzu Stefan pierwszy raz spotkał się z wrogiem – za zwiadowcami ukazały się wozy pancerne i w tym momencie jego pluton otworzył ogień. W efekcie tak patrol, jak i wozy pancerne uległy zagładzie. Było to pierwsze starcie zakończone sukcesem. Niestety, po silnym naporze Niemców oraz ostrzale artyleryjskim żołnierze postanowili, że wycofają się górami w kierunku miejscowości Ropa. Tam na Stefana czekały rozkazy dalszego cofania się do Gorlic, a następnie do Krosna, w którym przeżył potężny nalot niemiecki. Później, gdy wkroczyły czołgi, które miały wsparcie z powietrza, obrońcy Krosna zostali rozbici. Wtedy to otrzymali rozkaz odwrotu do Przemyśla, gdzie miała odbyć się koncentracja wojsk. W tym czasie Niemcy piechotą atakowali wycofujących się Polaków, w jednym z takich ataków prawdopodobnie zastrzelony lub ranny został trener Stefana, ppor. Andrzej Nowikow, a on sam został lekko ranny w prawą rękę oraz nogę. Stefan Csorich próbował po wojnie ustalić losy trenera, lecz jedyny ślad, jaki odnalazł, to jego nazwisko na liście katyńskiej. Więcej faktów na temat Andrzeja Nowikowa nie udało mu się odnaleźć¹⁰.

Fot. 2. Stefan Csorich (trzeci od lewej, dolny rząd) wraz z kolegami podczas kampanii wrześniowej
Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

W Przemyślu po krótkim postoju oddział Csoricha wyruszył dalej, wycofując się aż do Lwowa. Po pokonaniu pieszo trasy od Krynicy do Lwowa, potem prze-

¹⁰ Tamże, s. 5.

łączą Tatarską aż do granicy węgierskiej, znalazł się w obozie Komarom nad Dunajem, gdzie przebywali internowani polscy żołnierze. Przebywało tam około 2000 polskich żołnierzy. Pochodzili z resztek 2. Brygady Górskiej oraz z pancernej brygady ówczesnego pułkownika Maczka. W obozie żołnierze złożyli broń. Stefan kilkakrotnie organizował ucieczki ze starego fortu „Igmándi Erod” na pozostawionych żołnierzom pasach. Jak sam wspomina:

spinaliśmy po 5–6 pasów i jak po linie opuszczaliśmy się ze stromego siedmiometrowego muru. Cywilne ubrania i schronienie organizowała polska ambasada w Budapeszcie. Do obozu trafiło dwa tysiące żołnierzy, a tygodniowo uciekało setki¹¹.

W obozie nie było oficerów. Najstarszy stopniem był chorąży Radzik z 1. pspodh. Nowy Sącz – wiedział on o tym, że Stefan, jako sportowiec, był przed wojną w Budapeszcie i znał dobrze miasto. Kiedy zaistniała możliwość ucieczki do Francji na apel gen. Sikorskiego, wysłał go do Budapesztu, celem nawiązania kontaktu przerzutowego żołnierzy, którzy wyrażą na to chęć. Za którymś kolejnym razem Stefan również uciekł do Francji¹².

Udział Stefana Csoricha w walkach 2. Dywizji Strzelców Pieszych

W styczniu 1940 r. Stefan Csorich przedostał się przez Jugosławię i Włochy pociągiem do Francji. Granicę udało mu się pokonać na podrobionym polskim paszporcie, który wyrobiony był na dane Stefana Czerwińskiego. Po przyjeździe do Francji Stefan został przydzielony do 2. Dywizji Strzelców Pieszych, ukończył szkołę podoficerską, a następnie trafił do artylerii przeciwpancernej. Stefan Csorich we Francji walczył na końcowym odcinku Linii Maginota, tuż przy granicy Francji z Luksemburgiem. Podczas walk na tym odcinku został ranny w głowę, uderzyły go wprost w twarz odłamki z moździerza. Dla Stefana kampania francuska również okazała się jednym wielkim niepowodzeniem, o czym sam pisał w swoich wspomnieniach:

W kampanii francuskiej w 1940 r., gdzie danym mi było dalej walczyć, przeżyłem podobne rozczarowanie niczym w Polsce. W osamotnieniu w dwie polskie dywizje przebijaliśmy się na południe Francji, aby po całkowitym wyczerpaniu amunicji i otoczeniu przekroczyć granicę Szwajcarską i tam, tak jak w moim przypadku, oddać się internowaniu po raz drugi. Kiedy dziś wspominam trudy tamtych dni dochodzę do wniosku, że gdyby nie dobra wówczas kondycja fizyczna, jak i psychiczna, to nie udałoby mi się pokonać tak trudnych walk i marszów w Kampanii Wrześniowej oraz we Francji od Luksemburga do St. Hipolite, a po stronie Szwajcarskiej do St. Ursanne¹³.

¹¹ Tamże, s. 6.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 7.

Na skrzyżowaniu dróg w Vaufrey, podczas przebijania się, odniósł kolejną ranę, tym razem w prawą nogę¹⁴. Sam tak opisał tę sytuację, która mogła przynieść tragiczne skutki:

Miałem uszkodzone mięśnie, wdarła się zgorzel. Lekarz zdecydował: noga do amputacji. Ale ja mu powiedziałem o hokeju i olimpiadzie. Codziennie rano podczas obchodu w szpitalu dla internowanych w Buren, lekarz widząc dziewiętnastoletniego chłopca oddalał zabieg. Wypowiadał sakramentalne: „demain” (jutro)¹⁵.

Po kilku tygodniach udało się cudem wyleczyć nogę.

Fot. 3. Zdjęcie szpitala Buren w Szwajcarii, w którym leczył się Stefan Csorich

Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

Stefan Csorich w Szwajcarii spędził 4 lata (1940–1944), początkowo trafił do obozu internowania w Seewil, następnie do Buren an der Aare, a dalej do Flühli i St. Blaise.

Okres internowania w Szwajcarii

Losy 2. Dywizji Strzelców Pieszych, w której walczył Stefan Csorich, są szczegółowo opracowane¹⁶. Opisują one jednak fakty dotyczące tworzenia dywi-

¹⁴ E. Thielmann, *Żołnierska Odyseja*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1971.

¹⁵ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, S. Csorich, *Moja...*, s. 7.

¹⁶ J. Smoliński, *2 Dywizja Strzelców Pieszych*, Warszawa 1992; M. Matyja, *Niespełnione nadzieje, losy polskiej 2 Dywizji Strzelców Pieszych w latach 1940–1945*, Wydawnictwo Adam Marsza-

zji, późniejszych walk we Francji oraz warunków internowania żołnierzy w Szwajcarii. Przedstawiają również życie codzienne żołnierzy i jakie prace wykonywali oni na rzecz społeczeństwa szwajcarskiego. Stefan Csorich, bohater tego artykułu, sam przygotował skrupulatnie obszerny wykaz (11 stron maszynopisu) prac żołnierzy internowanych w ramach realizacji Planu Wahlena. W zestawieniu tym przedstawiony jest rodzaj pracy (między innymi: prace drogowe, rolne, leśne, wodne, górnicze, budowlane i inne). Wykaz obejmował 23 kantony. Według tego opisu zostało w okresie internowania 2. DSP od 20 czerwca 1940 r. do 20 czerwca 1945 r. przepracowane 8 216 701 roboczo-dniówek¹⁷.

Podczas długiego pobytu w Szwajcarii Stefanowi udało się zdać maturę w polskim liceum w Wetzikon. Będąc w obozie St. Blaise, zajmował się konspiracją. Jako jeden z wtajemniczonych, pełniąc funkcję podoficera pocztowego, miał większą swobodę poruszania się po miasteczku. W oddalonym o parę kilometrów od granicy francuskiej mieście Neuchatel, jako przewodnik, przerzucał przez granicę szwajcarsko-francuską polskich i alianckich żołnierzy, którzy chcieli się przedostać do walczącej, a później wolnej już Francji. Po zdekonspirowaniu musiał natychmiast uciekać. Jak wspomina Stefan:

My w Szwajcarii byliśmy w stałym pogotowiu, było też tajne porozumienie naszego generała z ówczesnym dowódcą Armii Szwajcarskiej gen. H. Guisanem, że w razie agresji Niemiec hitlerowskich na Szwajcarię wejdziemy w skład planowanej obrony Szwajcarii, w ślad za tym porozumieniem organizowano różne obozy szkoleniowe, jak i studenckie. W międzyczasie sytuacja radykalnie się zmieniła, nadszedł moment, w którym zdecydowałem się opuścić jakże gościnną Szwajcarię, częściowo decyzję przyspieszyła dekonspiracja mojej działalności na granicy, ale drugim powodem była chęć dalszej walki w końcowym akordzie II wojny światowej¹⁸.

Udział Stefana Csoricha w zajęciach sportowych w czasie internowania w Szwajcarii

Tematyka działalności sportowej żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945 została szerzej przedstawiona w kilku opracowaniach. Do najbardziej popularnych aktywności fizycznych internowanych żołnierzy należały: piłka nożna, siatkówka, tenis stołowy oraz narciarstwo. Uprawiano również turystykę górską oraz alpinizm. Ważną rolę w propagowaniu sportu wśród żołnierzy odegrał Związek Chrześcijańskiej Mł-

łek, Toruń 2013; A. Blum, *2 Dywizja strzelców Pieszych, początki internowania 1940–1941*, „Materiały, Dokumenty, Źródła, Archiwalia Instytutu Polskiego i Muzeum im. Generała Sikorskiego” 1991, vol. 7.

¹⁷ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. Wykaz wykonanych prac żołnierzy w okresie internowania 2. DSP od 20 czerwca 1940 r. do 20 czerwca 1945 r., zestawienie przygotowane przez Stefana Csoricha.

¹⁸ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. S. Csorich, *Moja...*, s. 8.

dzieży Męskiej (Young Mens Christian Association – YMCA), dzięki któremu pozyskiwano sprzęt sportowy oraz środki pieniężne na finansowanie imprez sportowych¹⁹.

Stefan Csorich, gdy przebywał na terenie Szwajcarii, także podejmował różne aktywności fizyczne. Jak sam wspomina, grał w tym czasie przede wszystkim w piłkę nożną, która cieszyła się największą popularnością wśród internowanych żołnierzy. Ukoronowaniem tych poczynań sportowych w tamtym okresie był mecz drużyny obozowej w Zurychu na stadionie Leiziground z miejscową drużyną. Wynik meczu wyniósł 3 : 2 dla internowanych żołnierzy, a jedną z bramek zdobył Stefan Csorich. Drużynę piłkarską prowadził, jako drużynę dywizyjną, Juliusz Ukrainczyk. Bogaty zbiór fotograficzny z tamtego okresu Stefan Csorich przekazał dla Polskiego Muzeum w Rapperswilu w Szwajcarii.

Fot. 4. Stefan Csorich wraz ze swoją obozową drużyną piłki nożnej

Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

Oprócz piłki nożnej Stefan grał również w Szwajcarii w hokeja na lodzie w miejscowości Chur w Kantonie Graubunden, a potem w Neuchatel, gdy przebywał w obozie St. Blaise. Występował tam jednak w spotkaniach pod różnymi

¹⁹ L. Rak, *Działalność sportowa żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 4, s. 55–71; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.37>; L. Rak, *Skiing, Mountaineering and Mountain Tourism Practiced by the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division during the Internment in Switzerland between 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza. Kultura Fizyczna” 2016, t. 15, nr 4, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.35>.

pseudonimami. Jak wspomina, w tamtym okresie internowani żołnierze jeździli również na nartach i uprawiali skoki narciarskie. Jak opisuje w swoich wspomnieniach, najbardziej zapamiętał Jana Kulę z Zakopanego, który podczas pobytu w obozie Leisin w Szwajcarii, skacząc na tamtejszej skoczni, pobił jej rekord. Wcześniejszy rekord należał do Niemca – Josefa Bradla²⁰.

Fot. 5. Stefan Csorich wraz ze swoją obozową drużyną piłki nożnej

Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

Miłość do sportu Stefana Csoricha była tak wielka, że kiedy z kolegami z obozu dowiedzieli się, że Szwajcarski Komitet Olimpijski organizuje symboliczne Igrzyska Olimpijskie w Lozannie w 1944 r., postanowili wziąć w nich udział. Oczywiście mogli to uczynić nieformalnie w roli widzów. Sobie tylko znanymi drogami przedostali się z obozu internowania do Lozanny. Podczas defilady pocztów sztandarowych wzniesli na trybunach flagę biało-czerwoną wysoko w górę, aby zamanifestować obecność Polski²¹.

Pobyt Stefana Csoricha w Wielkiej Brytanii

Stefan Csorich do Wielkiej Brytanii trafił, podróżując przez Francję oraz Holandię. Tam otrzymał przydział do 4. Dywizji Grenadierów²². W Wielkiej Bryta-

²⁰ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. S. Csorich, *Moja...*, s. 11. Warto nadmienić, że Josef Bradl, wcześniej zawodnik hitlerowskich Niemiec, po wojnie reprezentował Austrię. Kiedy przybył na igrzyska olimpijskie w 1948 r. do St. Moritz, protest wnieśli Norwegowie i został wykluczony z igrzysk.

²¹ Tamże, s. 3.

²² O. Dębicka, *Fotografie z tłem gdańszczenie po 1945 r.*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2003, s. 141–144.

nii ukończył szkołę podchorążych i zrobił maturę. Rozpoczął edukację w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Glasgow (High Economic School Glasgow).

Fot. 9. Stefan z kolegami podczas Wojskowego Kursu Gimnazjalnego 1. Korpusu

Źródło: Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha, album fotograficzny Stefana Csoricha.

Podczas pobytu w Szkocji Stefan Csorich grał w piłkę nożną i rozgrywał mecze hokejowe w lidze szkockiej w Dundee, Falkirk, Dunfermline oraz w Glasgow. Jak sam wspomina, szczytem jego osiągnięć z tamtego okresu było powołanie go na coroczny mecz pt. *All London Star – All Scotisch Canadien*. Wystąpił w tym meczu w drużynie szkockich Kanadyjczyków jako „Steve”²³.

Gdy nadszedł 1946 r. coraz liczniej dochodziły do Stefana listy z kraju. Rodzice po okresie wojennej tułaczki wzywali Stefana do powrotu do kraju. Pisali również o tym ocalali koledzy. We wspomnieniach odnotował:

Stałem na rozdrożu, co dalej robić ze sobą po prawie siedmioletniej wojennej tułaczce. Sytuacja stała się, jak to się mówi po sportowemu, podbramkowa. Z jednej strony tzw. korpus przysposobienia i dalsze nasze życie tułacza czy też powrót do kraju. Miałem już listy z kraju od rodziców, jak i od ocalałych po wojnie kolegów. I tak stanąłem przed decyzją, co dalej robić. Moja decyzja była wówczas jednoznaczna, był sierpień 1946 roku, postanawiam, że wracam do kraju. Nie tracąc czasu w Szkocji, kończę edukację, zdając maturę i jednocześnie podchorążówkę. Po powrocie do swojej macierzystej jednostki 4. dyw. Grenadierów zgodnie z rozkazami zgłaszam swój zamiar powrotu do kraju. Był mały problem, bo dowódca mojego pułku ppłk Kuniczak, i tu muszę, przyznać, że już nie tak jak dowódca, ale jak ojciec, przyjął mój raport o chęci powrotu do kraju, znając lepiej

²³ Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha. S. Csorich, *Moja...*, s. 12.

ode mnie sytuację w kraju starał się mi tę decyzję wyperswadować (początkowo dostałem nawet 7 dni aresztu, na przemyślenie swojego „pomysłu”) – dziś z perspektywy czasu mogę tylko powiedzieć jedno, on i ja mieliśmy rację²⁴.

Do Polski Stefan Csorich przyплыł na transatlantyku „Sobieski”. Pokonał trasę ze Szkocji przez Liverpool do Gdańska pod koniec października 1946 r. Był to ostatni transport polskich żołnierzy pod bronią. Na redzie portu gdańskiego musieli czekać dwa dni. Ze statku Stefan razem z dwoma tysiącami żołnierzy trafił do obozu przejściowego „Narwik”. Spędził tam około 3–4 dni, które upłynęły na rejestracji repatriacyjnych kart oraz wywiadach o najbliższych. Następnie wysłano go pociągiem na południe Polski, do rodzinnego miasta.

Podsumowanie

Stefan Csorich przez okres drugiej wojny światowej ani na chwilę nie zapomniał o swoich sportowych pasjach. Gdy był internowany w Szwajcarii, trenował przede wszystkim piłkę nożną i hokeja. Uprawiał również narciarstwo alpejskie i skoki narciarskie. Granie w piłkę i hokeja kontynuował, będąc w Szkocji. Jego losy wojenne były bogate w wiele wydarzeń i szczęśliwie udało mu się przeżyć ten tragiczny czas.

Po wojnie w 1946 r. Stefan Csorich wrócił do Krynicy Zdrój. Tam kontynuował swoją dalszą karierę sportową w hokeju na lodzie. W latach 1946–1957 wystąpił 52 razy w reprezentacji Polski. W tym okresie zdobył 34 bramki. Ponadto uczestniczył w Mistrzostwach Świata w 1947 r. w Pradze (gdzie zdobył tytuł króla strzelców), w 1955 r. w Republice Federalnej Niemiec oraz w 1957 r. w Moskwie. Był na Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w 1948 r. w St. Moritz i w 1952 r. w Oslo. Na VII Zimowe Igrzyska Olimpijskie w 1956 r. rozgrywane we Włoszech w Cortina d’Ampezzo nie otrzymał paszportu z przyczyn politycznych.

Stefan Csorich został odznaczony licznymi wojskowymi medalami oraz orderami, m.in.: Francuską Legią Honorową, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski Polonia Restituta oraz innymi licznymi medalami francuskimi i brytyjskimi²⁵. Otrzymał również w 1961 r. za swoją działalność na polu kultury fizycznej odznaczenie Zasłużony Mistrz Sportu. Jak oceniają biografowie, zaliczał się do najwybitniejszych hokeistów w Polsce. Znany i lubiany kapitan drużyny narodowej, pedagog, wychowawca młodzieży i wybitny szkoleniowiec wielu pokoleń. Zmarł 15 lipca 2008 r. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Krynicy Zdroju.

²⁴ O. Dębicka, *Fotografie...*, s. 144.

²⁵ W. Maternicki, *Zasłużeni i znani spoczywający na cmentarzu przy ul. Cmentarnej w Krynicy Zdroju*, Wydawca krynicki oddział PTTK, Krynica Zdrój 2014, s. 13.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Rodzinne Stefana Csoricha.

II. Źródła drukowane

Blum A., *2 Dywizja strzelców Pieszych, początki internowania 1940–1941*, „Materiały, Dokumenty, Źródła, Archiwalia Instytutu Polskiego i Muzeum im. Generała Sikorskiego” 1991, vol. 7.

B. Literatura

Dębicka O., *Fotografie z tłem gdańszczenie po 1945 r.*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2003.

Domański W., *Śladem hokejowego krążka*, Wydawnictwo Sport, Warszawa 1976.

Głuszek L., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Wydawnictwo Sprint, Warszawa 1999.

Kiryk F. (red.), *Krynica*, Wydawnictwo Secesja, Kraków 1994.

Maternicki W., *Zasłużeni i znani spoczywający na cmentarzu przy ul. Cmentarnej w Krynicy Zdroju*, Wydawca krynicki oddział PTTK, Krynica Zdrój 2014.

Matyja M., *Niespełnione nadzieje, losy polskiej 2 Dywizji Strzelców Pieszych w latach 1940–1945*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.

Pawlak A., *Olimpijczycy polscy sportowcy w latach 1924–1998*, Wydawnictwo AWF Kraków, Kraków 2000.

Porada Z., *Zimowe Igrzyska Olimpijskie 1924–2006*, Wydawnictwo Fall, Kraków 2007.

Rak L., *Działalność sportowa żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 4, s. 55–71; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.37>.

Rak L., *Skiing, Mountaineering and Mountain Tourism Practiced by the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division during the Internment in Switzerland between 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2016 t. 15, nr 4, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.35>.

Smoliński J., *2 Dywizja Strzelców Pieszych*, Warszawa 1992.

Thielmann E., *Żołnierska Odyseja*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1971.

Zieleśkiewicz W., *Encyklopedia sportów zimowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Losy wojenne olimpijczyka, reprezentanta Polski w hokeju na lodzie Stefana Csoricha*.

CZEŚĆ II
TEORIA I METODYKA
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.13>

Andrzej PAWŁUCKI*
<https://orcid.org/0000-0003-1383-1754>

The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition¹

Jak cytować [how to cite]: Pawłucki A. (2021): *The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 4, no. 2, pp. 107–123.

O ważności metafizyki w teorii nietrywialnego wychowania fizycznego – tradycja polska

Streszczenie

Poznanie socjologiczne wychowania fizycznego jest samo w sobie kompletne, ale niewystarczające. W socjologicznej teorii znajdujemy wyjaśnienia *funkcji* społecznych i indywidualnych wychowania fizycznego, ale już nie: 1) uzasadnienie *racji* pochodzenia – *skąd się bierze, dlaczego jest* oraz 2) interpretację *znaczenia* – *jaka wartość uzasadnia sens?* Pytanie pierwsze wymaga odwołania się do *filozofii pierwszej* (metafizyki), a drugie do filozofii wartości, filozofii społecznej i filozofii kultury. Poszerzenie zakresu poznania wychowania fizycznego o filozoficzny wątek ukazuje tę dziedzinę wychowania jako osobliwość metafizyczną i kulturowy powszechnik trójstopniowego łańcucha przyczynowości społecznej. W realiach uczelni pedagogicznej przeistoczenie teoretyka wychowania fizycznego w postać filozofa wychowania fizycznego następuje wraz z operacją uzasadnienia sensowności bytu: przejścia od wyjaśnienia istnienia bytu w świetle prawdy o przyczynie do uzasadnienia słuszności istnienia bytu w świetle prawdy o dobru. Intelktualizacja racjonalności filozoficznej studenta jako przyszłego nauczyciela – uwzględniająca w jego kształceniu problem

* prof. dr hab.; University School of Physical Education, Pedagogy of Physical Culture Department; e-mail: andrzej.pawlucki@awf.wroc.pl

¹ In this essay, I refer to the article of Ivo Jirásek, in which the author pleads for including Slavic achievements in the field of philosophy of physical culture in English-language academic publication [11].

pochodzenia i sensu wychowania fizycznego – może wzmacniać dyskretnie efektywność oddziaływań na osobowość ucznia. Celem rozważań jest ukazanie ważności myślenia metafizycznego w poszerzaniu zakresu eksplikacyjnego teorii wychowania fizycznego: od trywialności do nietrywialności.

Słowa kluczowe: filozofia wychowania fizycznego, przyczynowość w wychowaniu fizycznym, sens wychowania fizycznego, cele wychowania fizycznego.

Abstract

The sociological cognition of physical education is, in itself complete but insufficient. Within sociological theory we will find explanations of the social and individual *functions* of physical education. However we find neither 1) justification of the reason for its origins: *where does it come from?*, *why is it here?*, nor 2) interpretation of the *meaning* – *what value justifies the meaning?* The first question requires reference to the basics of metaphysics, and the second to the social philosophy and philosophy of culture. Expanding the scope of cognition of physical education by a philosophical thread shows this field of education to be a metaphysical singularity and a cultural universal with a three-stage chain of social causality. In the realities of a pedagogical university, the transformation of a theoretician of physical education into a philosopher of physical education takes place alongside the operation of justifying the sense of being. This is the transition from an explanation of the existence of being in the light of the truth about the cause, to a justification of the rightness of the existence of being in the light of the truth about the good. The intellectualization of the philosophical rationality of a student as a future teacher can increase discreetly the effectiveness of influencing the personality of the student. The aim of the considerations is to show the importance of metaphysical thinking in expanding the explicative range of physical education theory: from the trivial to the non-trivial.

Keywords: philosophy of physical education, causality in physical education, sense of physical education, aims of physical education.

Introduction

Physical education can be recognised theoretically as a complete being when an assumption is made about its causality in the relationship between pupil subjectification and personality empowerment. However theoretical cognition does not exhaust the signs of scientificity, when the subject, which the scientist “gets into”, is by its very nature a causal and ideal being. That is, one that exists in action, for the good that is the reason for its existence. Good is included in the existence of the social being as an ontological constant: good is “glued” to existence, much as value remains a *link of action* [26]. Physical education is therefore asking for theory and philosophy. One can only obtain a complete knowledge of its **causality in sense** from two sources of cognition.

The aim of these reflections is to show the importance of metaphysical thinking in extending the explicative scope of the theory of physical education: from the trivial to the non-trivial². In teacher education, axiological intellectual-

² M. McNamee stated that: “it is absolutely necessary to think philosophically about the nature and values of activities that are thought to constitute physical education” [15].

ization – which takes into account the justification of sense – increases the effectiveness of physical education.

As with physical education so with healing. Both must be carried out so that an action can be derived from a body that is duly endowed with healthiness, and thus makes existence present. If man did not exist through action, neither medical treatment nor physical education, which mainly aim to maintain the body in good condition, would have a reason to exist.

Thus, both the *mediaries-actors*: the doctor and the teacher, are granted the status of metaphysical singularity, as each of them, in their own way, causally relates to bodily naturalness by acting on health – the doctor by means of biotechnical influence and the teacher by means of social influence.

Just as a doctor takes on the role of a *jatrejon* (infirmary) *activist*, so too does a teacher as a *gymnasion* activist. I use here the Greek names for social roles, because in ancient culture I find the original metaphysical confirmation of sufficient reason for the existence of both *activists-mediaries*. They, both, by their causality make the existence of a *social actor* dependent on their bodily endowment. And, consequently, when it comes to the causality of the *gymnasion* teacher, mediation in the *actor* assumes the free and skilful role of the ascetic of corporeality. The doctor ends the mediation when the premises of epicrisis allow the ex-patient to recover their health, and the teacher of the *gymnasion* ends it when the former student becomes an independent *asketai* for themselves.

A peculiar metaphysical aspect is that every culturally regulated activity changes the natural order of existence. As a result of a person's causal influence on their bodily nature, the culturally "enhanced" accidents of the inner body and the external body – constituting their supernatural *novum* of might – make the performance of the *actor's* destiny more probable. The effective existence of a person who intentionally introduces good into social "circulation" requires *guaranteed* resources of physicality which are always greater than the body *naturally* possesses. It is therefore peculiar that a lower action – aimed deliberately at the *humanisation of bodily nature* – makes the higher performance of a person more likely. The act of bodily formation violates the natural order of corporeality, so that, after it has been given a higher potential, the proper action of a person could already be conditioned by the *humanised*, and not only by the species-related nature of humanness. Nature is nevertheless a prerequisite for action, being the material *condition* of existence. However culturally perfected nature – which is a metaphysically peculiar fact – begins to participate in the subject's higher cultural tasks. The efficiency of the action of the higher subject which is necessary for its existence in culture, therefore depends on the effects of the lower action which are necessary for its existence in bodily culture (so called *physical culture* since *culture depends on bodily culture*). It comes down to this metaphysically peculiar relationship: the lower action for the sake of the higher action, when it is preceded – also causally – by the relationship of educational trust in

the pattern of bodily culture. And this means that physical education, which fulfills the task of transmitting the pattern of bodily formation, also acquires the status of a metaphysical peculiarity, and at the same time, given its inalienable status – acquires the rank of a cultural universal.

Physical education as a three-stage relational being

The result of this cognition leads us to recognise the entire chain of social causality as a metaphysical peculiarity. This – in logical order – is initiated by a healthfulness teacher (the 1st degree causative link), who transfers the pattern of bodily formation onto a student and empowers him or her to assume the role of an ascetic of a healthfulness *gymnasion*. The pattern is then continued through higher actions by a *social actor*, who undertakes these actions to improve their accidents of the body sufficient to the nature of the causative tasks (the 2nd degree causative link).

By complementing the bi-directional nature of subjects particularly participating in the practice of the *actor's* bodily formation we close the causality chain of physical education with the 3rd degree causal link. This allows the subject of theoretical knowledge of upbringing in the culture of the *gymnasion* to extend to a social causality that is not only inter-subjective but also inter-generational, where its goal-value is the culturally-improved bodily structure of the being. It can therefore be concluded that not only does the act of asceticism acquire the status of a cultural universal, but also that the triple complex inter-subject relationship of *gymnasion* culture is contained in the concept of “cultural universality”. What is peculiar is the whole system of physical culture, together with the system of *gymnasion* education that is embedded in it.

How should physical education be “conceptualized”?

To the question “what is physical education?”, usually comes a simplified answer as is the case with the logical truth about a cultural universal. It is devoid of reflection on the reason for the origin of being. Everyone knows *what physical education is*, but they do not know why it occurs everywhere – regardless of the ethnic origin of the language and its name in it. When I write: “**should be conceptualized**”, I bear in mind the indispensability of using the metaphysics of realism and objectivity in learning about social reality, in which physical education – obviously a being in itself – must remain in an inclusive relationship subordinate to all systems of cultural participation. From the perspective of the theory of social systems, this relationship is expressed by the presence of physical education in every system of cultural destiny. This relationship therefore occurs in

every social system, because, regardless of the content of the cultural activity, the agency of each individual act determines the natural bodily endowment of the *actor*. Their readiness to improve their accidents of the body depends on the empowerment obtained from physical education to participate in *gymnasion* asceticism. A person brings themselves to act with their body, and acts through the body. Hence its agency in relation to its intention depends objectively on bodily power – the *actor* first learns that they must *measure the forces of intent*. Hence its agency in relation to its intention objectively depends on bodily power – the *actor* first learns that they must *measure strength against intention*. And they cannot be under any illusions that “somehow” they will achieve the goal. Realism requires this (the *rigid* body structure) to be taken into account which limits deliberate action. However, following the premise of a body self-perfecting, *the actor* – who has a reasonable belief that they have power over themselves – endows themselves with greater physical abilities. This makes the *actor* realise that they can *measure intention against strength* and even extend the scope of the intention – being convinced that upon summoning a new one to a new aspiration, they will unleash the hidden potential of physical structures.

Physical education, being a causal relationship in itself, is “entangled” in external social causation, in which there is a “cultural echo”, evoked by acts of bodily formation by the former student. The patterns of body formation entrusted to the student by the teacher – each for a different *occasion* of cultural participation – are awakened (recalled from memory) by them in adulthood.

This happens only after a person has reached professional maturity and they take measures to improve their physical fitness in all respects. Physical education can be understood scientifically by applying (1) the principle of causality in order to arrive at its results, and (2) the principle of sufficient reason for being – to explain the external cause of its origin. Due to the circular-cyclical causality of physical education, which is characteristic of inter-subject (horizontal) and inter-generational (vertical) relationships, in which the first causal link can be considered as the final link (as in the paradox of egg and hen primacy) – it is logically legitimate to ask where physical education has its causal origin, or exactly what effect the causal relationship of physical education (between teacher and pupil) has on further social causation?

Obviously physical education does not initiate itself, but it is established. The teacher is *appointed* by a socially external institution and *does not appoint themselves*, and the student is *appointed* by the same instance and *does not proclaim themselves* a student. Being “supported” by a greater instance, the teacher obtains from it, the right to exist on the principle of easement: *living for someone, not living for themselves*. Empowered physical education draws out of this *principle of easement* the conviction of its metaphysical importance or even indispensability in the ontological founding of someone’s life according to their aspirations. To be more precise, *empowered* physical education embodies the figure of a *the-*

oretician, not a teacher. It is the theoretician who reveals to the teacher the awareness of their servant destiny, and it is not the teacher, who elevates themselves to the two-sidedness of the teacher-theoretician.

By continuing theorising, therefore, one is led to the opinion that physical education activates its causality by being set in motion by a metaphysically primordial and *fundamental* subject, and in no way acquires the power of self-determination by itself. The question about the beginning of physical education is misleading because it points to its inherent self-repetition, while it is indeed a self-determining being, but not a self-contributing one.

A methodological *note* about the intellectual experiment

The solution to the question of the metaphysically mysterious **origins of physical education** – let us call it the *theory of the birth of being* – is promising **only in a thought experiment** in which the simplest causal system possible on the scale of social life, will be considered – taking into account their life *among people* (horizontal intra-generational order) and participation in the life of an adult, and of a child as a person awaiting their own life among adults (vertical intergenerational order). This condition is met by a natural family, the structure of which includes both relations: adults towards each other (spouses), adults towards children (parents), older adults towards children as grandchildren and, of course, older adults towards themselves and children towards each other. It is impossible to explain the origins of physical education on a scale that currently covers humanity, or even all of society, without prior multilevel analytical preparation, would not necessarily lead to the separation of some elementary being from the whole of reality. This being, viewed from the point of view of its essential features and existence accidents of the body, would not contain the same properties as this whole social reality.

Therefore, by abstracting the whole, that constitutes adult society, we allow the system of the natural social group of the family to be the object of the mental-experimental operation: a being that simultaneously exists both horizontally and vertically, and thus meets the condition of the way of existence of the whole. This system cannot be either a single subject – as the whole of society is not the sum of individual beings – or a two-subject being, because it would not meet the condition of an intergenerational mode of existence, despite the fact that the principle of social causation would be confirmed in it. The only social system in which one could see how the whole works is simply a *family* existence of three generations – which is a causally and ideologically self-regenerating structure. The result of theoretical knowledge of the family is to allow us to understand how the causality of the whole is achieved.

For a thought experiment, I have chosen a family, who I know have included physical education in the circularity of their existence that determines its functionality, and which is best expressed by the sentence formulated by an adult, the head of the family (Śniadecki³) that “human happiness depends on health”. My choice has been determined by the husband and father of the family who has used the conclusions of his own and the scientific theory of physical education in his family activities. He has empirically substantiated these through his own personal experience.

I have chosen a natural, three-generation family, in which the father, as the primary teacher of his three children, has used the rationality of his own theory of physical education. This was a spontaneously created cognitive structure, the logical record of which he improved and perfected many years after the end of the educational cycle, and which he called “health upbringing”. The children became independent, and the father, as a former teacher of healthfulness, was constantly improving his physical education theory. The children died, and the theory is still *alive* today.

I am using as a further example the scientist who took up teaching within family life. This is, obviously, nothing unusual. But for a scientist, who is a natural health teacher to their three children, to use the empirically acquired premises of inductive reasoning with the intention of making a theory out of them, in order to present the theory of physical education to others so they could truly understand health upbringing – this was unprecedented. And master Jędrzej himself – I dare add – did not realise that he put his own theory into the circulation of causality of teaching nor that he “stole” the theory from the same circulation in order to introduce its improved version into pedagogical theory forever.

Theory of the *beginning* of physical education

The thought experiment reveals, firstly, why an adult participant in social life has to appoint himself or herself a teacher – after all, he or she is busy with activities that are appropriate to the content of their life among people and might therefore “have no time” to act as a teacher, and secondly, why the adult has to exclude the child from the natural process of growing up and add to their childhood life the task of the content of his or her own life as an adult. Why does an adult put a child to the test of living according to his or her own pattern of action – making the child a student – and why does he or she in addition undertake the task of passing on that pattern by acting as a teacher?

When we imagine how a teacher of healthfulness might teach their own children, we could naively ask why a child would otherwise become a natural student

³ Śniadecki Jędrzej was a scientist chemist (he is said to be the discoverer of the element Ruten), professor at Vilnius University (1798–1838), physician by profession.

to an adult and an adult become a natural teacher to themselves. And is it not the case that every natural teacher, unable to cope with both tasks at the same time: firstly his or her own proper participation in the culture of adults – the core content of which, after all, has to be a professional activity – and, secondly, a teaching activity would entrust that to an intermediary from the secondary circulation of education. It is known that the Śniadecki family engaged tutors as intermediaries in the secondary circulation of education. When they included paid teachers – who came from other European cultures – in the primary circulation of education they transformed it into the secondary circulation of education. It was as if, by bringing the school into the house, the Śniadecki family's home turned into a home school. This meant that a teacher from the *secondary circulation of education*, entrusted with such a task by the primary teachers, had to prepare for it in advance in a teacher training college. *Secondary circulation* teaching requires didactic skills.

Returning to the theory of the beginning of physical education and closing the list, one can also naively ask: Why does a teacher need a methodics and why does a methodics become a pedagogue?

In order to fill the gaps in the secondary circulation of the education the so-called methodics was established in teacher' training seminars. A reflective practitioner of the type who would become a methodics had to be provided with a philosophical understanding of the meaning of their cultural trust. The methodics needed a pedagogue, just like the teacher needed a methodics, and the student needed a teacher. Thus, in the final version, the theory of the beginning of empowered physical education took into account at the very end the causality of the educator in guiding the student through the culture of the *gymnasion*. The theory of the beginning revealed the logical necessity of the educator in the chain of the causality of physical education, but at the same time led to the recognition of the necessity for academies in the educational circulation of *gymnasion* culture and its ontological importance in leading the student to responsible participation in the culture of adults.

The pupil does not know the methodics, let alone the pedagogue, and, just as the theory of the **beginning** explains the causality of physical education so, to both of them, the human way of dealing with oneself may owe – in terms of both the humanisation of one's structure of being, and indirectly – the empowered way of existence in the culture of their aspirations.

The theory of *trivial* physical education

The theory of the beginning reveals the external reason which leads to the metaphysical birth of a being. It shows the final relationships of the internally self-organizing being, pointing to the relational co-presence of the pedagogue to the methodics, but it does not shed light quite clearly enough on the subject from

which “everything” begins inside being itself. After all, it is not the pedagogue who initiates physical education, but they join the circulation, being initiated by “someone”, and it is not the pupil who comes to the teacher wanting to be educated physically, but “someone” calls on the pupil to give them the social term for a candidate for adulthood.

It is an adult who undertakes teaching in a primary social group and initiates the causality of physical education when, guided by their own experience of everyday cognition, they begin to recognize the properties of their child’s bodily structure. An adult will have experienced many situations in life, from which they will have been convinced that they cannot exceed their abilities. Nevertheless, by exercising physically in the areas where nature submits to their actions the adult would ensure for themselves the effectiveness of the assumed goal. Did they not discover before their cognition, the simplicity of this significance: that by acting in a simple way, they can significantly perfect the natural corporeality for the purpose of their existence? And could the adult call this act “nursing”, “body shaping”, and even “physical education”?

If adults could use this name for a being that was conceived and realized by themselves, in which they themselves were the causative agent, and the child was the objectified *end*, then – along with the transition from the potential of the decision to the actuality of the act – the adult would become the *alpha* of objectified physical education, its causal beginning. The *alpha*, but not the *omega* of a circular course. They were not the adult who was content with trivial bodily education – all that constitutes the causality of physical education. This was not in the sense that they acted trivially, i.e. pre-methodically and pre-pedagogically, but that the consequences of their agency were located in the student’s *physicality*, and not in their personality as it related to corporeality. The adult did not even think that they could broaden the scope of their causality, but above all, place their vector in relation to the student so as to induce in them the pursuit of bodily self-education. The adult did not think that it was possible to move from objective to subjective physical education, and thus did not recognize that they were only an *alpha*, initiating the being on the level of the metaphysically trivial, teaching reality. Nursing, and educating the child’s physicality within the circularity of primary education is both trivial, and real, as a relational being, and as such constitutes the causal beginning of bodily education. Its continuation has always – ever since there have been *gymnasiums* in European culture – been the re-humanization of the bodily nature of the pupil in a cascading relationship of causality: from the *gymnasiarch* as a manager of education of the body to the *paidotribe* as an exercise instructor, and from a bodily exercise instructor to the pupil of the ascetics of bodily formation. In every relationship, someone was influencing someone on the basis of unconditional causation. The pupil had to submit to the pressure of the instructor, being forced to exercise their physicality, and the manager had to impose a repertoire of shaping exercises on the instructor – adequate

to the purpose of the external social preparation of the pupil. A different set of exercises was selected for military and agonistic purposes, and a quite different set again, for the purposes of public health. When the idea of “arming” the body with vigour became about the transformation of its naturalness into the artificiality of a sword, sabre, spear or throwing disc, the spirit of militarism then permeating the mentality of the teacher made them into a *gymnasion* tyrant and trainer\ tamer. When the king was going to war, he would, with the help of *gymnasiarch* place the pupil’s body on the training field of war and make him (it was always a “he”) a pawn on an imaginary chessboard of the game of life for armed struggle. The king would subject the pupil to strict orders through his intermediary (the instructor) – to shape him using force. Bodily education turned into the objectivity of relationships and made its goal the object of the physicality of the pupil’s body. Not in himself as a personal being, but as an impersonal substance, under the pressure of physical exercise. The bodily physicality of the flesh was subject to exercises *nomen omen* “physical”, which could lead the subject learning its objectified singularity to call the relationship “physical education”.

The theory of the trivial beginning of bodily education is in fact the theory of the objective relationship – “pushing” the pupil towards activity – and the objective goal placed on the material substance of the pupil. There is a reason why it is called the “specific” goal of the pupil’s physicality [8].

The primary teacher was trivial, and so was the first theoretician who recognized the objectivity of physical education as a relationship property and it is the only possible consequence of it when it comes to the extent of the pupil’s transformation. The quantitative difference was that physical education was definitely an authoritarian objective relationship when it was established by reason of military power, and a humanitarian one, when the reason was for *family* power i.e. through public, not state power which justified its sense through the happiness of a person’s life *in company*, as in Śniadecki’s theory, where its goal was to improve bodily healthiness. This is what could have led the doctor to believe that the relationship with physical education is much more akin to “health upbringing”. This is also why it is more appropriate that physical exercise – as opposed to movement as the best medicine for health and as opposed to physical activity as a means of intensifying physical vigour – corresponded more accurately in terms of meaning to the health-related purpose of the relationship – and made this linguistic expression more subtle.

The details of the reasons for physical education show that regardless of the content of the bodily exercises assigned to the pupil: utilitarian, health, aesthetic or sports reasons – the trivial (simplified) expression comes from the fact that: firstly, the causality of physical education is carried out through the relationship with the objectification of the pupil, and secondly, that the consequences of the teacher’s causal influence are related to the corporeal – substantial object, anthropologically reduced to the somatic and corporal nature of the pupil.

On the other hand, the theory itself, as a cognitive structure, is obviously not trivial. The theory of trivial physical education assumes the objectification of the student in relation to the teacher, and the objective character of the teacher's goal of action, which is located in the body substance, expressing the specificity of the change made in it. It is therefore legitimate to recognize that the concept of trivial physical education includes the taking care of a child.

The relationship between the concept of being to its theory

While taking into account the fact that physical education is a two-subject and intergenerational social being, its comprehensive concept must include concepts that are subordinate to it, and at the same time equivalent to each other. Following the principle of dividing the concept from the whole of a divided *totum division*, the overall concept of trivial physical education (PE) includes equivalent concepts (PE¹) and (PE²), which have the status of members of the division – *membra divisionis*. Therefore, separate from the comprehensive conception of trivial physical education (PE), which would take into account all the entities participating in the formation of the pupil, including themselves – which should also explain that the pupil is at the same time a trivial physical education – it is possible to use abstractions to describe the essential features of a trivial pupil; not the primary or secondary teacher, nor the methodics, but just the pupil.

The concept of “a trivial pupil of physical education” is true because it takes into account that which is essential for their existence: the objectivity of the bodily substance of the goal of action and the objectification of being. If we consider the concept of the essence of being as a logical structure belonging to the theory, the function of which explains the origin of being and the reasons for the variability of its existence, then the content of the concept could not take into account irrelevant facts since the theory explains more than describes the concept contained in its matrix. In theory, they are included, and in the concept of being they are omitted. For this reason, the secondary consequences of changing the pupil, which are taken into account in various theories that go beyond the “framework” of his/her physicality, and which the theoreticians call – coincidentally – non-specific consequences of physical education, show physical education as a non-trivial fact, or, at least, not as simplistic as the concept itself would suggest. What was the *non-specific* consequence of a change of pupil, because it has become *irrelevant* to the notion of physical education, has, to put it bluntly, become useless in the notion of being [9].

It follows that the theory of physical education contains the general concept of being, and equivalent concepts separated from the whole, which describe the essence of each subjective being in relation to another being in a two-subject and intergenerational system. And, of course it uses logical true terms that explain the

external cause-reason for the origin of being in general (“what” makes physical education **exist**?) as well as explaining the reason for the internal volatility of the subjects of the relational structure.

Towards a theory of nontrivial physical education

The breakthrough in thinking came when what was considered in the theory of trivial physical education of the pupil to be a non-specific consequence of his or her change – regarding changes to his or her personality, as opposed to *specific* changes in bodily functions – was recognised as a *gist*, that is, important to the essence of being. The non-specificity of the resultant changes to the pupil obtained the status of specificity within the concept of “physical education”, that is, an accident essential for their existence. Personality, not the body, is important; alternatively, the personality is important, and the body of the pupil is of secondary importance [6]⁴.

The pupil’s physical *aktywizm* and exercise, leads to the internalisation of the patterns of body culture – through its autonomous disclosure (externalization) in the act of bodily asceticism, as has been idealized here – as is true in any theory. The effect of the pupil’s physical *aktywizm* does not manifest itself immediately. One could even say that it is unknown at what point it occurs after becoming dependent on a teacher, or even say that there are no known pathways for the pupil’s transition from the stage of subjective empowerment to that of bodily self-education in social adulthood.

As for the *gist* of the personality change – following the adoption of the formula by the pupil – it is expressed by the act of self-education of bodily property. Specificity **makes** non-specificity so that the secondary depends on the primary: the objectification of the act of asceticism in the bodily structure of being depends on the objectification of the pattern of asceticism in oneself, while the condition for both is the primary metaphysical act of bodily exercise contained in the pu-

⁴ The article must not exceed the editorial word limit. In the book version of *Homo Physicus* (in print 2022) I discuss the non-trivial understanding of the causality of physical education, known since the famous FIEP Manifesto in 1970. The list of commented views on the goals of physical education is long. However, it was opened by Znaniecki – a Polish scientist who lived in the USA from 1938 until his death (1958). In *The Sociology of Education*, he wrote that in physical education, “...it is not only a question of the pupil fulfilling certain activities during the educational relationship, but of him acquiring the will and the ability to perform them later, after he has matured and become independent of the educator” (1928); The similar thinking about aims of physical education presented much later: Demel [4, 5], Zuchora [5], Grabowski [9], Osiński [17], Cynarski [3], Femiak [7]. During the time when I was a university assistant, I published [18] comments on the British educators’ view on physical education Roy [20], Bate [1], Whitaker [24]. I supplemented them over the years, pointing to the theoretical importance of the works of Burt Crum [2], McNamee [15], Green [10], Kirk [12, 13], Stolz [21], Naul [16] or Margaret Talbot [23] – with whom I have often exchanged views personally.

pil's activity. The activity of the pupil initiates their physical education. Here is the simplicity of the causal complexity of non-trivial physical education (called "education to the value of the body") [19].

Therefore, it can be considered that the concept of non-trivial physical education includes, as important for causality, a subjective relationship with the teacher and a cognitive disposition of consciousness, liberating the pupil towards independent bodily formation [5, 14, 17].

Content of upbringing through the *gymnasion* culture

Pupil's physical *aktywizm* is about actively learning the pattern of action. Activity is an active experience of action, initiated by the teacher who knows the pattern, that is a consequence of a trust relationship with the pupil. It is here that physical education has its external causal beginnings, where the pupil acts according to the rule, and the internal-cognitive – where he or she accepts the rule. Entrustment assumes the adoption of a pattern. The pupil accepts a cultural design as a "gift" to him or herself, because the action is intended to equip the bodily object of their reference with supernatural perfection. Through it the goal of personal aspiration in the participating action to be attained is enabled; the improved bodily capacity is intended to make it possible to attain the goal of a higher action. "It pays off" to accept a cultural gift from your teacher to increase the potential of your own naturalness. It is worth taking it and objectifying it in the corporeality to allow oneself to improve one's humanity.

If success in achieving the goal of action of a participating adult, is conditioned by their supernatural bodily endowment, and perfected according to the rule of the *gymnasion* – which indicates the *actor's* reflective approach to the dependence of life in the culture of destiny on an ascetic lifestyle – then the content of the pupil's cognitive and moral experience in subjective physical education must be the patterns of bodily formation adequate to the goals of action in the culturally promised future. According to the law, the content of physical education depends on the pupil's tasks in social adulthood.

Using the law of two levels of dependence: a) conditioning the act of cultural destiny of the *actor* through the act of his own bodily formation, and b) attributing the act of bodily formation in adulthood to cognitive experiences of its cultural pattern by the pupil in the *gymnasion*, it can be stated – with reference to the *theory of the beginning* of physical education – that the causal relationship between the *gymnasion* teacher and the pupil initiates the success of social life in adulthood. The truth of this statement is a general metaphysical principle, which shows the body as the source of existence, and thus it elevates the bodily potency to the ontic condition of the action of the subject participating in culture. The theory of physical education contributes to this principle.

Therefore, the content of the pupil's *aktywizm* are the rules of body culture appropriate to the social roles and tasks involved in adult life. By the division of participation in culture into the following categories: being, symbolic and social, the patterns of bodily culture, can, for practical purposes, be divided into biotic, vital, utilitarian, aesthetic, artistic, agonistic, perfectionist, mystical, moral-aesthetic and hedonistic. They contain rules of bodily asceticism – characteristic of *gymnasion* culture. Their extensive content “expands” the cultural framework of physical education far beyond trivially interpreted health and utilitarian education, especially military physical education. There is therefore no such thing as “general” physical education. Such a being does not exist. Physical education is always culturally particular – appropriate in terms of content to the culture of the pupil's destiny in adulthood.

From a nontrivial theory to the philosophy of physical education

In the contemporary non-trivial theory, it is necessary to ask about the pupil's inner causality of physical education, explicitly taking into account the necessary concept of human subjectivity and – due to social easement – the ideological reasons for making sense out of being. And it cannot be just any concept, only the truest possible, *which crowns understanding of the subjective being*, not just any ideological reason for the social existence of this entity, but only the one that does not turn it into its opposite; which places it in a relationship of easement towards an impersonal being with reason higher than itself as a personal subject.

Would some hypothetical nontrivial theorist skilfully using the terms “subjectivity” and “personality” have the courage to tell a social philosopher that he does not know of the school of thought according to which man does not live for society but for humanity. What would a non-trivial theory of physical education look like in the eyes of a philosopher, if it justified the mechanics of the pupil's independent pursuit of bodily perfection with the reason for his or her being. Would this mean that the student/subject, striving for bodily perfection of his/her property, devoted themselves to the object? Has the pupil been empowered to place the fleshly and fit body, “improved” by themselves, into the object of impersonal reality: in order to fulfil the task of a bloody revolution, a military spurt towards physical death inflicted by the leader, always against the corporeality of someone else?

I suggest that in authoritarian ruled societies – despite the fact that the theory of physical education meets the requirement of non-triviality – the consequence of deliberate personality change to the pupil may be justified by the reason of impersonal good, and not a reason for the good of the person; that is good that is regarded in philosophical anthropology as the “top formation of being in general”, where society cannot be a higher being – regardless of what fashion society is shaped into.

Conclusions

1. The conclusion is that the non-triviality of the theory of physical education is not only determined by the motif of the empowerment of the pupil and the empowerment of the personality for bodily self-improvement, but also by the axiological motif, which justifies the reason for physical education with the good of the person.

And since the reasons for non-trivial theories of physical education are different, their clash is also possible in the metadiscourse. For this reason, even theoreticians may not like each other personally, when they learn that everyone is a spokesperson for the social system they come from and which they describe in their theorizing.

2. From the methodological point of view, the use of normative rationality in the non-trivial theory would determine the transformation of the entire logical structure – working simultaneously on the waves of causality and meaningfulness of being – into the philosophy of physical education with a personalistic ideological orientation.

3. The transformation of a theoretician into a philosopher of physical education takes place alongside the operation of justifying the meaningfulness of being; the transition from explaining the existence of being, in the light of the truth of the cause, to justifying the existence of being in the light of the truth about the good.

As long as the theoretician is focused, and works alone as a seeker of the cause of purposeful being, even reaching the mystery of its nontriviality, because the triviality of the object they had previously learned does not satisfy them – for that time they do not stand out in the group of recognized researchers like *Mr. Cogito* (the character in a poem by Zbigniew Herbert) representing epistemically basic rationality. They want to know how a being works and where it comes from, what are the reasons for both the internal achievement of the full objective and its external origin. Certainly, this second curiosity (in terms of the origin of being) is childishly difficult – hence never raised by trivial theoreticians – takes the theoretician to the source of knowledge of the reason of all beings, that is simply to metaphysics. It takes them there, to give an understanding of why physical education is a universal; why *it is and must exist everywhere!* In this episodic excursion into the field of meta-science, each theoretician becomes a philosopher of being only for a moment, then they return to the original rationality.

4. The return to pure theory was aimed at supplementing the “find” of non-trivial physical education with the missing concept of the pupil as a person. And at the same time it came down to the exclusion of the behaviorist “makeshift” concept from circulation; which in fact blocks access to the mystery of internal causality, which makes it impossible for the theoretician to show the act of decision making of the student’s will as a source of self-determination. And here, where the seemingly nontrivial concept of physical education ends, the question

arises about the meaning of the destiny of being. The theoretician becomes a philosopher. Like a weaver, who weaves threads in the warp and whose finished work depicts being, at the end they ask a question about the goodness of the image justifying its existence. A theoretician in the role of a *weaver* of the causal model of physical education must therefore complete their knowledge of being with the axiological reason for its rightness. Metaphysical thinking enables the theoretician to describe physical education as a causal-ideal reality.

References

- [1] Bate R. (1972): *Physical Education – Do they Understand?* British Journal of Physical Education, vol. 2, no. 2, 19–20.
- [2] Crum B. (1993): *Conventional Thought and Practice in Physical Education: Problems of Teaching and Implications for Change*. Quest, vol. 45, issue 3, 19–20.
- [3] Cynarski W., Warchoń K. (2011): *Wybrane problemy współczesnej teorii i metodyki wychowania fizycznego*. PWSZ. Krosno.
- [4] Demel M. (1973): *Szkice krytyczne o kulturze fizycznej*. SiT. Warszawa.
- [5] Demel M., Zuchora K. (1975): *Cele kształcenia i wychowania fizycznego oraz zdrowotnego*. Kultura Fizyczna, nr 4, 1–4.
- [6] Demel M. (1989): *O trzech wersjach teorii wychowania fizycznego. Próba ujęcia komplementarnego*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 2, 3–30.
- [7] Femiak J. (2018): *Ciało a możliwości poznawcze podmiotu w filozofii i w naukach społecznych o kulturze fizycznej*. AWF. Warszawa.
- [8] Gilewicz Z. (1964): *Teoria wychowania fizycznego*. SiT. Warszawa.
- [9] Grabowski H. (1997): *Teoria fizycznej edukacji*. WSiP. Warszawa.
- [10] Green K. (2008): *Understanding Physical Education*. SAGE Publications Ltd.
- [11] Jirásek I., Hopsicker P.M. (2010): *Philosophical Kinanthropology (Philosophy of Physical Culture, Philosophy of Sport) in Slavonic Countries: The Culture, the Writers, and the Current Directions*. Journal of the Philosophy of Sport, vol. 37, issue 2, 253–270.
- [12] Kirk D. (2010): *Physical Education Futures*. Routledge. London.
- [13] Kirk D. (2018): *Physical Education-as-Health Promotion: Recent developments and future Issues*. Education and Health, vol. 36, no. 3, 70–75.
- [14] Krawański A. (2003): *Ciało i zdrowie człowieka w nowoczesnym systemie wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.
- [15] Mc Namee M. (1998): *Philosophy and Physical Education: Analysis, Epistemology and Axiology*. European Physical Education Review, vol 4, issue 1, 75–91.

-
- [16] Naul R., Scheuer C. (2019): *Research on physical Education and school sport in Europe*. Aachen: Meyer & Meyer.
- [17] Osiński W. (2012): *Teoria wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.
- [18] Pawłucki A. (1975): *The problems of physical education in British Journals in 1961–1973*. SiT. Warszawa.
- [19] Pawłucki A. (1992): *Wychowanie jako kulturowa rzeczywistość*. AWF. Gdańsk.
- [20] Roy H. (1971): *Is School P.E. Really Meaningful*. British Journal of Physical Education, vol. 2, no. 1, 1–2.
- [21] Stolz Steven A. (2015): *The Philosophy of Physical Education. A new perspective*. Routledge. London.
- [22] Śniadecki J. (1855): *O fizycznym wychowaniu dzieci*. Wydawnictwo Kazimierz Turowski. Sanok.
- [23] Talbot M. (1998): *Physical Education: Contested Positions, Competing Discourses – The Need for Renaissance?* European Physical Education Reviewer, vol. 4, issue 2, 104–116.
- [24] Whitaker K. (1972): *Root and Branch: Some Thoughts on the Teaching of Physical Education*. British Journal of Physical Education, vol. 3, no. 5, 46–47.
- [25] Znaniecki F. (1973): *Socjologia wychowania*, t. 2. PWN. Warszawa.
- [26] Znaniecki F. (1987): *Pisma filozoficzne*. PWN. Warszawa.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *The importance of metaphysics in the theory of nontrivial physical education – Polish tradition*.

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.14>

Anna PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA*

<https://orcid.org/0000-0003-0429-0327>

Sport facilities and their social meaning – in the past and present

Jak cytować [how to cite]: Pawlikowska-Piechotka A. (2021): *Sport facilities and their social meaning – in the past and present*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, vol. 4, no. 2, pp. 125–136.

Obiekty sportowe i ich społeczne znaczenie – w przeszłości i obecnie

Streszczenie

Społeczne znaczenie obiektów sportowych, ich funkcja i rola zmieniały się na przestrzeni wieków. W niektórych aspektach te zmiany są płynne i harmonijne, w innych – szybkie i dynamiczne. Dzieje się tak z powodu wielorakich przyczyn, ale u ich podstawy tkwią zawsze najbardziej zasadnicze przesłanki: obiekty sportowe mają za zadanie odpowiadać na aktualne potrzeby i oczekiwania społeczne. W Europie od ponad trzech tysięcy lat rozwojowi poszczególnych dyscyplin towarzyszy ewolucja obiektów sportowych. Aby sprostać tym potrzebom, oczekiwaniom i wymaganiom – architektura obiektów sportowych powinna być niezwykle zróżnicowana. Ta różnorodność przejawia się w różnorodności stylów, konstrukcji, materiałów budowlanych, form i funkcji – w zależności od epoki, funkcji, cech przyrodniczych i krajobrazowych, oczekiwań społecznych, a także możliwości realizacji i sytuacji politycznej. Ponadto kształt, wielkość i program użytkowy obiektu sportowego zawsze zależą od dyscypliny i przepisów sportowych. Jednak ich główna rola jest uniwersalna: wielka użyteczność dla społeczeństwa, zaangażowanie w tworzenie tradycji i tożsamości miejsca. Powinny zawsze dobrze odpowiadać na niezwykle silne sportowe emocje, utożsamiając piękno i szlachetność z użytecznością i etosem sportowej rywalizacji – te wartości są niezmiennie.

* Professor, Faculty of Physical Education, Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw; e-mail: anna.piechotka@gmail.com

W roku 2020 wybuch pandemii COVID-19 udowodnił, jak ważna i cenna jest możliwość sprawnej adaptacji obiektów sportowych do nieoczekiwanych sytuacji i pilnych społecznych potrzeb.

Słowa kluczowe: sport, architektura, obiekty sportowe, społeczeństwo.

Abstract

The social significance of sports buildings, their function and role, have been changing within centuries. In some aspects, they are constant and harmonious, in some – quick and dynamic, but their ways are to answer the needs and expectations of their host society. In Europe, for more than three millennia, the development of individual disciplines has been accompanied by the evolution of sports facilities. To meet these needs, expectations and requirements - the architecture of sports facilities should be highly diverse. This variety is manifested in various styles, constructions, building materials, forms, and functions – depending on a given era, on the role, on the environmental and landscape features, on the social expectations, and the possibilities of implementation and political situation. However, their prominent role is universal: great usefulness for the society, their involvement in creating the tradition and identity of the site. They should always respond well to the emotions of extreme sports, equating beauty and nobility with the utility and ethos of sports competitions. In 2020, the outbreak of the COVID-19 pandemics proved how important and valuable is flexibility, the readiness of sports facilities to meet unexpected challenges and new situations.

Keywords: sport, architecture, sports buildings, society.

Introduction

The social meaning of sports buildings, their function and role, has been changing for centuries. In some aspects, they were constant and harmonious, in some – rapid and dynamic, but always meant to respond well to the needs and expectations of the local communities. The meaning and ethos of physical culture – is an ideal model, a pattern of values and norms related to the style of sports. Therefore, if and how can athletes follow such expectations and deals in the sports facilities? However, as it turns out, such efforts have been made since ancient times, often with excellent results. The functionality of sports architecture can be discussed in the light of inspiration originating from tradition and history. However, it is also influenced by new ideas. The significance of sports ethos and the social role of sports architecture can be found in the function and program, construction and aesthetics of sports facilities [1, 11, 12, 15].

The history of sports is also the history of our civilisation. In Europe, for more than three millennia, the development of individual sports disciplines has been accompanied by the evolution of sports facilities. It covers the period from the Ancient Olympic Games to modern sports architecture. It covers a wide range of constructions: buildings erected for the needs of the most extraordinary sports events, such as the Olympic Games, and sports facilities accompanying education of children or daily recreation of urban residents [3]. To meet these needs, expectations and requirements – the architecture of sports facilities should be highly

diverse. This variety is manifested by various styles, constructions, building materials, forms, and functions – depending on a given era, on their role, on the environmental and landscape features, on the social expectations, and the possibilities of their implementation and political situation.

Moreover, the shape, size and program of a sports facility always depend on the sports discipline and rules. However, their primary role is universal: it is their usefulness for a local community, their involvement in creating the tradition and identity of the site. They always respond well to the emotions of the extreme sport, equating the beauty and nobility with the ethos of sport competition – these values are unchanging. In 2020, in the year of the outbreak of the COVID-19 pandemic, it was clear how important the flexibility and readiness of sports facilities is for unexpected changes and how valuable are these sports edifices (stadiums, sports halls) which could be quickly and efficiently adapted to the new functions, meet the challenge of the new situation (converted into temporary hospitals, or sports stadiums meeting all sanitary safety restrictions for organised events) [23].

The presented material was prepared based on the statutory research projects (ds-144 and ds-316) conducted at the Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw. These research projects, focused on the history of sports architecture in Europe, understood as an outline from ancient times until present times, were undertaken based on the Ministry of Science and Higher Education grants. The research was focused on systematic collection and analysis of data related to the history of European sports facilities – in the past and nowadays. To achieve those goals research process involved a variety of methods, research techniques and valuable tools: historical research (extensive literature survey connected with the problem), contemporary sports building and facilities requirements (extensive literature, sport federations regulations and documents survey together with a case study, undertaken in the selected sports facilities in Warsaw, surveys performed with the use of structured forms together with photography documentation). Analysis and interpretation of the collected data (primary and secondary, qualitative and quantitative) allowed formulating conclusions. This article presents selected research results, synthesis of the general character of research studies, supplemented with the recent impact of COVID-19 pandemic on the function of sports facilities [5].

The social significance of physical culture seen in the sport facilities

Many historical and modern sports facilities are outstanding buildings, documenting the fantastic achievements of our civilisation in the field of engineering structures. In ancient times – the Coliseum in Rome with timeless, functional solutions, and in modern times – an innovative sports hall in Raleigh, designed by

a Polish architect, Maciej Nowicki, or the Olympic Palazetto dello Sport in Rome, designed by the architect Pier Luigi Nervi. Examples of the extraordinary aesthetic qualities in the antiquity period can be seen in Delphi, perfectly harmonised with the surroundings and, in modern times, in the outstanding construction of the suspended roof of the Olympic Stadium in Munich or the sculptural forms of the Olympic Swimming Pool in London. Other monumental objects that have become milestones for sports buildings, highly valued for their beauty and harmony of composition, are the Hockey Stadium at the University of Yale, USA (designed by a Swedish architect Eero Saarinen, 1958), the Olympic Complex in Tokyo (designed by a Japanese architect Kenzo Tange, 1964), the Olympic Complex in Sydney (designed, among others, by a Polish engineer Edmund Obiał, 2000) or the Olympic Complex in Beijing (designed by an international group of architects from Hertzog & de Meuron, ArupSport and Architecture Design & Research Group, 2000) [14, 17, 18]. In December 2020, Wojciech Zabłocki (1930–2020) passed away. He was one of the most famous Polish architects and sportsmen, internationally recognised author of many sports facilities in Poland and abroad (sports halls in Warsaw, Puławy, Konin, the velodrome of Pruszków, a sports centre in Syria).¹

One should note that among the outstanding works of architecture, often opening an entirely new chapter in the history of sports constructions, are predominated by objects constructed for the needs of the Olympic games. Significant sporting events are catalysts for introducing new products and construction innovations, new technologies, building materials and aesthetics. These monumental sports facilities arouse admiration and very often become icons of their home cities, their precious landmarks. They are given nicknames by the proud inhabitants of the cities where they have been built – like the Olympic Stadium ‘Bird’s Nest’ in Beijing.

The most critical historic sports facilities of recognisable value are unique parts of cultural heritage. The most outstanding ones, recognised as pieces of important human estate, are inscribed on the UNESCO World Heritage List: e.g. ancient Roman amphitheatres of the Coliseum (Italy) and El Djem (Tunisia), thermal Baths in Bath (UK), antique arenas in Arles and Orange (France), together with ancient Greek sports and sacral facilities in Olympia, Delphi, Ephesus, Aphrodisias, Thermessos and Hierapolis [22].

¹ Wojciech Zabłocki (1930–2020), prof. PhD. Eng. arch., Polish architect and swordsman, a student of the Hungarian swordsman Janos Kevey. He participated in four Olympic Games, and won two silver (Melbourne 1956, Rome 1960), and one bronze Tokyo 1964), medals in team sabre fencing. He participated in the FIE World Championships in Fencing and won four gold (team: 1959, 1961, 1962, 1963), one silver (team: 1954) and four bronze medals (individual: 1961; team: 1953, 1957, 1958), and he was a five-time Polish champion. In 1953 he became the individual world junior champion. He graduated from the Faculty of Architecture at AGH in Krakow. Wojciech Zabłocki was author of many outstanding projects of sports facilities, monuments, residential architecture, books, paintings and drawings (his works were exhibited in Poland and abroad).

Prestigious sports facilities are expensive buildings, but their investors usually do not hesitate to make them beautiful and fanciful. Elegant and opulent architecture not only well harmonises with the sporting ethos and significant sports events, but it has commercial significance as well. In modern times, in the era of visual domination of TV, it becomes an inherent attribute of a sporting spectacle, making excellent scenery for the 'sports theatre', which has millions of viewers around the world. Today's stadiums, sports halls and swimming pools must be eye-catching and dominant over their neighbourhoods because their owners consider them essential business cards. Being a proof of power and significance (of a city, financial institution, corporation or a sports club), they have become a 'living advertisement'. Crowds of tourists fascinated by those mega-buildings visit huge sports stadiums only out of curiosity, intrigued by the unusual building structures and their beauty, their history – also when there are no sports events organised in a given facility. In response to these needs, famous stadiums, for example, the Manchester United Stadium, FC Barcelona Stadium, National Stadium in Warsaw, Olympic Park in Munich, Beijing Olympic Village, provide different opportunities to visit the site, having developed various tourist routes [19, 20, 21].

From the beginning of the 20th century, we dealt with sports facilities erected temporarily, especially for specific occasions and taken apart when they were over. They included certain sports facilities prepared for the Summer Olympic Games in Amsterdam (1928), the Winter Olympic Games in Oslo (1952), the Summer Olympic Games in London (2012) and in Rio de Janeiro (2016). Naturally, solid facilities, calculated for use in the long term, predominate. These latter types are usually impressive in scale and costly investments, placed in the most prestigious locations, owned by prominent corporations and banks, state governments or vibrant cities. Renowned football clubs are welcome by city authorities, which are often willing to subsidise sports facilities – only to keep such a famous team at home.

Today, in many European cities, large stadiums and monumental sports facilities are built with combined funds called hybrid investments. They are called 'Public-Private Projects' ('P-P-P'): the city usually contributes to the form of land, and a private investor finances the construction. In the case of the EU countries, the government (or local government) is most often the sole investor financing the construction of non-commercial sports facilities (in schools, public parks or other sports facilities for residents) - to meet the needs of the local community.

In the case of very high-level sporting events (as of Summer or Winter Olympic Games, world championships, European championships), governments feel responsible for financing sports facilities, as the dimension of such events is global and will undoubtedly be of great importance for creating the desired image of the country, region or city [6, 7, 17, 18].

The function and form of modern sports facilities

Nowadays, like in ancient times, some buildings are specially designed and erected for a given function. In the case of the majority of the sports facilities, it is a fact. However, sometimes, primarily for economic reasons, sports buildings have other functions than sports (permanently or occasionally) functions. This rational attitude and the multilateral use of a sports facility are associated with high costs of the investment and its maintenance. Furthermore, there are also specific social benefits of such a solution. This common-sense approach to sports buildings use has not changed for millennia. The amphitheatres built in ancient Rome were used for sports games, entertainment shows (including 'nautili' shows), state and religious ceremonies, assemblies and political rallies. The function of the currently erected large football stadiums is not different. For example, in the National Stadium in Warsaw there are such events as football matches, athletics competitions, competitions in water sports (windsurfing), political rallies, religious ceremonies, and concerts of pop music organised [5].

Such diverse functions of sports facilities require considering many conditions, including good visibility of the arena from seats in the stands. Hence, there was a considerable evolution in the shape of the stadiums: from a horseshoe shape characteristic of ancient Greece to an ellipse invented by the Romans. Today, a slightly corrected form (an oval shape) dominates in the plans of sports stadiums.

When leaving a large stadium, the safety requirement for spectators turned out to be ideally solved as early as 2000 years ago. The Romans, when solving this problem for the Coliseum, designed logical vertical and horizontal communication paths. As a result, both in the 1st century AD and today, evacuation of an audience of more than 50,000 spectators takes only about 8–10 minutes. All this is possible because Roman architects applied the innovative concept of dividing the audience into separate sectors and provided a transparent communication system of staircases and corridors [3].

Despite the possibility of using the ancient experience, the growing technical requirements and expectations of users regarding the sports infrastructure force designers to constantly search for new solutions concerning construction, materials and technology. In consequence, we can observe significant progress in sports buildings construction and technologies. There are new solutions to improve the functionality of facilities, increasing their acoustic and thermal comfort, energy efficiency and safety. Today thanks to these new technologies and construction solutions, objects with an unknown earlier function are created – for example, indoor ski slopes. The first indoor ski slope was the LaLaport Skidome SSAWS in Chiba, Japan (1999), covering 99,000 m². Inside, a constant negative temperature (–5 degrees Celsius) is maintained. These wonders of 'artificial nature' require complicated technology and construction and generate substantial maintenance costs in such a facility. Another novelty is the so-called 'intelligent

stadiums', prepared for performing different functions, in various weather conditions, for different audience capacities – which can be applied automatically. An example is the Satima Arena under Tokyo (2000), the movable roof and grandstand construction of which allows creating small (6,000 seats), medium (35,000 seats) or large (80,000 seats) audiences [14].

The Great Circus in Rome withstands 250,000 spectators is considered to be the largest sports facility in the ancient world. Modern design and technical capabilities allow the construction of stadiums with a comparable audience capacity. For example, Maracana Soccer Stadium in Brazil, completed in 1952, has places for as many as 220,000 spectators. However, due to the limited visibility and the considerable distance of the furthest rows from the arena, very high maintenance costs and problems with ensuring safety – such huge facilities are no longer being built.

There are numerous exciting analogies to the sports architecture of ancient Rome. For example, as in ancient amphitheatres (Coliseum), today all significant sports facilities have shops, restaurants, and special VIP lounges. The 'VIP Suites' of various sizes are becoming more and more popular. Some are small, having a few seats only, and some are large enough to have few dozens of seats, their lounge bar, vestibule, toilets and private elevator connecting directly to the parking lot. In antiquity, special 'VIP' spectators, such as heads of state, were distinguished in the same way. In the same way, for example, in the great Circus Maximus in Rome, the Imperial Lodge had a direct connection via the underground corridor with the Palatine Palace.

Tradition and individuality of sports facilities expressed in their names

In Europe, the tradition of naming monumental sports facilities is over 2,000 years old. In most cases, it was the name of the investor of the edifice, for example, Flavian's Amphitheatre (Coliseum), Karkalla's Baths, Hadrian's Baths, Diocletian's Baths. In modern times, we can observe another practice: the right to the name of the monumental sports facility is often sold to an institution or person who had nothing to do with constructing a given building. This phenomenon can also be observed in Poland, and we have at present: PGE National Stadium in Warsaw, PGE Arena in Gdansk, INEA Stadium Poznan. This is the practice applied to the newly erected and already existing buildings. As it may sometimes happen, the names of sports club sponsors (or the edifice owners) change so often that sports fans may miss them.

Consequently, they persistently use the 'old' name, which they have become accustomed to for decades. It also happens that sports fans, who have respect for tradition and historical continuity, vigorously protest against the name changes.

For example, in Ireland, under the local community pressure, the traditional name ‘Lansdowne Road Stadium’ has been restored to the Dublin Stadium.

Sports facilities – tragic and proud witnesses of the history of humankind

We all are aware of the tragic events, which took place at the ancient Roman amphitheatres. Unfortunately, modern history has also forced sports facilities to have tragic roles: stadiums have witnessed wars, executions and other bestialities – just like Roman amphitheatres. First of all, we should remember Velodrome d’Hivier in Paris, stadiums in Cambodia, Chile and Syria. In Poland – self-immolation, in a gesture of despair and political protest, of Ryszard Siwiec took place in 1968 at the Warsaw Stadium. In Germany, during the Summer Olympic Games, the Olympic Village in Munich (‘Olympisches Dorf’) was tragic events known as the ‘Munich Massacre’. On October 5, 1972, members of a Palestinian terrorist organisation assassinated athletes from Israel, [3]. In Europe, in the years 1935–1945, one of the ominous signs of fascism was the mass transformation of stone synagogues (Jewish prayer houses) into swimming pools or sports halls. For example, the Nazis decided in 1941 to convert the New Synagogue in Poznań into a swimming pool for Wehrmacht soldiers and the synagogue in Bierutowice into a sports hall.

After World War II, sports facilities were regarded (like other public edifices) as an architectural symbol of the new power and the new political system in the totalitarian states. It was nothing new, as it is impossible to separate sports from politics, for the simple reason that sporting events and successes are trendy elements of propaganda. Consequently, the noble sporting ideals can easily and cynically be used for particular purposes of any political game [2]. On the other hand, as we should remember, sports facilities also witnessed great and noble events that changed history – like the ‘Olivia Hall’ in Gdańsk, where the memorable Congress of ‘Solidarity’ took place in 1981.

In 2020, the year of challenging and tragic COVID-19 pandemic time, some of the urban sports facilities (stadiums and sports halls) were converted into temporary hospitals, as the World Health Organization strongly recommended isolation of patients [23]. One example is the National Stadium in Warsaw, others – sports buildings in Szczecin and other Polish towns. These are examples showing how sports facilities could quickly respond to the current social needs and help with the difficult time [21].

At this point, it seems reasonable to quote the Latin sentence, slightly changing the original: ‘stadiums have their fate’ (*habent sua fata libelli*). Like books, sports facilities sometimes turn out to have a unique and colourful history, closely related to the fate of societies and the history of European civilisation. Undoubt-

edly, over the past centuries, sports facilities have been authentic documents of our everyday life, our needs and expectations, and we can admit that they materially express the ethos of sports [9, 16].

Summary and discussion

The consistent continuity of the development of sports infrastructure in Europe is rational, inspired by the past, but not abandoning the constant search for modern solutions. It is necessary, as the sports facilities need to obey the law and must follow the changes introduced in the federation regulations. Most of the magnificent sports towers, erected in the past and present, are exemplifications of due respect for the ethos of sports standards of behaviour, values and physical culture traditions.

We have proof of this philosophy in the new buildings and the attitude towards historical edifices. We have numerous examples of careful legal protection and care for historic sports facilities, renovation and modernisation. It should also be emphasised that European societies have always treated sports facilities with pride and due respect, as extremely important for significant events and solemn celebrations, and needed in everyday life. In the past and at present, sports facilities were often built based on local initiatives of residents and then maintained by the effort of the entire urban community. These buildings are so important, that their location, program, function and external appearance cause extensive discussions and endless considerations; entrusted to be designed by outstanding architects and famous constructors. This attitude has not changed until today.

In the second half of the 20th and the 21st century, the concepts of sports facilities are characterised by a constant search for new, effective and at the same time functionally, constructively and materially rational solutions. It does not mean, however, that modern architects do not use experience. It is quite the opposite: it is enough to compare the functional program (not design, installation, material solutions – but the principle of use) of ancient thermal springs and modern assumptions for water parks. It turns out that not only the function but also their program rules are amazingly close and similar.

Will future societies consider sports a vital matter and see the necessity to erect new stadiums and sports halls? They certainly will, as recently almost 90% of inhabitants in 33 countries, will support the idea that international sports events matter for socialisation and integration, which was confirmed by an investigation conducted in 33 countries on the sample of 44 000 citizens of different sex, age and social backgrounds [9]. However, as we experienced in 2020, the impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on sport can fundamentally change the way sports events will be organised in future. Consequently – the way the sports

buildings (stadiums and sports halls) will be designed and redesigned to respond better to the need for social distance and sanitary safety requirements [4, 23].

Therefore, it is exciting whether contemporarily erected monumental sports facilities, which we admire and consider as outstanding works of architecture, will prove to be timeless solutions. Hopefully, these towers, which so perfectly reflect the essence of sports, will meet the expectations of future generations and be consistent with the ethos of physical culture – also in the perception of their prospective users.

Moreover, let us hope that they will serve only the noble and fair play ideas, using the words of prof. Henryk Sozański – ‘for the ennobling training and sports theatre’ [13].

This paper was prepared based on research material of statutory projects ds-114 and ds-316, conducted at the Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw, supported by grants from the Ministry of Science and Higher Education.

References

- [1] Cynarski W.J. (2005): *Architektura a antropologia dalekowschodnich sztuk walki: architektura objo – szkic z socjologii przestrzeni* [Architecture and anthropology of Far East Martial laws: objo architecture – a sketch of spatial sociology]. *Ido – Ruch dla Kultury* [Movement for Culture], vol. 5, pp. 75–95.
- [2] Dziubiński Z., Jankowski K. (2015): *Kultura fizyczna a polityka* [Physical Culture and Politics]. Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie & Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa.
- [3] Lipoński W. (2012): *Historia sportu* [The History of Sports]. WN PWN. Warszawa.
- [4] Parnell D., Widdop P., Bond A., Wilson R. (2020): *COVID-19, networks and sport*. *Managing Sport and Leisure*. Taylor – Francis Online, 31st March 2020; <http://dx.doi.org/10.1080/23750472.2020.1750100>.
- [5] Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M. (2017): *Dzieje budowli sportowych w Europie* [The History of Sports Architecture in Europe]. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Warszawa.
- [6] Rzegocińska-Tyżuk B. (2012): *Sport w krajobrazie miasta – wybrane zagadnienia roli i kompozycji* [Sports in the urban environment – selected issues of the role and composition]. *Architektura. Czasopismo Techniczne*, 1-A/2012, z. 1, vol. 109, pp. 146–156.

- [7] Rzegocińska-Tyżuk B. (2014): *The architecture of stadium in the space of the city – their role, composition and modernization problems exemplified by selected cities in Italy and Austria*. Architektura. Czasopismo Techniczne, 1-A (3)/2013, z. 1, vol. 110, pp. 119–143.
- [8] Samaranch A. (ed.) (1998): *Olympic Games and Architecture – the Future for Host Cities*. International Olympic Committee. Lausanne.
- [9] Seippel O. (2019): *Do sports matter to people? A cross-national multilevel study*. Sports in Society, vol. 22/2019, issue 3, pp. 327–341; <http://dx.doi.org/10.1080/17430437.2018.1490263>.
- [10] Sherad R. (2000): *Sports Architecture*. Taylor & Francis. New York.
- [11] Sinko T. (1939): *Doskonały Grek i Rzymianin*. [*The Perfect Greek and Roman*]. Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie. Lwów.
- [12] Słapek D. (2010): *Sport i widowiska w świecie antycznym* [*Sports and Sports Spectacles in the Ancient World*]. Wydawnictwo Homini Uniwersytetu Warszawskiego. Kraków – Warszawa.
- [13] Sozański Henryk (2017): *Dla treningu i sportowego teatru* [For the Training and Sport Theatre]. [in:] *Dzieje budowl sportowych w Europie*. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Warszawa, pp. 10–14.
- [14] Stutzerbacher P., Ulrich S. (2002): *Architecture for Sport*. Wiley Academy. New York.
- [15] Szawiel T. (1998): *Etos* [*Ethos*]. [in:] *Encyklopedia socjologii*, vol. 1. Oficyna Naukowa. Warszawa, pp. 202–203.
- [16] Takaai N. (1973): *The Function of Sports in the society Today*. Review for the Sociology of Sports, March 1973, vol. 8, issue 1; <http://dx.doi.org/10.1177/101269027300800105>.
- [17] Zabłocki W. (1994): *Olimpizm a ekologia – problemy i kontrowersje* [*Olympics and Ecology – Problems and Controversy*], [in:] *Logos i etos polskiego olimpizmu – materiały konferencyjne PKOL*. Kraków, pp. 9–14.
- [18] Zabłocki W. (2016): *Architektura olimpijska* [*Olympic Architecture*]. Wydawnictwo Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie. Warszawa.

Netographia

- [19] www.fcbarcelona.com [access in 2017].
- [20] www.mantud.com [access in 2017].
- [21] www.stadionarodowy.org.pl [access in 2017, 2020].
- [22] www.unesco.org [access in 2020].
- [23] www.who.int [access in 2020].

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport facilities and their social meaning – in the past and present*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport facilities and their social meaning – in the past and present*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sport facilities and their social meaning – in the past and present*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Sport facilities and their social meaning – in the past and present*.

**BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI,
RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW,
SPRAWOZDANIA**

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2021.04.15>

Renata URBAN*

<https://orcid.org/0000-0001-7970-8076>

**[rec.] Ryszard Wryk, *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019*,
Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020,
ss. 533**

Jak cytować [how to cite]: Urban R., [rec.] *Ryszard Wryk, „Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019”, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2020, ss. 533*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2021, t. 4, nr 2, s. 139–144.

W trudnym czasie pandemii do rąk Czytelników trafiła wyjątkowa książka pt. *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019* autorstwa Ryszarda Wryka. Autor, profesor historii, związany z Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu, od wielu lat swoje naukowe zainteresowanie poświęca problematyce dziejów sportu polskiego. Swoją uwagę badawczą skupił zwłaszcza na trzech zagadnieniach: genezie i rozwoju polskiego ruchu olimpijskiego, biografistyce sportowej, zwłaszcza w odniesieniu do olimpijczyków, oraz tematyce związanej z dziejami sportu akademickiego w Polsce. Analizując dorobek wydawniczy Autora, wydaje się, że szczególnie bliski jest mu trzeci obszar, w którym na uwagę i wyróżnienie zasługuje kilka pozycji monograficznych. Problematykę sportu akademickiego zapoczątkował jeszcze w latach osiemdziesiątych XX wieku, publikując liczne artykuły w czasopismach naukowych, np. „Wychowaniu Fizycznym i Sporcie” czy „Sporcie Wyczynowym”. Następnie ukazały się kolejne autorskie prace zwarte, a wśród nich m.in. *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939* (Poznań 1990), *Straty osobowe Akademickiego*

* dr hab., prof. US; Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Zdrowia, Instytut Nauk o Kulturze Fizycznej; e-mail: renata.urban@usz.edu.pl

Związku Sportowego w latach II wojny światowej 1939–1945 (Poznań 1990), *Zarys działalności Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–1949* (Poznań 2007), *90 lat Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu* (Poznań 2009) oraz trzypięciotomowe dzieło pt. *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego* pod redakcją Ryszarda Wryka (Poznań 2014). R. Wryk jest autorem pierwszego tomu, obejmującego *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1949*, drugi tom pt. *Akademicki Związek Sportowy w Polsce Ludowej* opracowała Halina Hanusz, a trzeci pt. *Akademicki Związek Sportowy w Trzeciej Rzeczypospolitej* napisał Bartłomiej Korpak.

Jako autor kilku monografii i wielu artykułów naukowych, obejmujących zagadnienia rozwoju sportu akademickiego na ziemiach polskich od jego zarania do czasów współczesnych, Ryszard Wryk stał się niekwestionowanym autorytetem w tej dziedzinie i wybitnym znawcą problematyki sportu akademickiego. Badając dzieje sportu studenckiego w skali ogólnopolskiej, stworzył podstawy do eksploracji naukowej dla przedstawicieli poszczególnych środowisk i odtworzenia genezy i rozwoju sportu akademickiego w kolejnych regionach Polski. Powstały opracowania dotyczące Warszawy (M. Rotkiewicz, *AZS-AWF Warszawa 1949–2009*, Warszawa 2014 oraz R. Gawkowski, *Akademicki sport XX-wiecznej Warszawy*, Poznań 2019), Rzeszowa (S. Zaborniak, A. Rzeszutko-Polak, *50 lat akademickiej kultury fizycznej WSP, UMCS, AR i UR w Rzeszowie (1965–2015)*, Rzeszów 2015), Częstochowy (W. Pięta, *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie w obiektywie (1945–2015)*, Częstochowa 2015), Olsztyna (M. Siwicki, G. Dubielski (red.), *Między stadionem a brzegiem jeziora. 65 lat akademickiego sportu i wychowania fizycznego w Kortowie*, Olsztyn 2016), Zielonej Góry (R. Domke, T. Grzybowski, *Pięćdziesiąt lat zielonogórskiego AZS*, Zielona Góra 2017), Katowic (K. Miroszewski, K. Wilczok, *Akademicki Związek Sportowy Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (1968–2018)*, Katowice 2018), Szczecina (R. Urban, P. Bartnik, Z. Szostak, *70 lat Akademickiego Związku Sportowego w Szczecinie*, Szczecin 2017 oraz R. Urban, *Zarys dziejów Akademickiego Związku Sportowego w Szczecinie w latach 1946–2017*, Poznań 2019), Lublina (D. Słapek, M. Szumiło, H. Hanusz, *Sport, co „Gryfa” wart! Akademicki Związek Sportowy (1908–2017)*, Lublin 2019 (e-book)) i kilka innych.

Pod koniec 2020 r. ukazała się monografia Ryszarda Wryka pt. *Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu w latach 1919–2019*, prezentująca genezę i działalność w zakresie sportu studenckiego jednego z najstarszych środowisk akademickich w Polsce. Liczące 533 strony opracowanie przedstawia sto lat aktywności sportowej poznańskich studentów. Konstrukcja pracy została podporządkowana kryterium chronologiczno-rzeczowemu, które Autor słusznie uznał za najodpowiedniejsze dla wszechstronnego i wyczerpującego omówienia treści całego zagadnienia. Opracowanie składa się z czterech rozdziałów głównych poprzedzonych wstępem, uzupełnionych zakończeniem i częścią dokumentacyjną, zawierającą aneks oraz indeks nazwisk.

We wstępie Autor w bardzo szczegółowy sposób zaprezentował dotychczasowe dokonania publikacyjne w zakresie problematyki działalności Akademickiego Związku Sportowego w odniesieniu zarówno do opracowań, obejmujących całą Polskę, jak i do poszczególnych środowisk. Uzasadnił w ten sposób potrzebę i konieczność przedstawienia dorobku środowiska poznańskiego, co wskazał w sformułowanym celu pracy, którym było:

[...] ukazanie powstania, rozwoju, działalności i dokonań poznańskiego AZS-u w latach 1919–2019 oraz określenie jego znaczenia w sporcie wielkopolskim i ogólnokrajowym, szkolnictwie wyższym i ruchu studenckim.

Postawił sobie zatem bardzo ambitny cel omówienia działalności poznańskiego AZS w szerokim kontekście nie tylko regionalnym, ale i ogólnopolskim, co – należy stwierdzić po analizie pracy – w pełni mu się udało. W dalszej części wstępu Autor uzasadnił przyjętą koncepcję i układ pracy, omówił poszczególne rozdziały, a także uargumentował sposób prowadzenia narracji i zastosowania licznych cytowań, które – należy w pełni podzielić opinię Autora – najlepiej oddają „[...] klimat i atmosferę opisywanych wydarzeń”. Następnie Autor podsumował przeprowadzone badania oraz scharakteryzował wykorzystane źródła i opracowania. Szacunek i podziw budzi liczba instytucji, z których zbiorów Autor korzystał, jak również wielość tudzież różnorodność dokumentów, stanowiących podstawę do odtworzenia dziejów Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu. Szkoda tylko, że nie dokonano ich zestawienia w bibliografii. Nie ulega wątpliwości, że ta część monografii nie tylko pełni funkcję perfekcyjnie przygotowanego metodologicznego wstępu, ale też doskonale wprowadza Czytelnika do zasadniczej części pracy, pozwalając spojrzeć na zagadnienie dokładnie w taki sposób, w jaki zaplanował to Autor.

Rozdział pierwszy poświęcony został omówieniu uwarunkowań powołania Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, a następnie ukazaniu podstaw jego działalności i głównych kierunków aktywności w okresie międzywojennym. Przedstawiony został rozwój wszystkich dyscyplin sportowych, które były wówczas popularne w środowisku akademickim i uprawiane przez studentów. Należy zaznaczyć, że wielu członków poznańskiego AZS odnosiło sukcesy we współzawodnictwie ogólnopolskim, zdobywając tytuły mistrzów Polski, np. w lekkoatletyce, szermierce, tenisie, wioślarstwie. Równocześnie byli oni reprezentantami Polski i brali udział w rywalizacji międzynarodowej, odnosząc znaczące sukcesy w akademickich mistrzostwach świata, np. złoty medal Alfonsa Foerstera w grze pojedynczej w tenisie w 1924 r. oraz złoty medal Stanisława Kuryłłowicza i Lecha Manitiusa, wioślarskiej dwójki, w 1937 r. Uczestniczyli także w Igrzyskach Olimpijskich – zimowych w Lake Placid w 1932 r. (Witalis Ludwiczak – hokej na lodzie) i w Garmisch-Partenkirchen w 1936 r. (Witalis Ludwiczak, Józef Stogowski, Edmund Zieliński – hokej na lodzie) oraz letnich w Berlinie w 1936 r. (Karol Hofmann i Waclaw Gąssowski – lekkoatletyka). Oprócz osiągnięć w sporcie wy-

czynowym Autor wskazał również znaczenie działalności AZS dla upowszechnienia sportu wśród ogółu studentów oraz społeczeństwa Poznania, w czym podkreślił szczególnie wkład profesora Eugeniusza Piaseckiego.

W rozdziale drugim Autor zaprezentował losy Akademickiego Związku Sportowego podczas drugiej wojny światowej, analizując sytuację bezpośrednio przed wybuchem wojny, omawiając okoliczności zamknięcia Uniwersytetu Poznańskiego, a następnie opisując aktywność azetesiaków w czasie wojny. Większość z nich została zmobilizowana pod koniec sierpnia 1939 r. i uczestniczyła w kampanii wrześniowej, obronie Warszawy, powstaniu warszawskim, walkach na wszystkich frontach wojennych, podjęła działalność konspiracyjną lub została osadzona w obozach jenieckich, więzieniach sowieckich czy obozach koncentracyjnych, dzieląc los całego polskiego społeczeństwa. Wielu z nich zginęło. Autor wzbogacił ten rozdział w liczne cytaty, przywołując niezwykle wzruszające fragmenty listów żołnierzy-azetesiaków z barykad do rodzin, dramatyczne relacje z udziału w walkach czy wspomnienia z niespodziewanych spotkań u schyłku wojny.

Rozdział trzeci jest najobszerniejszy, co wynika z długości i złożoności okresu, który opisuje – lata 1945–1989. W rozdziale tym Autor wyróżnił kilka części, związanych z przemianami polityczno-społecznymi i ustrojowymi, które miały miejsce wówczas w Polsce. W pierwszym podrozdziale przedstawił okoliczności reaktywacji Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu bezpośrednio po zakończeniu wojny oraz jego działalność w latach 1945–1949. W drugim podrozdziale omówił trudny okres aktywności AZS w strukturach upolitycznionych uczelni wyższych, kiedy z Uniwersytetu Poznańskiego – decyzją władz państwowych – wyłączono Wydział Lekarski i Wydział Farmaceutyczny, tworząc Akademię Medyczną, Studium Wychowania Fizycznego i przekształcając je w Wyższą Szkołę Wychowania Fizycznego oraz Wydział Rolny, który był podstawą do powołania Wyższej Szkoły Rolniczej. W tym okresie w Poznaniu funkcjonowało osiem uczelni wyższych, a sport akademicki rozwijał się pod szyldem zrzeszenia jako Akademickie Zrzeszenie Sportowe. W trzecim podrozdziale Autor przedstawił rozwój organizacyjny sportu akademickiego, omawiając go w latach: 1957–1960, 1960–1976 oraz 1976–1989. Mimo że uchwałą II Krajowego Zjazdu AZS z dniem 1 marca 1957 r. Akademickie Zrzeszenie Sportowe zostało przekształcone w Akademicki Związek Sportowy, stając się prawnym następcą Zrzeszenia, i rozpoczął się nowy etap w jego rozwoju, to jednak musiało upłynąć jeszcze wiele lat zanim „[...] założenia ideowe i doświadczenia poprzedników z czasów narodowej niewoli, okresu Drugiej Rzeczypospolitej i pierwszych lat powojennych [...]”, zakorzeniły się na dobre w świadomości młodego pokolenia azetesiaków. Autor w niezwykle skrupulatny i przekonujący sposób przedstawił proces przemian, jakie dokonywały się w organizacji przez ponad 30 lat w okresie Polski Ludowej. W podrozdziale czwartym omówił rozwój i osiągnięcia sportu akademickiego w poszczególnych dyscyplinach sportowych, których liczba zdecydowanie wzrosła w porównaniu do okresu międzywojennego.

Zwiększyła się także dynamika i skala udziału reprezentantów AZS w zawodach rangi międzynarodowej, w tym w igrzyskach olimpijskich, w których azetesiacy odnosili znaczące sukcesy. W tym okresie sześciu reprezentantów AZS uczestniczyło w igrzyskach olimpijskich (Zdobysław Stawczyk – 1a, 1952 r., Wojciech Lipoński – 1a, 1964 r., Daniela Jaworska – 1a, 1968 r., Grzegorz Korcz – koszykówka, 1968 r., Ryszard Blaszką – żeglarstwo, 1972 i 1976 r., Piotr Tobolski – wioślarstwo, 1980 r.), 13 było medalistami mistrzostw świata, 19 – mistrzostw Europy, 5 – letnich uniwersjad, 11 – akademickich mistrzostw świata. W podrozdziale piątym Autor omówił sposoby upowszechnienia sportu w szerokim kręgu społeczności akademickiej, przedstawiając działalność kół uczelnianych AZS w latach 1949–1960 oraz – powstałych na ich podstawie – klubów uczelnianych AZS w latach 1960–1989, a także problemy finansowe, bazowe i kadrowe, z jakimi musiały się one borykać w omawianym okresie.

Rozdział czwarty prezentuje najnowsze dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu w ostatnim 30-leciu jego istnienia (1989–2019). W podrozdziale pierwszym Autor omówił rozwój organizacyjny Związku po przemianach ustrojowych w Polsce w 1989 r. oraz dalszą jego działalność w okresie Trzeciej Rzeczypospolitej. Jak czytamy:

Uregulowanie szeregu zasadniczych kwestii prawnych, organizacyjnych i finansowych w polskim sporcie po 1990 r. w korelacji z zachodzącymi przemianami społeczno-politycznymi i gospodarczymi nie następowało szybko.

Jednak Autorowi udało się w sposób rzetelny i przystępny przedstawić trudne – bo nowe, odmienne od dotychczasowych – uwarunkowania rozwoju sportu akademickiego w nowej rzeczywistości i wykazać, że ostatecznie zdołał się on obronić. W podrozdziale drugim – analogicznie jak w rozdziale pierwszym i trzecim – Autor prezentuje poszczególne dyscypliny sportu wyczynowego, jednak tym razem opisuje je przez pryzmat konkretnych zawodników lub drużyn (w sportach zespołowych), odnoszących największe sukcesy w rywalizacji sportowej, np. akademicką lekkoatletykę reprezentuje m.in. Szymon Ziółkowski – mistrz olimpijski w rzucie młotem (Sydney, 2000 r., pięciokrotny olimpijczyk), Żaneta Glanc (trzykrotna olimpijka), Joanna Fiodorow (dwukrotna olimpijka), szermierkę – Norbert Jaskot (trzykrotny olimpijczyk) i Bogna Józwiak (dwukrotna olimpijka), taekwondo – Karol Robak, łyżwiarstwo szybkie – Jan Szymański itd. W drugiej części podrozdziału Autor omówił rozwój sportu uczelnianego, działalność klubów poszczególnych szkół wyższych Poznania i osiągnięcia ich reprezentantów w rywalizacji w Akademickich Mistrzostwach Wielkopolski, a także aktywność w zakresie upowszechnienia sportu wśród studentów.

Opracowanie zamyka podsumowujące zakończenie, które Autor zawarł w czterech częściach: „W latach Drugiej Rzeczypospolitej”, „W latach drugiej wojny światowej”, „W latach 1945–1989”, „Lata 1989–2019”, dokonując w nich oceny działalności i rozwoju Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu w stuleciu jego istnienia.

Autor uzupełnił pracę aneksem, składającym się z 14 załączników oraz indeksem nazwisk. Są to wykazy największych osiągnięć reprezentantów poznańskiego AZS w najważniejszych zawodach międzynarodowych (igrzyskach olimpijskich, mistrzostwach świata, mistrzostwach Europy, uniwersjadach, akademickich mistrzostwach świata) oraz ogólnopolskich (mistrzostwa Polski w lekkoatletyce, szermierce, tenisie, żeglarstwie, wioślarstwie). W indeksie nazwisk, opracowanym na 27 stronach, wymieniono w kolejności alfabetycznej nazwiska wszystkich osób, występujących w monografii. To wyjątkowo cenne zestawienie, zwłaszcza w wydawnictwie prezentującym stułetni dorobek reprezentantów sportu akademickiego.

Dzieje Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919–2019 to wyjątkowa publikacja, napisana przez wybitnego znawcę problematyki sportu akademickiego. Nikt lepiej niż profesor Ryszard Wryk nie przedstawiłby rozwoju i osiągnięć sportu akademickiego w Poznaniu w sposób tak wszechstronny, kompleksowy, rzetelny i z taką wnikliwością jak właśnie On. Polska historiografia kultury fizycznej zyskała nową, niezwykle wartościową pozycję, której Autorowi należy szczerze pogratulować.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe (½ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia należy zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

– minimalna rozdzielczość to 300 dpi,

– dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,

– nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,

– nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,

– nie stosuje się tła innego niż białe,

– nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

– przykładowe przypisy: A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowlanych sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, s. 50; W. Motoczyński (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, s. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igryskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 60.

– przykładowe opisy bibliograficzne: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowlanych sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (red.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [w:] T. Drozdek-Małołepsza (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*,

Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 211–224; Chelmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.

- b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:
- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.
- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000 [World Polonia Games in the years 1999–2000]*, [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce [From the most recent history of physical culture in Poland]*, vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI) i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 czerwca 2021 r. (numer 3, 2021), 30 września 2021 r. (numer 4, 2021); 30 listopada 2021 r. (numer 1, 2022).
- Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego i redaktorów naukowych:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Błażej Cieśliak (b.cieslik@ujd.edu.pl)
Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki
ul. Waszyngtona 4/8
42-200 Częstochowa
tel. (34) 378-42-97

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles – in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghostwriting" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").
6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords (½ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.The following conventional symbols apply:
pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,

dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,

x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,

“incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.

10. Rules for bibliographic descriptions:

a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);

- sample footnotes A. Pawlikowska-Piechotka, M. Piechotka, *Dzieje budowl sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017, p. 50; W. Motoczyński (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994, p. 33; R. Stefanik, *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małolepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 215; J. Chełmecki, *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych “Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, vol. 3, no. 1, p. 60.

- sample bibliographic descriptions: Pawlikowska-Piechotka A., Piechotka M., *Dzieje budowl sportowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2017; Motoczyński W. (ed.), *Polski Związek Piłki Nożnej. Zarys historii 1919–1994*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1994; Stefanik R., *Kultura fizyczna w środowisku wiejskim na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1950*, [in:] T. Drozdek-Małolepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, vol. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, p. 211–224; Chełmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych “Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, “Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, vol. 3, no. 1, p. 59–83; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2020.03.04>.

b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej*

w Rzeszowie. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;

- sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:

<http://www.crossref.org/guestquery/>

12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 30 June 2021 (number 3, 2021), 30 September 2021 (number 4, 2021); 30 November 2021 (number 1, 2022).

The articles should be sent to the address of the editor-in-chief and scientific editors:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)

Błażej Cieślak (b.cieslik@ujd.edu.pl)

Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 378-42-97

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD Central Library in Częstochowa, in an electronic version.